

A szociológia egy sikeres évszázad előtt?

A Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet konferenciája

Budapest, 2020. október 8–9.

Szervezőbizottság:

Csurgó Bernadett, Gárdos Judit, Gerő Márton, Koltai Júlia,
Kristóf Luca, Megyesi Boldizsár és Messing Vera

Áttekintő program 2

Részletes program 3

Absztraktok 9

OKTÓBER 8. CSÜTÖRTÖK

8:30–9:00	Regisztráció			
9:00–10:45	Személyes kapcsolathálózatok K.0.11	A gyermekvállalás: magán- és közszféra határán Konferenciaterem	Történelem és szociológia viszonya a 21. században K.0.12	A kritikai, köz-, közpolitikai és professzionális szociológia viszonya és esélyei K.0.13–14
11:00–12:30	Plenáris előadás • Konferenciaterem Takács Károly: Előrejelzés, magyarázat, mély megértés. A szociológia válaszüton			
12:30–13:45	Ebédszünet			
13:45–15:30	Rétegződés és életmód: vállalkozók, polgárok, középosztályok K.0.11	Egészségesélyek és rizikómagatartások I. Konferenciaterem	PhD szekció I. K.0.12	Innovatív módszerek a szociológiai kutatásokban: a természetes nyelvfeldolgozás lehetőségei és korlátai I. K.0.13–14
15:45–17:30	Osztály/szerkezet: mit tudunk a magyar társadalom osztályszerkezetéről? K.0.11	Egészségesélyek és rizikómagatartások II. Konferenciaterem	PhD szekció II. K.0.12	Innovatív módszerek a szociológiai kutatásokban: a természetes nyelvfeldolgozás lehetőségei és korlátai II. K.0.13–14
17:45–19:30	Legjobb PhD előadás díj • Konferenciaterem Kerekasztal-beszélgetés: Sikerek és kudarcok a hazai egyetemi szociológusképzésben			

OKTÓBER 9. PÉNTEK

8:30–9:00	Regisztráció			
9:00–10:45	Munkaerőpiac és társadalmi mobilitás: romák munkavállalási esélyei K.0.11	A COVID-19 járvány társadalmi vonatkozásai I. Konferenciaterem	Vallásszociológia Magyarországon Múlt, jelen, jövő K.0.12	A gondoskodás (hiány) szociológiája K.0.13–14
11:00–12:30	Kerekasztal-beszélgetés • Konferenciaterem Teljesítmény vagy kiválóság? Minőségbiztosítás a társadalomtudományban			
12:30–13:45	Ebédszünet, Brown Bag Session			
13:45–15:30	Kísérletezz a kísérletezéssel! Kísérletek alkalmazási lehetőségei és kutatási példái a társadalomtudományban I. K.0.11	A COVID-19 járvány társadalmi hatásai II. Konferenciaterem	A szociológia lehetőségei a marginalizált csoportok integrálásában K.0.12	A demokrácia válsága, a civil társadalom eszménye és a politikai részvétel I. K.0.13–14
15:45–17:30	Kísérletezz a kísérletezéssel! Kísérletek alkalmazási lehetőségei és kutatási példái a társadalomtudományban II. K.0.11	A Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat első eredményei Konferenciaterem	Biztonság, fenntarthatóság, klímaváltozás K.0.12	A demokrácia válsága, a civil társadalom eszménye és a politikai részvétel II. K.0.13–14
18:30–20:00	Kerekasztal-beszélgetés • Konferenciaterem Az igazságosság bajnokai vs. társadalmi fizikusok. A szociológia szétesése a politikai támadások idején?			
20:00–	Koccintás távolságtartással			

Személyes kapcsolathálózatok

Szekcióvezetők:

Albert Fruzsina és Dávid Beáta

Husztai Éva:

Kapcsolati leltár. Aktív és támogató kapcsolatok naplós bejegyzések alapján

Társszerzők: Albert Fruzsina, Dávid Beáta

Ilyés Virág:

A felsőoktatási ismeretségek hatása a pályakezdők munkaerőpiaci helyzetére

Társszerző: Sebők Anna

Balázs András:

Család és szomszédság a Magdolna negyedben

A fővárosi roma szegény családok kapcsolathálói

Ember Zsolt:

Hátrányos helyzetű emberek kapcsolathálózati jellemzői és egészségi állapota

Társszerzők: Husztai Éva, Dávid Beáta

Bányai Borbála:

Kapcsolatok jelentősége a pszichoszociális fogyatékos-sággal élő emberek társadalmi részvételének támogatásában

Társszerző: Csabai Lucia

A kritikai, köz-, közpolitikai és professzionális szociológia viszonya és esélyei

Szekcióvezető: Szabari Veronika

Hordósy Rita:

Az oktatás és kutatás kapcsolata szociológia tanszékeken: egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat első eredményei (online)

Dupcsik Csaba:

Makacs illúziók – kvázi-oksági magyarázatok a szociológiában

Gárdos Judit:

Igaz és hasznos tudás

Kelemen Eszter:

Vízilabda vagy gátfutás váltó?

A tudomány-közpolitika közötti intézményesített párbeszéd összehasonlítása globális és országos szinten

Hernádi Ilona – Könczei György:

Ti szoktatok-e halottakkal vitatkozni? Vitairat fogyatékos-tudományi vitáink tudást konstituáló szerepéről (online)

11:00–12:30 Plenáris előadás

Takács Károly: Előrejelzés, magyarázat, mély megértés A szociológia válaszában

12:30–13:45 Ebédszünet

A gyermekvállalás: magán- és közzféra határán

Szekcióvezető: Szalma Ivett,

felkért hozzászóló Murinkó Livia

Murinkó Livia:

Több házasságkötés = több gyerek? A gyermekvállalás és a párkapcsolati forma közötti kapcsolat változásai

Bucher Eszter:

„Amíg nem volt ez a gyerek addig én sem voltam...”

A korai gyermekvállalás tényezői hátrányos helyzetű térség településein

Társszerző: Boros Julianna

Fuchs Veronika:

A tudatosan gyermeket nem vállaló nők társadalmi megítélése a mai Magyarországon

Drjenovszky Zsófia:

A munka-magánélet egyensúlyának alakulása, ha az apa marad otthon a gyerekekkel

Társszerző: Sztárayné Kézdy Éva

Szalma Ivett:

A fertilitással kapcsolatos ismeretek a gyermektelen nők és férfiak körében Magyarországon

Társszerző: Barta Orsolya

Történelem és szociológia viszonya a 21. században

Szekcióvezető: Kiss Zsuzsanna,

felkért hozzászóló: Gyáni Gábor

Bódy Zsombor:

Történelmi szociológia - szociológiai történelem

Keszei András:

Ismétlődés, változás - folyamatok, időrétegek

Pál Eszter:

Kőkorszaki szociológia? Történelmi távlat és szelekciós paradigma W. G. Runciman elméletében

Tóth András:

A kritika kritikája: a rózsaszín szemüveg torzításai Polányi Károly nagy elméletében

Rádi Szinán:

Adózás és informalitás: a magyar kora-szocialista magánkiszármazás történelmi- és gazdaságszociológiai megközelítésben

Innovatív módszerek a szociológiai kutatásokban A természetes nyelvfeldolgozás lehetőségei és korlátai I.

Szekcióvezető: Ságvári Bence

Szigeti Ákos:

Létezik-e innováció a szociológiában?

A társadalomtudomány és az adattudomány metszetében elhelyezkedő, innovatív kutatási módszerekre irányuló kutatói attitűdök vizsgálata

Társszerző: Dr. Parti Katalin

Knap Árpád:

Trianon és a holokauszt tematikus és diszkurzív keretezésének vizsgálata a természetesnyelv-feldolgozás segítségével

Társszerző: Barna Ildikó

Barna Ildikó:

A koronavírushoz kapcsolódó magyarországi online antiszemitizmus vizsgálata kvantitatív topikmodell és kvalitatív diskurzuselemzés segítségével

Társszerző: Knap Árpád

Németh Renáta:

Topikmodell használata a depresszió online diszkurzív keretezésének megértésében

Társszerzők: Sik Domonkos, Katona Eszter

PhD szekció I.

Szekcióvezető: Gárdos Judit

Hegedüs Márk:

Az általánosított bizalom kérdőíves mérésének kialakítása és megjelenési formái

Kovács Beáta:

„(...) mindenki külföldre fog menni vagy messzebb.” (E) migrációs félelmek Ózd városában

Pócsi Orsolya:

Pszicho-szociális traumák transzgenerációs etológiája

Tatár-Kiss Klára:

A nők foglalkoztatottságát és vezetői szerepvállalását befolyásoló tényezők összehasonlító elemzése

Bódi Barbara:

A roma képzőművészet korunk modernitásának kontextusában

A jelenkor önreprezentációja

Egészségesélyek és rizikómagatartások I.

Szekcióvezető: Elekes Zsuzsanna,
felkért hozzászóló: Bíró Judit

Bozsonyi Károly:

A kultúra, a struktúra vagy mindkettő? Az öngyilkosság területi egyenlőtlenségeinek a magyarázatához

Társszerző: Bálint Lajos

Bálint Lajos:

Az iskolázottság szintjében bekövetkezett változás hatása a felnőtt népesség élettartamának a növekedésére és az öngyilkossági ráta csökkenésére

Jávorné Dr. Erdei Renáta:

Hátrányos helyzetű csoportok vélt egészségi állapota és egészségmagatartása Nyíregyházán

Társszerző: Dr. Takács Péter

Kovács Katalin:

Korona és karantén: a SARS1 járvány társadalmi tapasztalatai és tanulságai

Társszerzők:

Boros Julianna, Kollányi Zsófia, Tóth G. Csaba:

Vincze Anikó:

Don't worry, be healthy. A koronavírus miatti aggodalmak meghatározó tényezői és azok hatása

Társszerző: Balogh Péter

Rétegződés és életmód Vállalkozók, polgárok, középosztályok

Szekcióvezető: Kristóf Luca

Kollár Dávid:

Életvitel csoportok Magyarországon – A társadalmi rétegződés több dimenziós modellje

Társszerzők: Gyorgyovich Miklós, dr. Pillók Péter

Megyesi Boldizsár:

Polgárosodásvita három évtized távlatából: áttekintés a mai mezőgazdasági üzemek tulajdonosainak társadalmi háttéréről

Csurgó Bernadett:

Középosztályi termelés és fogyasztás: kreatív vállalkozónők a vidéki Magyarországon

Geambasu Réka:

The Promise of “The Best of Two Worlds”. Mompreneurship as a Strategy to Accomplish Work-Life Balance

Surányi Ráchel:

A 2020-as koronavírus válság „vesztesei” és “nyertesei” egy speciális munkaerőpiaci szegmensben. Esettanulmány a magyarországi közösségi gazdaság kulcsszereplőinek túlélési stratégiáiról.

Társszerző: Simonovits Bori

Innovatív módszerek a szociológiai kutatásokban

A természetes nyelvfeldolgozás lehetőségei és korlátai II.

Szekcióvezető: Barna Ildikó

Tófalvy Tamás:

A földrajzi egyenlőtlenségek algoritmikus újratermelődése a Spotify ajánlórendszerében

Társszerző: Koltai Júlia

Géring Zsuzsanna:

Jövő-konstrukciók a nemzetközi felsőoktatási intézményi diskurzusban

Társszerzők:

Király Gábor, Rakovics Márton, Tamássy Réka

Papp Gergő:

Diverzitás a globális felsőoktatásban egyetemi küldetésnyilatkozatok alapján

PhD szekció II.

Szekcióvezető: Csurgó Bernadett

Katona Eszter:

Korrupció az online médiában

A dinamikus topikmodell alkalmazása

Társszerzők: Kmetty Zoltán, Németh Renáta

Weninger Sándor:

Magyar megyei jogú városok és kistéleplési kapcsolataik a településmarketing tükrében

Virágh Enikő:

Médiabíráskodás a Kiss László-ügyben

Máté Fanni:

Osztályozó algoritmusok szociológusok számára

17:45–19:30 Legjobb PhD előadás díj

Kerekasztal:

Sikerek és kudarcok a hazai egyetemi szociológusképzésben

Szabari Vera beszélget Berger Viktorral, Szabó-Tóth Kingával és Török Emőkével

Egészségesélyek és rizikómagatartások II.

Szekcióvezető: Elekes Zsuzsanna,
felkért hozzászóló: Füzesi Zsuzsa

Horváth Ágoston:

Rizikómagatartások az elmúlt 25 évben az ESPAD kutatás tükrében

Társszerző: Arnold Petra és Sebők Anna

Bencsik Nóra:

A kamaszok képernyő előtt töltött idejének és lelki állapotának összefüggései

Társszerzők: Kutrovácz Kitti, Hajdu Miklós

Arnold Petra:

Az egyetemisták egészségkárosító magatartása és háttértényezői a koronavírus idején.

Egy nemzetközi COVID kutatás első eredményei

Társszerzők: Elekes Zsuzsanna, Bencsik Nóra

Mihálka Mária:

Pedagógusok egészségét befolyásoló rizikó- és védőfaktorok a munka család életterületének interferenciái vonatkozásában

Sántha Ágnes:

Kisgyermekes anyák egészségműveltsége

Magyarországon, Erdélyben és Felvidéken

Társszerzők: Nagy Melinda, J. Erdei Renáta

Osztály/szerkezet

Mit tudunk a magyar társadalom osztályszerkezetéről?

Szekcióvezetők: Gregor Anikó és Éber Márk Áron

Huszár Ákos:

Hozzászólás a létminimum-vitához

Vastagh Zoltán:

A társadalomszerkezet makettjei és modelljei

Pogátsa Zoltán:

Az újraelosztás mint az osztálykonfliktus látens fókusza

Szikra Dorottya:

Demokrácia-hiány és egyenlőtlenségek, avagy mit várhatunk az illiberális jóléti államtól?

Éber Márk Áron:

A „középosztály” eszménye és a köztes-közvetítő osztályok

A gondoskodás (hiány) szociológiája

Szekcióvezető: Takács Judit,
felkért hozzászóló: Albert Fruzsina

Vida Anikó:
A gondoskodási válság a gondoskodási etika perspektívájából

Zakariás Ildikó:
Gondoskodási viszonyok a kisebbségi magyarokra irányuló jótékonyágban

Bartha Attila:
Tartós gondoskodás és nemek közötti egyenlőség: az európai gondozási rezsimek fuzzy set ideáltípusai
Társszerző: Zentai Violetta

Takács Flóra:
Gyűlölet-bűncselekmények és a szolidaritás formái a mai Magyarországon
Társszerző: Takács Erzsébet

Kovai Melinda:
Pszichoterápia a rendszerváltás utáni Magyarországon

Vallásszociológia Magyarországon Múlt, jelen, jövő

Szekcióvezető: Révay Edit

Máté-Tóth András:
Inspirációs források a vallásszociológiában

László Tamás:
Vallási képlékenység a magyar társadalomban
Társszerzők: Gyorgyovich Miklós, Kollár Dávid

Révay Edit:
Cigánypasztorációs törekvések

Heidl Sára Eszter:
Fesztiválvallás. Kvantitatív felmérések egy ezoterikus fesztiválon

Bíró Emese:
Lelkésznők a magyarországi protestáns egyházakban
Társszerző: Török Emőke

A COVID-19 járvány társadalmi hatásai I.

Szekcióvezető: Gerő Márton

Rékai Krisztina:
Különélő szülők kapcsolattartása a COVID-19 járvány alatt és után
Társszerző: Szalma Ivett

Somogyi Nikolett:
Anyák mentális jólléte a COVID-19 járvány miatti karantén idején. Társszerzők:
Nagy Beáta, Geambaşu Réka, Gergely Orsolya

Tróbert Anett Mária:
Idős hozzátartozót gondozó családtagok megterheltsége a COVID-19 idején
Társszerzők: Bagyura Márton, Széman Zsuzsa

Koltai Júlia:
Az egyenlőtlenségek alakulása a koronavírus idején Magyarországon
Társszerzők: Fodor Éva, Gregor Anikó, Kováts Eszter

Csata Zsombor:
Társadalmi szolidaritás, médiafogyasztás és veszélypercepciók – egy átfogó Kárpát-medencei online kutatás résztanulságai
Társszerzők: Schwarcz Gyöngyi, Borbély Mátyás

Munkaerőpiac és társadalmi mobilitás Romák munkavállalási esélyei

Szekcióvezetők: Árendás Zsuzsanna és Messing Vera

Durst Judit:
Ethnic differences in the trajectories and the hidden costs of social mobility for academically high-achieving (non)Roma college graduates in Hungary

Bereményi Ábel:
Választások és sodrások között
A szakmai orientáció szerepe a fiatal romák életútjában

Nyíró Zsanna:
Felfelé mobilitás és a közösségnek való visszaadás iránti igény

Árendás Zsuzsanna:
Magasan képzett roma fiatalok munkavállalása a hazai munkaerőpiacon
Egy, a romák üzleti szférában való elhelyezkedését elősegítő munkaerőpiaci program tapasztalatai
Társszerző: Messing Vera

11:00–12:30 Kerekasztal: Teljesítmény vagy kiválóság? Minőségbiztosítás a társadalomtudományban

Gerő Márton beszélget Illéssy Miklóssal, Takács Judittal, Takács Károllyal és Vida Zsófiával

12:30–13:45 Ebédszünet, Brown Bag Session Sik Endre: A kíváncsiság, a düh és a „jobban tudom” szerepe a szociológiai tudástermelésben

Kísérletezz a kísérletezéssel! Kísérletek alkalmazási lehetőségei és kutatási példái a társadalomtudományokban I.

Szekcióvezetők: Simonovits Bori és Sik Endre,
felkért hozzászóló: Kmetty Zoltán

Kovarek Dániel:

A csoportközi kontaktus biztonságérzetre gyakorolt hatása: egy közép-magyarországi kísérlet eredményei a menekültválság árnyékában

Társszerző: Farkas Attila

Szabolcsi Zsolt:

A félelmeink aktiválása a villámhíreken keresztül: Hogyan változtatják meg a félelmeink a médiatartalmakon keresztül kapott információ feldolgozását

Hajdu Gábor:

Felülbecsültek-e az élmény- és tárgyvásárlások jólléti hatása közti különbségek?

Társszerző: Hajdu Tamás

A demokrácia válsága, a civil társadalom eszménye és a politikai részvétel I.

Szekcióvezető: Gerő Márton

Takács Erzsébet:

A tiltakozás formáinak átalakulása egy autoriter politikai térben

Társszerző: Takács Flóra

Mikecz Dániel:

Tüntetés korona idején: online és offline mozgósítás összehasonlító elemzése

Susánszky Pál:

Demobilizációs mechanizmusok

A tüntetési részvétel észlelt kockázatai és költségei

Társszerző: Janky Béla

Arapovics Mária:

Civil és politikai részvétel a kulturális intézmények és szervezetek működésében

A COVID-19 járvány társadalmi hatásai II.

Szekcióvezető: Koltai Júlia

Lukács Andrea:

Egyetemi hallgatók jóllét-érzését befolyásoló tényezők vizsgálata a koronavírus alatt

Társszerző: Kiss-Tóth Emőke

Szabó Andrea:

Vizsgázott a távoktatás – Felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók digitális oktatással kapcsolatos attitűdjei és tapasztalatai egy kvantitatív felmérés tükrében

Társszerző: Szabó Eszter

Szvetelszky Zsuzsanna:

Online fókuszcsoporthoz tapasztalatai az érettségizők 2020 tavaszi percepcióiról

Társszerző: Sztárayné Kézdy Éva

Berényi Eszter:

Oktatási privilégiumok COVID idején, avagy cseberből vederbe? A „kisgimnáziumi” felvételizők tapasztalatai

Kende Ágnes:

Oktatási és civil szereplők tapasztalatai és véleményük a hátrányos helyzetű és/vagy roma tanulók digitális tanrendre való átállásával kapcsolatban

Társszerző: Messing Vera

A szociológia lehetőségei a marginalizált csoportok integrálásában

Szekcióvezető: Husz Ildikó,

felkért hozzászóló: Rácz Andrea

Kovai Cecília:

Szocioanalízis, avagy az „osztálytudattalan” tudatosítása

Társszerzők: Kovai Melinda, Mészáros György, Neumann Eszter

Sik Dorottya:

Társadalmi mobilitás támogatása vagy szociális helyzetek konzerválása? A gyermekes családok, szenvedélybetegséggel és pszichoszociális akadályozottsággal élők támogatásának rendszerszintű kihívásai a szociális munka praxisában

Társszerzők: Bulyáki Tünde, Rácz Andrea, Szécsi Judit

Rácz Andrea:

Arctalan segítői helyzetek az állami gyermekvédelemben

Lengyel Lea:

Menekülés a hajléktalanságba?

Hajléktalanná vált nők bántalmazástörténetei

Kiss Márta:

Hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatását célzó program felidős vizsgálata.

Tanulságok és jövőbeli kilátások a hosszú távú fenntartható működés tekintetében

Kísérletezz a kísérletezéssel! Kísérletek alkalmazási lehetőségei és kutatási példái a társadalomtudományokban II.

Szekcióvezetők: Simonovits Bori és Sik Endre,
felkért hozzászóló: Koltai Júlia

Lénárd Tünde:

Hogyan befolyásolják a társadalmi csoportok közti nem-kognitív képesség különbségek az oktatási egyenlőtlenségeket?

Társszerzők: Horn Dániel, Kiss Hubert János

Simonovits Bori:

Online diszkrimináció egy utazásmegosztó oldalon. Egy pilot kutatás első eredményei

Társszerző: Simonovits Gábor

Stefkovic Ádám:

Kísérletezz a módszereddel! A survey-kísérletek felhasználási lehetőségei a módszertan-fejlesztés területén

Társszerzők: Kmetty Zoltán, Koltai Júlia

Sik Endre:

Zárszó, avagy gondolatok a COVID-19 járvány kísérletezésre gyakorolt hatásáról

Biztonság, fenntarthatóság, klímaváltozás

Szekcióvezető: Megyesi Boldizsár,

felkért hozzászóló: Csurgó Bernadett

Huszár András:

Az éghajlatváltozás biztonsági következményeinek társadalmi hatásai

Ferencz Zoltán:

Fordulópont(ok) a klímaváltozás társadalmi megítélésében

Antal Z. László:

A társadalmi klíma változása

Bede István Soma:

Nosztalgikus múlt és jövőkép viszonya a magyar falvakban

A Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat első eredményei

Szekcióvezető: Veroszta Zsuzsanna

Leitheiser Fruzsina – Veroszta Zsuzsanna:

Várandósok szülés utáni munkavállalási terveit meghatározó tényezők

Kopcsó Krisztina:

A várandósság alatti depresszió és szorongás szocio-demográfiai rizikótényezői

Boros Julianna – Szabó Laura:

Születéskori egészség-egyenlőtlenségek: az alacsony születési súly társadalmi-gazdasági háttére

A demokrácia válsága, a civil társadalom eszménye és a politikai részvétel II.

Szekcióvezető: Kerényi Szabina

Szabó Andrea:

Kormányzati és ellenzéki „civil” diskurzusok a Népszava és a Magyar Nemzet címlapjai alapján

Patakfalvi-Czirják Ágnes:

„A nagy szavak bár szépek, de senkiért még semmit nem tettek.” Populista diskurzusok a populáris zenében

Társszerző: Barna Emília

Zsigmond Csilla:

Demokráciából elégtelen. Kisebbségi magyar fiatalok demokrácia megítélése és politikai attitűd-mintázatai

Sumit Kumar:

Alternate Democratic Institutions: Panchayats of India; away from the western ideas of democracy

Vajda Róza:

Civil stratégiák és identitások

A nő- és családdügyi szervezeti szféra átalakulása

Társszerzők:

Szikra Dorottya, Neményi Mária, Fejős Anna

18:30–20:00 Kerekasztal:

Az igazságosság bajnokai vs. társadalmi fizikusok

A szociológia szétesése a politikai támadások idején?

Janky Béla beszélget Feischmidt Margittal, Fodor Évával, Péli Gáborral és Szelényi Ivánnal

20:00–

Koccintás távolságtartással

Plenáris előadás

Takács Károly*Institute for Analytical Sociology, Linköping University és
Társadalomtudományi Kutatóközpont CSS-RECENS***Előrejelzés, magyarázat, mély megértés
A szociológia válaszában**

A nagy mennyiségű strukturálatlan adat megjelenése, de a koronavírus-válság is rengeteg tanulsággal szolgál arra vonatkozólag, hogy miként képes reagálni a tudomány a XXI. század új kihívásaira. Kétségtelen, hogy ezeken a gyors adaptációkat igénylő területeken a szociológia válaszai megkésték. Sok tekintetben súlyponteltolódás zajlik le, hiszen a computational social science (CSS) makroszociológiai eszközeivel teljes populációk részletes leírása, valamint gyors és pontos előrejelzések válnak lehetségessé. A korábbi statisztikai eszközök kevésbé hasznosak és az új lehetőségek a korábbiaktól eltérő, alkalmazottabb jellegű kutatási kérdéseket segíthetnek megválaszolni. A jobb és igazságosabb kormányzati döntések társadalomtudományi támogathatóságának lehetősége megnő, amennyiben az adatok feldolgozhatóak: legyenek akár kormányzati (pl. lakossági adatbázisok), akár magánkézben (pl. telefonadatok).

Ezzel párhuzamosan a mikroszociológiában okoseszközök adataiból pontosabb képet alkothatunk az egyéni és csoportos döntésekről, viselkedésről és interakciókról. Továbbá, az okoseszközökön megválaszolható gyors kérdőívek segítségével részletesebb információt kaphatunk az egyéni vágyakról, tervekről és korlátokról. Ezeket akár fiziológiai jellemzőkkel (mozgás, pulzus, stb.) és egymással is összekapcsolhatjuk, így páratlan új lehetőségek adódnak a társadalmi cselekvés mechanizmusainak pontosabb leírására és az analitikus szociológiai magyarázatok érvényességének vizsgálatára.

A CSS és az analitikus szociológiai irány interakciójában a hálózattudomány nyers, keresztmetszeti és leíró válaszai a társadalmi jelenségek magyarázatában árnyaltabb, több dimenziós, és endogén társadalmi folyamatokat is figyelembe vevő irányba fejlődhetnek. Ugyanakkor a XXI. század gyors és hibás adaptációi, a kríziskezelés autoriter módszereinek általános elfogadása és követése vagy akár a társas kapcsolatok mesterséges elszakításának következményei pedig újra előhívhatják a társas viselkedés gyökerei mélyebb megértésének igényét, valamint a szociológia, a szociálpszichológia és a viselkedési közgazdaságtan határterületein az evolúciós és szocializációs magyarázatok vitáját.

Személyes kapcsolathálózatok

Szervezők: Albert Fruzsina és Dávid Beáta
TK SZI és Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet

A szekció leírása

A kapcsolathálózat-elemzés az elmúlt évtizedekben egyre népszerűbbé vált, és minden bizonnyal a jövőben is hangsúlyos kutatási irányzat és módszer marad. Magyarországon a kapcsolathálózatok szisztematikus kutatása még a kilencvenes évek elején is viszonylag szűk keretek között mozgott, és tudományos igénnyel kevesen foglalkoztak a témával, de a hálózat-elemzés növekvő népszerűsége a személyközi kapcsolatok, interperszonális kapcsolatrendszer kutatásának is új lendületet adott. A társadalmi kapcsolathálózat-elemzés (SNA) és annak intézményesülése még „nem jelenti egy egységes paradigma kialakulását” olvashatjuk Angelusz Róbert és Tardos Róbert *Társadalmak rejtett hálózata* című szöveggyűjteményének előszavában (Angelusz–Tardos 1991:6). A network-kutatás elsősorban a társadalmi jelenségek új szempontú megközelítése, amelyhez folyamatosan új módszereket és számítógépes programokat fejlesztenek ki. Freeman definíciója szerint a társadalomtudományi kapcsolathálózat kutatás a társas cselekvők közti interakciók vizsgálata strukturalista szempontból. Ez a strukturalista megközelítés azon a feltevésen alapszik, hogy a társas kapcsolatok mintázata, amelybe az egyén beágyazódik, szintén meghatározó jelentőségű a számára. Az elemző célja a különböző mintázatok leírása és a létrejöttükhöz szükséges feltételek beazonosítása (Freeman 2004:2). A módszer alkalmazható egyéni-, csoport- és rendszerszintű elemzésekre, illetve bizonyos esetekben egyének és csoportok közti viszonyokat is lehet vizsgálni.

Szekciónkban kifejezetten a személyes kapcsolathálózatokat szeretnénk a figyelem középpontjába állítani. Személyes kapcsolathálózataink mérete, összetétele, belső szerkezete életünk számtalan területére hatással van: nemcsak társadalmi beágyazottságunk mértékét, a számunkra az élet különféle területein rendelkezésre álló erőforrásokat, illetve a társas támogatás mennyiségét és minőségét, attitűdjeinket, viselkedésünket, egészségünket – azaz testi-lelki és társas jóllétünket –, boldogságunk fokát, hanem a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyünket, lehetőségeinket is befolyásolja. A kapcsolatok az egyén önértékelésében, identitásának kialakulásában, a társas szerepek elsajátításában is fontos szerepet játszanak. Az erős, stabil támogató kapcsolathálózattal rendelkezők kedvezőbb fizikai és pszichés egészséggel bírnak: nehéz helyzetekben a körülöttük lévő támogató kapcsolatok fokozhatják megküzdési képességeiket, csökkenthetik a feszültséget. A kapcsolatokon keresztül elérhető támogatást a boldogság (szubjektív jóllét) egyik alapvető meghatározójaként tartják számon (Helliwell et al. 2015).

Az elmúlt évtizedek kutatási eredményei azt is jól mutatják, hogy a kapcsolathálózati jellemzők nem statikusak, folyamatosan változnak makro- és mikroszinteken egyaránt. Az okok összetettek, ugyanakkor bizonyos jól lehatárolható időszakokban egyértelműen beazonosíthatók a társadalmi változások és a kapcsolathálózati jellemzők átalakulásának összefüggései. Míg a kilencvenes évek a magyar társadalomban a beszűkülő kapcsolatrendszerek, a bizalmi kapcsolatok gyengülése időszakának tekinthető, az ezredforduló a kapcsolatrendszerek modernizációját hozta magával: a családi, rokoni bizalmi kapcsolatok mellett – később helyett – a választott nem rokoni bizalmi kapcsolatok is hangsúlyossá, elterjedtebbé váltak (Albert-Dávid 2012).

A Személyes kapcsolathálózatok szekció nem kíván különbséget tenni sem a kutatásban felhasznált módszerek (névgenerátor, pozíciógenerátor, méretgenerátor stb.), sem a megközelítések között, célunk a társadalmi hálózatelemzés említett sokszínűségének demonstrálása. Lehetnek egocentrikus kapcsolathálózat elemzések vagy teljes (zárt) hálózatokat vizsgáló kutatások, kvantitatív, kvalitatív és vegyes módszertant használók egyaránt. Közös fókuszuk az, hogy a személyes kapcsolatokat, illetve a kapcsolathálózati jellegzetességeket és egyéb életdimenziók összefüggéseit illető tudásunkat gyarapítsák.

Husztí Éva

Kapcsolati leltár Aktív és támogató kapcsolatok naplós bejegyzések alapján

Társszerzők: Albert Fruzsina és Dávid Beáta

Előadásunkban egy speciális módszer, a kapcsolati napló adatai alapján azt vizsgáljuk, hogy milyen az egyént körülvevő aktív személyes kapcsolathálózat összetétele, továbbá, hogy a napi beszélgetések, találkozások kikkel, hol és hogyan történnek. Kapcsolati naplóval végzett kutatások alapján megállapítható, hogy időigényessége ellenére a napló gazdag és részletes információt nyújt az egyén aktív és aktuális kapcsolatrendszeréről, továbbá az erős kötésekön kívül a gyenge kötések széles skálájának feltárására is alkalmas. A kapcsolati napló meghatározott időintervallumban, napi rendszerességgel vizsgálja az egyén kapcsolatrendszerét, tehát az egyén saját bejegyzéseit tartalmazza azokról a kapcsolatairól, melyek a vizsgált időszakban aktualizálódnak. Az egyének körül meglévő aktív és támogató kapcsolatok leltárához fontos adatokkal szolgál a 2015-ben végzett első hazai nagymintás reprezentatív kapcsolati naplós vizsgálat, melynek keretében 356 fő töltötte ki a naplót. A kitöltők összesen 1999 másik személyt jegyeztek fel, akikkel összesen 3816 beszélgetést realizáltak a vizsgált két nap alatt. A bejegyzett személyek és a beszélgetések elemzésével a személyes kapcsolathálózat mélyebb rétegeit ismerjük meg. A kapcsolati naplóban említett beszélgetések leginkább személyesen valósultak meg, a bejegyzések 77%-a face-to-face kapcsolat volt. A nem személyes beszélgetések 18%-a vezetékes- vagy mobiltelefonon, 3%-a internetes telefonon, 2%-a pedig chat, e-mail formájában történt. A személyesen megvalósuló beszélgetések 60%-ban a naplót kitöltő lakásán jöttek létre, 16,5%-a a naplót kitöltő munkahelyéhez, iskolájához köthető, 9%-a közterületen, nyilvános helyen valósult meg, 4% pedig valamilyen üzleti helyhez köthető. 8% volt az olyan bejegyzések aránya, mely a megnevezett személy lakásán történt, 2,5% pedig a beszélgetőpartner munkahelyén vagy iskolájában. A beszélgetések helyszíne szignifikáns eltéréseket mutatott a válaszadó neme és kora szerint. A naplóba a válaszadónak a bejegyzett beszélgetések időtartamát is kellett rögzíteni: átlagosan 37,5 perces beszélgetések kerültek feljegyzésre. A beszélgetés helyszíne és a beszélgetés átlagos időtartam között szignifikáns különbség van: a leghosszabb beszélgetések a naplóba beírt személyek lakásán történtek (átlag 53 perc) illetve a naplót kitöltők lakásán (46 perc). A naplóba bejegyzett kapcsolatok közel harmada (31,5%-a) közeli rokon (házastárs, élettárs, szülő, gyermek, testvér), 9,5%-a egyéb rokon, 59%-a pedig a nem rokon kategóriákba sorolható. A nem rokon kategóriában a barátok, barátnők említése a leggyakoribb (16,5%). Ezen kívül viszonylag magas, 10 százalékos körüli az ismerősök (11,6%), az egyéb említések (10%) és a jelenlegi munkatársak aránya (9,6%). A szolgáltató szektorhoz tartozó említettek aránya közel 7%-os. A nem rokoni kapcsolatok közül a szomszédok említése volt a legkevésbé gyakori. A naplós feljegyzések alkalmasak az egyén és a naplóba bejegyzett kapcsolatok erősségének megállapítására is. A kapcsolati napló névinterpretáló kérdéseit használva alakítottuk ki a kapcsolat erőssége indexet (Strenght of Ties – SoT), mely azt mutatja, hogy mennyire erős a kapcsolat a vizsgált egyén és az általa bejegyzett személyek között. A naplóba bejegyzett kapcsolatok átlagos indexértéke -0,02. Az index értéke lényeges eltéréseket mutat a különböző típusú kapcsolatokra vetítve, illetve fontos különbségeket mutat az eltérő korcsoportok esetén.

Ilyés Virág

A felsőoktatási ismeretségek hatása a pályakezdők munkaerőpiaci helyzetére

Társszerző: Sebők Anna

A felsőoktatásból a munkaerőpiacra történő átmenet folytonosan kutatott, összetett folyamat, mely mind szociológiai, mind közgazdaságtani és szociálpolitikai szempontból komoly jelentőséggel bír. Az átmenet periódusát és mechanizmusait vizsgáló tanulmányok döntően a végzett hallgatók jellegzetességeit (családi háttér, nem, tanulmányi eredmény), a felsőoktatási intézmények által átadott tudás, valamint a képzési területek szerepét hangsúlyozzák a munkaerő-piaci sikeresség magyarázata során (többek között Galasi, 2004, 2007; Nádori, 2010; Róbert, 2002). Az elhelyezkedés esélye, a munkanélküliség hossza, a foglalkoztatás minősége azonban nem tulajdoníthatóak csupán egyéni vagy egyetemi jellemzőknek, szak- vagy akár foglalkozási irány specifikus tulajdonságoknak. A pályakezdők munkaerő-piaci sikeressége (az egyetem befejezése után, valamint az azt követő években) nagymértékben függ az uralkodó vállalati munkaerő-felvételi mechanizmusoktól, melyek adott esetben hátráltathatják a fiatalok elhelyezkedését és előrehaladását (például több éves szakmai tapasztalat megkövetelése, előnyben részesítése révén), avagy elősegíthetik azt.

Az elemzés célja azon mechanizmusok és céges gyakorlatok feltárása (és hatásuk becslése) melyek megkönnyítik a frissen végzett, valamint a szakmai pályájuk elején járó egyetemisták munkaerő-piaci boldogulását. Ezek közé tartozhat a szaktársi ajánlások alkalmazása, melyek jobb minőségű, személyes információ szolgáltatása révén segíthetik a pályakezdők munkába állását. Szintén idevágó mechanizmus lehet a cégek rátanulása bizonyos szakok által biztosított készségekre, adott végzettségű hallgatókra. Utóbbi hozzájárulhat a felsőoktatási intézmények és adott cégek közötti stabil munkaerő-áramlás kialakulásához, ezáltal a pályakezdők gyorsabb elhelyezkedéséhez. E mechanizmusokat célozzák a kutatás legfőbb kérdései is, például, hogy könnyebben talál-e egy pályakezdő munkahelyet, amennyiben olyan munkahelyen kezd dolgozni, ahol hozzá hasonló végzettséggel már dolgozott valaki? Netán, ha olyan helyen kezd dolgozni ahol potenciális ismerősei (volt évfolyamtársa, avagy korábbi évfolyamban végzett szaktársa) dolgoztak?

Az elemzés a (volt MTA-) KRTK Adatbank adminisztratív államigazgatási adatgyűjteményén alapul (Sebők, 2019), mely 2003 és 2017 között, anonimizált formában a magyarországi népesség 50%-át tartalmazza. A több államigazgatási szerv adataiból összekapcsolt adatbázis havi szinten követi a megfigyelt egyének munkerő-piaci adatait és egyéni jellegzetességeit, valamint folyamatosan jegyzi a felsőoktatási intézményekben töltött tanulmányi időt is. Noha az adatbázis nem tartalmaz konkrét információkat a szaktársi ismeretségekről, a potenciális szaktársi kapcsolatok az egyetemisták képzési adataiból rekonstruálhatóak. A becslések ez utóbbi szaktársi indikátorok felhasználásával, valamint regressziós technikák alkalmazásával kívánnak választ adni a fentebbi kutatási kérdésekre.

Balázs András

Család és szomszédság a Magdolna negyedben A fővárosi roma szegény családok kapcsolathatárai

Előadásomban a Magdolna negyedben élő roma szegény családok társas kapcsolatait, azok életszervezési funkcióit vizsgálom meg. Azt a kérdést járom körül, hogy a kerületrészt mikroszegregátumainak – szegregátumszerű bérház- és utcacsoportjainak – léteznek-e leírható kapcsolathatárai: van-e átjárás földrajzi és társadalmi értelemben, illetve a megismert kapcsolathatárok mennyiben etnikus természetűek. Hasonlóképpen foglalkoztat, hogy a nők és férfiak kapcsolatszerkezetében tapasztalhatóak-e eltérések, a fővárosi tömbrehabilitációk kínálnak-e valós lehetőséget a társadalmi párbeszédre.

Noha Messing Vera felhívja rá a figyelmet, hogy az etnikai alapon szerveződő szegény csoportok bezárkózási tendenciáinak értelmezéséhez a kapcsolati háló elemzése fontos támpontot adhat, ez a megközelítés itthon kevésbé elterjedt. Az idézett szerző munkáit (Messing 2006, Messing – Molnár 2010, Messing – Molnár 2011), valamint a Tárki romák társadalmi tőkáját vizsgáló kutatásait (Albert – Dávid 2006) leszámítva a hazai cigányság kapcsolatszerkezetéről keveset tudunk.

A rendszerszintű, társadalmi és személyközi integráció feltárásához legadekvátabb eszköznek a hálózatok kutatása tűnik (Dávid et al. 2017). Éppen ezért a földrajzi és társadalmi határok átjárhatóságára tematikusan rákérdező félig strukturált interjúim verbális információit a résztvevő megfigyelés, valamint a kapcsolati és fogyasztási naplók eszközeivel egészítettem ki. A kutatási területemen élők kapcsolati mintáit az országos vizsgálatok tapasztalataival vetem össze. Elsősorban arra vagyok kíváncsi, hogy a Magdolna negyed roma szegény családjai esetében milyen magyarózó tényezők ismerhetők fel az ezredforduló kapcsolati modernizációjával ellentétes folyamatok térnyerésére.

Kutatási eredményeim alapján a fővárosban megtelepedett családok kapcsolati előnyei egy generáció alatt elenyésztek: míg a késő nyolcvanas, kora kilencvenes években Budapesten szerencsét próbálók heterogén társadalmi-etnikai összetételű munkahelyi kapcsolatokkal rendelkeztek, addig az itt felnövekvők magasabb státuszú csoportokkal való érintkezése korlátozott. A Magdolna negyedben élők helyzete mára a kasztjellegű izolálódás jellegzetességeivel írható le: baráti és munkajellegű viszonyaik a rokonsági-szomszédsági kapcsolatokra szűkültek be.

Noha a hazai szakirodalom a kiterjesztett családok leírása során a vérségi kötelékek szervező erejét emeli ki (Durst 2002, Kovai 2015), legálabb ennyire igaz, hogy erős kapcsolataik idővel szintén "családiakká", "fogadott családiakká" válnak. Mialatt a vérségi kapcsolatok egy része nagyvárosi körülmények között elveszíti funkcionális szerepét, akár a közvetlen szomszédság, akár a jövedelemszerzési tevékenységek állandó résztvevői felértékelődnek. A "nagyháztartás" az egymással valamiféle gazdasági kooperációban, cserehálózatban együttműködő személyek közösségét öleli fel. A megélhetésben a legkülönbözőbb kölcsönösségeket rutinná emelő működésnek a vérségi kapcsolatok csupán a keretét jelentik. Bár a Magdolna negyed mikroszegregátumai nem tekinthetőek valós vagy képletes falakkal körülvárt egységeknek, számos jel mutat arra, hogy e területeknek létezik egy "társadalmi gravitációs erőtere": A társadalmi kapcsolatoknak és a hétköznapi mozgásoknak megfigyelhető egy, a szegregációs határoknál tágabb, ám a város egészé-

nél lényegesen szűkebb rádiusza. Szintén megjegyzésre érdemes, hogy míg a romák társadalmi kapcsolatait vizsgáló felmérések szerint a cigány nők férfi társaiknál szűkebb és etnikailag homogénebb baráti-ismeretségi viszonyokkal rendelkeznek (Albert – Dávid 2006), a tömbrehabilitációk hatására a fővárosban ellenkező kép rajzolódik ki. A helyi intézmények mindennapjaiban elsősorban a családok nőtagjai vesznek részt.

A rendelkezésemre álló időben fenti eredményeim ismertetése mellett a kutatás módszertani nehézségeire, a kapcsolati és fogyasztási naplók alkalmazhatóságával kapcsolatos tapasztalataimra is kitérek. Bízom benne, hogy a személyes kapcsolathálózatok bemutatása közelebb vihet a fővárosi roma szegény családok integrációs viszonyainak megértéséhez, a társadalmi határok átjárhatóságát érintő kérdések tisztázásához.

Ember Zsolt

Hátrányos helyzetű emberek kapcsolathálózati jellemzői és egészségi állapota

Társszerzők: Huszti Éva, Dávid Beáta

A hátrányos helyzetű emberek kapcsolathálózata alapvetően eltér a többségi társadalom tagjaitól. Mindez a barátok és bizalmasok számában, valamint a gyenge kötésekből egyaránt megmutatkozik. Az átlag populációval szemben kevesebb baráttal és bizalmasal rendelkeznek, gyenge kötéseik pedig főleg azon alacsonyabb iskolai végzettségűek körére korlátozódik, akikkel többnyire mindennapos dolgaik intézése közben találkoznak. Ez hátrányosan befolyásolja az általuk elérhető társadalmi-kapcsolati tőkét és így makrotársadalmi integrációjukat is. A hátrányos helyzetű emberek beszűkült kapcsolatrendszere továbbá negatívan hat a mentális és fizikális egészségükre, így jelentősen csökkenti a várható élettartamot körükben.

Vizsgálatunkban egy országos és egy településszintű mintán alapuló adatbázis eredményeinek összehasonlítására vállalkoztunk. Fő kutatási kérdésünk, hogy vajon a két minta kapcsolathálózati jellemzői megegyeznek-e, illetve a támogató kapcsolatokkal összefüggésben mennyire tér el a résztvevők mentális állapota és fizikális egészsége.

Az országos kutatás adatfelvételére 2019-ben került sor. A megkérdezettek önminősítésük szerint roma emberek voltak. Az elemszám 600, a résztvevők átlagéletkora 43 év. A mentális egészség mérésére a WHO-5 Jóllét skálát és a Beck-féle depresszióskálát alkalmazták. A településszintű kutatás eredményei egy észak-kelet magyarországi megyeszékhely két, földrajzilag elkülönülő, szegregált településrészéről származnak, melyek közül a méretben nagyobb lakókörnyezet földrajzilag jobban elkülönített, míg a kisebb jobban kapcsolódik a városhoz. Az adatfelvétel szintén 2019-ben történt, az elemszám 271, a résztvevők átlagéletkora 43,5 év. Az önmagukat romának valló emberek aránya 41%. A mentális egészség mérésére az SF-36 Életminőség kérdőív Mentális egészség alskálája szolgált.

Legfontosabb eredmények: A településszintű mintában az országos mintához képest jóval magasabb azok aránya, akik egyetlen baráttal sem rendelkeznek (43,5% vs. 22%), míg az 1-4 baráttal rendelkezők aránya az országos mintában magasabb (50% vs. 34%). Legfőbb bizalmasoknak a helyi kutatásban résztvevők főleg családtagokat és rokonokat neveztek meg (78,5%), míg az országos mintában a közeli családtagok (60%) mellett a közeli barátok (32%) hangsúlyosak. Az országos mintában a válaszadók a közeli családtagokra és közeli barátokra főként a támogató beszélgetésekben, tanácsadásban, közös időtöltésben, anyagi támogatásban és ápolási segítségben számítanak (47,5%), míg a háztartási, kerti, házkörüli munkával kapcsolatban leginkább a közeli családtagokra (77%). A munkakereséssel, adminisztratív- és hivatalos ügyek intézésével, valamint lakhelykereséssel kapcsolatban a közeli családtagokon és barátokon kívül a közintézmények is fontos támogatási formaként jelentek meg (25,5%). A társas támogatás formái közül a helyi kutatás nagyobb, szegregáltabb településrészén élő válaszadói főleg érzelmi (89%), anyagi (67,5%) és szabadidő-eltöltés (55%) jellegű támogatásban részesítik egymást, míg a kisebb, de kevésbé elszigetelt telepen élők az érzelmi támogatás (79%) mellett főként információs (65,5%), ill. útmutató és tanácsadás (69%) jellegűben.

A szegregátumokban élők rosszabb egészségi állapotban vannak, mint az országos minta alanyai: a krónikus betegségek előfordulási gyakorisága 37% (vs. 28%), az akadályozó egészségügyi problémák aránya pedig 12% (vs. 7%). 17%-uk csak ritkán boldog (vs. 8% néha vidám és jókedvű) és 20%-uk csak ritkán érzi magát nyugodtnak (vs. 9% néha nyugodt és ellazult). Általában véve energiával telve 19,6%-uk érezte magát (vs. 31,7% az idő legnagyobb részében aktívnak és élénknek), fáradtnak pedig 23,6% (vs. 11% majdnem minden nap). 12,2%-uk nyilatkozta azt, hogy sosem szomorú és kedvetlen (vs. 34,7% nem érzett szomorúságot, lehangoltságot vagy reménytelenséget).

Bányai Borbála

Kapcsolatok jelentősége a pszichoszociális fogyatékossgal élő emberek társadalmi részvételének támogatásában

Társszerző: Csabai Lucia

A közösségbe integrált, kis létszámú lakhatási szolgáltatások működésében kiemelt jelentőséggel bír a szolgáltatást igénybe vevő személyek életminőségének személyközpontú támogatása (Procter, Hamer, McGarry, Wilson & Frogatt, 2014), amelyet Wilken és den Hollander (2015) a pszichoszociális fogyatékossgal élő emberek felépülési folyamatának alapfeltételeként tartanak számon.

A hazai férőhelykiváltási program alternatívájaként, Könczei (Kálmán, Könczei 2002) által ajánlott intézménytelenítés kifejezés e folyamat lényegi elemét emeli ki: nem egyszerűen fel kell számolni az intézeteket, hanem az intézeti kultúrát, úgymint hatalomgyakorlás (Foucault, 2004), korlátozás (Bányai&Légmán 2009, Verdes 2009), önrendelkezés hiánya (felnőtt emberek gyermeki státuszban tartása stb.) is le kell bontani. Hazánkban egyik fő kockázati tényezőként tartják számon az intézményi sajátosságok továbbélését az új, közösségi alapú szolgáltatási struktúrában (Verdes, Scharle & Váradi, 2011, Bugarszki, Eszik & Kondor, 2013, Nagy et al., 2017).

Az EMMI támogatásával 2017-ben a Gyógypedagógia Fejlesztéséért Alapítvány és az ELTE BGGYK közös projektjében egy átfogó hazai kutatást végeztünk a pszichoszociális fogyatékossgal élők helyzetéről (Perlusz 2018). Ennek a kutatásnak keretén belül kerestünk fel bentlakásos intézményekben (6db), lakóotthonokban (4db) lakókat, és otthonukban élő közösségi ellátást (7db) igénybe vevő pszichoszociális fogyatékossgal élő embereket. Összesen 14 fókuszcsoportos beszélgetést folytattunk 82 emberrel. Kutatásunk az érintettek életminőségére koncentrált, két elméleti keretet ötvözve: egyrészt a Shalock-féle (Schalock, Bonham és Verdugo, 2008) életminőség koncepciót vettük alapul, amelyben az egyik dimenzióként a társadalmi részvételt határozták meg a szerzők, másrészt a CARE Europe által meghatározott ún. felépülési modellt alkalmaztuk.

A fókuszcsoportos beszélgetésekben indirekt módon rákérdeztünk személyközi kapcsolatokra, illetve direkt módon a beszélgetések után megkértük a résztvevőket egy egocentrikus kapcsolati hálót kitöltésére és annak értelmezésére. Így nem csak pusztán a kapcsolatokat azonosítottuk, hanem a kapcsolati körökben megjelenő személyekhez hozzá tudtuk rendelni, hogy milyen gyakran és formában tartják a kapcsolatot a megnevezett személyekkel. Kutatásunk a fogyatékossgatudomány szemléletének megfelelően participatív jellegűnek tekinthető.

Az intézménytelenítés sikerének, illetve az intézeti élet elkerülésének tehát egyik kulcsa a már meglévő kapcsolatok újradefiniálása és új kapcsolatok kialakításának lehetőségei. Előadásunkban bemutatjuk, hogy az egyes ellátási formákban milyen lehetőségei vannak az érintetteknek társas kapcsolatok kialakítására, milyen szerepekben jelenhetnek meg a betegszerepen kívül, illetve mely tényezők (személyes, intézményi, helyi közösségi) befolyásolják ezeket.

Eredményeink szerint a bentlakásos intézetekben élők kapcsolatai általában szegényesebbek, mint a többi vizsgált csoporté, azonban a kapcsolatok alakulása korántsem ennyire egyértelmű az egyes intézménytípusokban. Az intézetben élők kapcsolatait alapvetően meghatározza az intézet hatalomgyakorlási rendje, területi elhelyezkedése, az érintettek fizikai és mentális állapota. Mégis vannak köztük olyanok, akiknek gazdag kapcsolatai vannak, egyházi közösséghez tartoznak, vagy kialakultak baráti kapcsolatai a településen. A lakóotthonok létrehozása Magyarországon sajátosan alakult, amennyiben ezeket a lakóformákat bentlakásos intézetek hozták létre. A magasan funkcionáló lakókat kiköltöztették, akik sok szálon kötődnek az intézethez, mégis sokkal szabadabbnak érzik magukat, kapcsolataik is gazdagabbak. A közösségi ellátást igénybe vevők ugyan otthonukban élnek, mégis, itt is találunk olyan embereket, akik kapcsolatainak száma és jellege nagyon hasonló a bentlakásos intézetekben élőkéhez. Összességében elmondható, hogy az érintettek életminőségét alapjaiban meghatározó felépülési folyamat fő motivációs tényezőjeként azonosították interjúalanyaink a kapcsolataik ápolását, meglévő, illetve új kapcsolatok kialakítását, ami az intézményi kultúrából való kiszakadás lehetőségét nyújtja számukra. Előadásunkban interjúalanyaink narratíváján keresztül, a személyes kapcsolathálózatok társadalmi szerepvállalásban betöltött jelentőségét szeretnénk bemutatni.

A gyermekvállalás: magán- és közszféra határán szekció

Szervező: Szalma Ivett (TK SZI)

A szekció leírása

Az alacsony fertilitási ráta egész Európára jellemző, már-már egy fertilitási krízis diskurzus alakult ki. Ez különösen igaz a pronatalista társadalmakra, ahol a közbeszéd részévé vált a gyermekvállalás és az azt befolyásoló tényezők meghatározása. Orbán Viktor például 2018-ban meghirdette a „demográfiai fókuszú kormányzást” és számos olyan családpolitikai lépés bevezetésére is sor került, amelynek célja, hogy növelje a fertilitási rátát, legalábbis a középosztályhoz tartozók körében.

Kevés olyan szféra van, mint az emberi reprodukció, amely egyszerre az egyik legintimebb emberi viselkedés (magánszféra) és egyszerre van jelen társadalmi szinten is (közszféra), hiszen azt befolyásolhatja a gazdasági és társadalmi környezet (Spéder – Kapitány 2014), valamint maga a fertilitási ráta is hatással lehet a gazdasági struktúrára (Gál – Radó 2019). Nők és férfiak például szabadon meghatározhatják – különösen a modern fogamzásgátló tabletták elterjedése után, hogy vállalnak-e gyermeket, és ha igen, a gyermekeik számát. Ugyanakkor ezek a döntések mégis társadalmilag beágyazottak. Például vannak előírások arra vonatkozóan, hogy kik válhatnak szülővé örökbefogadás vagy asszisztált reprodukció útján (melegek és idősebb egyének kizárása). A családpolitikai eszközök pedig különbözőképpen ösztönzik a gyermekvállalást társadalmi csoportonként, a munkaerőpiacon kevésbé aktívan, vagy kedvezőtlenebb pozícióban lévők kevésbé támogatottak.

Szintén hangsúlyos, hogy a gyermekvállalás kérdését gyakran csak a nők oldaláról vizsgálják mind a közbeszédben, mind a tudományos munkákban, mintha szinte kizárólag női felelősségkörökbe tartozna. Például az említett demográfiai fókuszú kormányzást meghirdető miniszterelnök azt mondta, hogy szeretne „egy átfogó megállapodást kötni a magyar nőkkel, mert a demográfia végül is rajtuk áll vagy bukik [...] mert a gyerekvállalás [...] a legszemélyesebb közügy, és ezt csak a hölgyek tudják eldönteni.” Így különösen fontos lenne a férfiak és a gyermek(nem)vállalás kérdéskörének vizsgálata. Hogyan vesznek részt a férfiak a reprodukcióval kapcsolatos döntések meghozatalában?

Továbbá a szociológiai vizsgálatok eddig elsősorban a gazdasági, társadalmi és párkapcsolati viszonyokat taglalták, bár külföldön jelentős irodalma van a munka és magánéleti konfliktus és fertilitás közötti kapcsolat vizsgálatának (Dommermuth et al 2017, Mills et al. 2008), nálunk ez idáig ennek a kutatása elmaradt. Szintén hiányos ismereteink vannak arról, hogy a fertilitásról való tudás hogyan befolyásolhatja a fertilitással kapcsolatos döntéseket (kivéve Vicsek 2018). Jelen szekció célja, hogy jobban megértsük a gyermekvállalással kapcsolatos komplex struktúrákat és normákat, amelyek hatással lehetnek a reprodukcióval kapcsolatos döntésekre.

Murinkó Livia

Több házasságkötés = több gyerek?

A gyermekvállalás és a párkapcsolati forma közötti kapcsolat változásai

Az elmúlt évtizedekben mélyreható változások zajlottak a párkapcsolatok területén Magyarországon, melyek során átalakult a különböző párkapcsolati formák életútban betöltött szerepe és a gyermekvállalással való kapcsolata. Első tartós kapcsolatként a többség az élettársi együttélést választja, kitolódott a házasságkötési életkor, elterjedt a házasságon kívüli gyermekvállalás, elfogadottá vált a házasság nélküli együttélés, és sokan akár gyermekes családként is házasságkötés nélkül élnek. A házasságkötési hajlandóság a 2010-es mélypont után nő, a termékenység azonban csak kis mértékben emelkedik.

A nemzetközi szakirodalom több lehetséges magyarázatot kínál az átalakulás értelmezéséhez. (1) Az általános bizonytalanság miatt kevesebben házasodnak, és helyette a kevesebb elköteleződéssel járó élettársi köteleket választják, és bomlékonyabbá is váltak a kapcsolatok (Mills – Blossfeld 2013). (2) A gazdaságilag hátrányos helyzetűek számára nem elérhető a házasságkötés és a házasságon belüli gyermekvállalás (Perelli-Harris – Gerber 2011). (3) A második demográfiai átmenet elmélete a vallásosság háttérbe szorulásával és az individualizációval magyarázza a változásokat, és eszerint elsősorban a fiatalabb és magasabb társadalmi státuszú személyekre jellemzők az „új” kapcsolati formák, mint pl. az élettársi együttélés (van de Kaa 1987; Lesthaeghe 1996). (4) Mások szerint viszont a házasság egyfajta státuszszimbólumként a társadalmilag előnyös helyzetet és a párkapcsolat stabilitását demonstrálja (Cherlin 2004, Ohlsson-Wijk 2011, Billari – Liefbroer 2016).

Az előadás célja a párkapcsolati és a gyermekvállalási magatartás közötti kapcsolat vizsgálata, különös tekintettel az új

évezred tendenciáira. Milyen helyet foglal el és hogyan kapcsolódik egymáshoz az egyéni életútban az élettársi együttélés, a házasságkötés és a gyermekvállalás? Milyen régi és új társadalmi különbségek, törésvonalak mutathatók ki a házasságban vagy élettársi kapcsolatban gyermeket vállalók és nevelők között?

Az elemzés során a házasságkötések népmozgalmi adatait, valamint az Életünk fordulópontjai panelkutatás 2001-es első és 2016/17-es ötödik hullámát használom. A népmozgalmi adatok lehetővé teszik a házasulandók gyermekszám és a gyermeket szülő nők párkapcsolati jellemzők szerinti részletes vizsgálatát. A kérdőíves felvétel adatai segítségével pedig összehasonlítom az élettársi kapcsolatban és a házasságban élők jellemzőit és kapcsolati dinamikáját.

Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy megváltozott a különböző párkapcsolati formában élők termékenységi magatartása (a gyermekvállalás, főként az első gyermek születése egyre kevésbé a házassági kötelékben élőkre korlátozódik). Az élettársi kapcsolat jelentése módosult (egyre többen választják a házasságkötés előtt vagy akár helyette is az élettársi együttélést, és jelentős számban a gyermek születése miatt sem döntenek az esküvő mellett). A házasság és a gyermekvállalás közötti kapcsolat lazulása és az élettársi együttélés mint a házasság alternatívájának terjedése hozzájárult ahhoz, hogy a növekvő házassági hajlandóságnak csak kis termékenységi hatása van.

Bucher Eszter

„Amíg nem volt ez a gyerek addig én sem voltam...”

A korai gyermekvállalás tényezői hátrányos helyzetű térség településein

Társszerző: Boros Julianna

Az előadás keretein belül egy 2019 tavaszán megkezdett, a sellyei járásban, négy településen zajló kutatás eddigi eredményeinek bemutatására törekszünk. A vizsgálat a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő hátrányos helyzetű gyermekes háztartásokra és azok tagjaira, a családi szerepekre, értékekre, konfliktusokra, ezek összefüggéseiben a kulturális dimenziókra (szegénység versus cigányság) fókuszál. Mivel a férfi, a női és sok esetben a gyerek szerepei a családban kiegészítik és meghatározzák egymást, ezért csak egymás viszonylatában változhatnak. Magyarországon az elmúlt években az alacsony iskolai végzettségű csoportokban fiatal korban jelentősen nőtt a gyermekvállalási kedv (Kapitány-Spéder 2018: 47). A gyermekvállalási kedv arányát tekintve igen nagy, 25%-ot meghaladó növekedése történt 2011-2016 között a 15-19 éves korcsoportban, ami a nemzetközi szakirodalmak alapján olyan országokban figyelhető meg, ahol nagyok a társadalmi egyenlőtlenségek vagy/és egy korai gyermekvállalási mintával jellemezhető rezsim él. A 8 osztályt, vagy azt sem végzett nők gyermekvállalási kedvét „baby boom”-nak is nevezhetjük (Kapitány-Spéder 2018: 54-56). Durst Judit (2001) kutatásai során elveti az ún. „stratégiai gyerek” elméletet, valamint a cigányok biológiai adottságaiból, kultúrájából és hagyományos nagycsalád modelljéből táplálkozó elméletet is elutasítja. Egy harmadik típusú magyarázattal próbál választ adni a kérdésre, mely szerint az általa vizsgált kistélepülésen a cigánylányok számára a „felnőtté válás” egyetlen lehetősége a korai gyermekvállalás. Értelmezési keretünk meghatározása során Koncz Katalin feltételezéséből indultunk ki, amely szakít a szegénységvizsgálatok azon feltételezésével, hogy a családban mindenki egyformán éli meg a szegénységet (Koncz 2002). Jelen előadásunkban kutatásunk során megfogalmazott hipotéziseink közül a következőt emelnénk ki: 1. A gyerekek a megélt hátrányos helyzetük miatt korábban nőnek fel, korán vállalnak gyermeket, többszörösen megszakad a gyerekkori szocializációjuk, testi és lelki fejlődésük, elveszítik távlati céljait. 2. A nők esetében minél több a megélt hátrány, annál nagyobb felelősséggel, szereppel rendelkeznek a családban. A szegény közeg, ahol élnek, felerősíti a patriarchális alárendeltségből fakadó hátrányokat, ezek a hagyományos értékek és közben a „háttérzajként” megjelenő, a többségi társadalmat érintő értékválság/változás tovább súlyosbítja a család helyzetét.

A kutatás az Ormánság, illetve a Sellyei járás, mint halmozottan hátrányos helyzetű térség családaira fókuszál. A mintába bevont települések (TEIR alapján): Tésény (281 fő), Kísszentmárton (238 fő), Lúzsok (230 fő), Drávaiványi (177 fő). A kutatás során családi/háztartási kérdőív készült olyan háztartásokban (a települések gyerekes háztartásainak 1/3-ában), ahol gyermekek is élnek. A kutatási terv és az előzetes tapasztalatok alapján, figyelembe véve a célcsoport sajátosságait (alacsony iskolai végzettség, bizalmatlanság, korlátozott nyelvi kódok használata), elsősorban egyéni és fókuszcsoporthoz interjúk felvételére kerül sor, valamint résztvevői megfigyelésekre. A kvalitatív kutatásokba belekezdünk, azonban a kialakult helyzet miatt jelentős részük öszre tevődött át. Előadásunkban eddigi kutatási eredményeinkre fókuszálunk: 1. Az általunk vizsgált településeken korábban is az átlaghoz képest előbb vállaltak gyermeket (született meg az első gyermek), de az elmúlt 10 évben ez egyes esetekben „nagyon koraivá vált”. Magas a gyermekek száma, amely még érdekesebb a 20-25 év közöttieknél, ahol még gyermekek várhatóak és jelenleg is 2-3 gyermeket nevelnek. Kis számban, de előfordul a késői terhesség (37-40 éves kor felett), amely nagyobb meglepetést és riadalmat okoz a családokban, mint a fiataloké. 2. Az interjúk során látva a kérdőívek adatait, rákérdeztünk a korai gyermekvállalás okaira, a kérdé-

megválaszolása azonban további vizsgálatokat igényel. Ennek ellenére néhány óvatos megállapítást tehetünk. A korán vállalt gyerekek egy része nem tervezett, de várt gyermek. A nők fogamzásgátlással kapcsolatos félelmei egyértelműen a sztereotípiákból, a különböző szerek mellékhatásaival kapcsolatos előítéleteiből, információhiányból adódnak. Tehát elsősorban nem anyagi problémák állnak a háttérben, inkább az „ismeretlentől” való félelem, az információhiány. A fogamzásgátlással kapcsolatos szemlélet pedig generációkon át öröklődik. A korai gyermekvállalás az iskolát korán elhagyó fiataloknál jellemző, aminek okai között elsősorban a település és a családok társadalmi-gazdasági helyzete a meghatározó.

Fuchs Veronika

A tudatosan gyermeket nem vállaló nők társadalmi megítélése a mai Magyarországon

Szociológia szakos végzős hallgatóként a szakdolgozatomban a tudatosan gyermeket nem vállaló nők társadalmi megítélését vizsgáltam a mai Magyarországon. A téma vizsgálatát indokolja, hogy közel tíz év alatt, 2001 és 2011 között, a népszámlálás adatai szerint a gyermektelen 41-45 év közötti nők száma közel tízezer fővel nőtt, köztük tudatosan gyermeket nem vállaló nők is vannak, így az ő társadalomban elfoglalt helyük, státuszuk vizsgálata elengedhetetlen, hiszen nem elhanyagolható létszámú csoportot alkotnak (Szabó 2015). Ezen kívül a szociálpolitika, családpolitika által tematizált közbeszédben is megjelenik a család, mint férfi és nő, valamint a gyermekeik kérdésköre, a gyermekvállaláshoz kapcsolódó állam által nyújtott támogatások, kedvezőbb hitelek megléte, lásd CSOK, babaváró hitel. A közbeszédben tehát helyet kap a gyermekvállalás, családalapítás témája, és tekintettel arra, hogy hagyományosan gyermekszerető, családcentrikus társadalom vagyunk, a hagyományokkal szembemenő, tudatosan gyermeket nem vállalók meghökkenést, negatív érzelmeket váltanak ki az emberekből. Kifejezetten a nőket kívántam kutatni, az ő élményeiket, mivel egy 2018-as fókuszcsoportos beszélgetés során kortól, státusztól függetlenül is említésre került a nők kiemelt helyzete a gondoskodás, a család egyben tartása szempontjából, a hagyományok továbbvitele, így mindenképpen erősebben jelenik meg a gyerek vállalása, mint elvárás (Gregor et al 2018). A kérdéskör nehezen vizsgálható, részben azért, mert a tudatosan gyermektelen meghatározni sem egyszerű – ki számít annak? Nehéz elhatárolni azoktól, akik akartak ugyan gyermeket, de az életük során tanulás, munka miatt halasztották, így végül sosem született gyermekük, és utólag helyezik magukat a tudatosan gyermektelenek közé. Ezért a kutatásomban olyan nőket kerestem, akik biológiai értelemben még képesek gyermeket vállalni, tehát nem „csúsztak ki” az időből. Heteroszexuális nőket vontam be a kutatásba, mert a jelenleg hatályos magyar jogszabályok szerint meleg pár esetén szinte lehetetlen az örökbefogadás, így homoszexuális kapcsolatnál nem feltétlenül beszélhetünk tudatosságról. Azon nőket is kihagytam, akik a gyermekük elhalálozása miatt lettek gyermektelenek, hiszen itt sem akaratlagos döntésről beszélünk. A kutatásomban kvantitatív és kvalitatív módszert is alkalmaztam, előbbihez a KRE nyári gyakorlata során lekérdezett kérdőív eredményeit használtam fel, itt a korábbi, Takács Judit és Szalma Ivett kutatására alapozott hipotéziseimet teszteltem, eszerint a vallásosság, a családi állapot, az iskolai végzettség hat a gyermekvállaláshoz kapcsolódó attitűdökre, valamint a liberális-konzervatív, és baloldali-jobboldali skálán való önelhelyezés. Az eredmények nagyrészt egybevágtak a korábbi kutatások eredményeivel, némi eltérést azonban tapasztaltam, ennek okát egyrészt a mintavételben látom, hiszen mindössze 667 kérdőív került lekérdezésre, illetve a Balaton-felvidéken, valamint Dunaharasztiiban kutattak a hallgatók, valamint a kérdések nem egyeztek meg teljes mértékben a korábbi kutatások során feltett kérdésekkel. Kvalitatív módszerrel egészítettem ki a kutatást, egyrészt mert nem kaptam minden kérdésemre választ a kérdőívek eredményéből, másrészt maga a kérdőív nem kifejezetten a kutatási témámhoz készült. A 10 elvégzett interjú alanyai nők, iskolai végzettség és településtípus szerint heterogén csoportot alkotnak. Ketten közülük 21 illetve 28 éves korukban sterilizációs műtéten estek át. Az alanyokat hólabda módszerrel kutattam fel, zárt, tematikus csoportokban a közösségi médiafelületeken. Az interjúk során minden alkalommal, minden résztvevő elmondta, hogy megbélyegezve érzi magát, a társadalom általánosságban nem fogadja el a döntésüket, van, aki fel sem vállalta széles körben. A többségük a családon belüli gyermekeket szereti, közös programokon részt vesz, mindössze saját gyermeket nem akar, azonban megjelent az az álláspont is, mely szerint megszakítaná a kapcsolatot azzal a barátjával, aki szül. A munka világában hátrányban érezték magukat, részben már az állásinterjúkon, hiszen meglátásuk szerint potenciális anyaként tekintenek rájuk, akik hamarosan elhagyják a céget GYES/GYED miatt, illetve gyermekkel rendelkező munkatársaik több alkalommal korábban mentek haza, később értek be a gyermekkel kapcsolatos elfoglaltság miatt, és az így rájuk háruló plusz munkát sérelmezték. Általánosságban gyűlölettel, megvetéssel találkoztak, elmondásuk szerint idegenek vonták kétségbe az emberi, női mivoltukat.

Drjenovszky Zsófia

A munka-magánélet egyensúlyának alakulása, ha az apa marad otthon a gyerekekkel

Társszerző: Sztárayné Kézdy Éva

Miközben számtalan kutatás és írás foglalkozik a munka és a magánélet összehangolásával, a kisgyermekes munkavállalók munkaerőpiaci helyzetével, munkába való visszatérésével, ezek érthető módon az édesanyákra koncentrálnak. (pl.: Nagy-Paksi 2014, Neményi-Takács 2018) Továbbá számos hazai kutatás megerősíti, hogy a magyar társadalom értékrendjében erős a tradicionálisnak tekinthető megközelítés, amely szerint a gyermekgondozás és -nevelés elsősorban a nők, az anyák feladatai közé tartozik. Ugyanakkor elmozdulás is megfigyelhető: a hagyományos, kenyérkereső apa normája mellett megjelenik az új típusú, gondoskodó apakép is (Spéder 2011). Mégis, nemzetközi adatokkal összehasonlítva azt látjuk, hogy hazánkban a gyermekével otthon maradó apa még ebbe a képbe is ritkán illeszkedik (Makay – Spéder 2018).

Kutatásunkban éppen ez utóbbi csoporttal foglalkozunk: azon édesapákkal, akik úgy döntöttek, hogy hosszabb-rövidebb időre ők vállalják a gyermek gondozásával kapcsolatos feladatokat. Habár a nemzetközi szakirodalom már széles körben vizsgálja a témát (pl.: Brandth-Kvande 2019, Chesley 2011, Kramer et al. 2015), és néhány magyar kutatás is érinti, (csak néhány példa: Géring et al. 2016, Petényi 2013, Takács 2017) kifejezetten erre a célcsoportra irányuló vizsgálat még nem született.

Kvalitatív kutatásunk egyik fő kérdése, hogy az apa ilyen jellegű aktív szerepvállalása a gyereknevelésben- és gondozásban hogyan járulhat hozzá mindkét szülő esetében a munka és a magánélet közti egyensúly kialakításához, és a felmerülő munka-magánélet konfliktus enyhítéséhez. Ezt a kérdést speciálisan az apa gyermekével otthon töltött időszaka alatt, valamint mindkét szülő munkával kapcsolatos attitűdjének és munkaerőpiaci helyzetének kölcsönhatásában vizsgáltuk, figyelembe véve az adott szülők nemi szerepekkel kapcsolatos felfogását és gyakorlatait. A konferencián a következő alkérdéseinkre kapott eredményeinket mutatjuk be: Miként viszonyul a munkahelyi környezet az otthon maradni kívánó apák döntéséhez? Milyen családi mintázatok azonosíthatóak a munka-magánélet egyensúly kialakításával összefüggésben? Hogyan alakul az otthoni feladatok megosztása a vizsgált családok esetében?

Eredményeink elsősorban 26 félig strukturált mélyinterjú alapján alakultak, amelyeket olyan édesapákkal vettünk fel, akik gyermekük születését követően valamely időszakban, legalább 3 hónapot maguk maradtak otthon, míg az édesanya dolgozott. Az interjúk szöveghű átíratát induktív, adatlapú tematikus megközelítés (data-driven thematic approach) szerint elemeztük (Braun and Clarke, 2006). Annak érdekében, hogy eredményeinket családi kontextusban tudjuk értelmezni, egy rövid kérdőívet az interjúalanyaink párjaival is kitöltettünk, melyben a munkával, gyerekneveléssel és az apa otthonmaradásával kapcsolatos attitűdjeit tártuk fel.

Főbb eredmények:

- a vizsgált mintában szereplő családokat a nemi szerepek és a családi munkamegosztás tekintetében egyértelműen egalitárius szemlélet és gyakorlat jellemzi.
- a szülői szabadságra menő férfi munkavállalók munkahelye Magyarországon inkább semleges, és csak ritkább esetben találkozunk igazán aktívan támogató munkahelyi környezettel.
- az apa otthonmaradása nemcsak a kisgyermekes anyák munka-magánéleti konfliktusát képes enyhíteni, hanem hozzájárulhat mindkét szülő munka-magánéleti egyensúlyának eléréséhez. Ennek leírására létrehoztunk egy jellegzetes családi mintázatot felvázoló tipológiát.

Szalma Ivett

A fertilitással kapcsolatos ismeretek a gyermektelen nők és férfiak körében Magyarországon

Társszerző: Barta Orsolya

Ez idáig Magyarországon kevesen vizsgálták azt a kérdést, hogy a férfiak és a nők milyen tudással rendelkeznek a fertilitást befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban. Vicsek Lilla (2018) egyetemista hallgatóknak körében végzett fókusz-csoportos vizsgálata rávilágított arra, hogy létezik egy tudásdeficit a fertilitás és az életkor kapcsolatában, mégpedig túlságosan pozitívan ítélik meg a gyermekvállalás lehetséges életkorának felső határát, illetve a fertilitás egyéb befolyásoló tényezőit, mint például alkoholfogyasztás, dohányzás, testsúly és nemi betegségek hatása. Továbbá ez idáig nem került sor a férfiak fertilitással kapcsolatos ismereteinek feltérképezésére. Habár a korábbi kutatások igazolták, hogy a nők magasabb tudásszinttel rendelkeznek a fertilitást befolyásoló tényezőkről, mint a férfiak (Meissner et. al 2016, Stoebel-Richter et. al 2012). Jelen kutatás célja, hogy összehasonlítsa, hogy van-e a különbség a gyermektelen férfiak és a nők termékenységgel kapcsolatos ismeretei között, és ha igen, akkor miben térnek el egymástól. Vajon a nők több tudással rendelkeznek a férfiak fertilitását befolyásoló tényezőkről is? Ezen kérdések megválaszolásához fókusz-csoportos beszélgetéseket elemeztünk. Összesen 8 fókusz-csoportot készítettünk: 4 csoportban csak nők vettek részt és 4 csoportban csak férfiak. A csoportok mérete 4-6 fő között váltakozott. A résztvevők 20-40 közötti gyermektelen nők és férfiak voltak. Az előzetes eredményeink alapján a nők több tudással rendelkeznek a fertilitást befolyásoló tényezőkről, habár a tudásuk nem tekinthető konzisztensnek az életkor szerepével kapcsolatban. Azonban tisztában vannak azzal is, hogy a férfi életkora is fontos tényező a fertilitással kapcsolatban, például a gyermek egészségét illetően. A férfiak ellenben úgy látják, hogy a saját életkoruknak csak a gyermeknevelés szempontjából van jelentősége (megfelelő fizikai állapot és aktivitás), a fertilitásra nincs hatással.

Történelem és szociológia viszonya a 21. században szekció

Szervezők: Kiss Zsuzsanna (ELTE TáTK) és Gyáni Gábor (MTA TTI)

A szekció leírása

A szociológia jelenlegi helyzetének értékelése során elkerülhetetlen, hogy újra témává váljon a szociológia és a történettudomány viszonya. A két tudomány közötti kapcsolat és/vagy elhatárolódás a kezdetektől fogva központi kérdés volt, akár vizsgálati tárgyukról, akár a két tudomány módszereiről esett szó. A kérdés hosszú és szerteágazó historiográfiájának felelevenítése nélkül itt most abból a jelenkori kutatásokban sokszor – furcsa módon - elfeledett evidenciából indulunk ki, amit 1987-es szövegében Norbert Elias a következő szellemes formában összegzett: „Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy minden jelenkori társadalom korábbi társadalmakból nőtt ki, és önmagán túl számos lehetséges jövő felé mutat.” (Elias, Norbert: *The Retreat of Sociologists into the Present. Theory, Culture & Society*, 1987/4, 223–247.)

Célja szerint a szociológia a minket körülvevő világ megértésére törekszik. Úgy tűnik azonban, hogy az elmúlt legalább fél évszázadban – és egyre fokozódó mértékben – mindezt úgy igyekszik elérni, hogy közben a jelen társadalmi viszonyokat létrehozó és alakító hosszú távú történeti folyamatok megértésére egyre korlátozottabb mértékben tesz csak kísérletet. Ez a jelenség nemzetközi szinten és Magyarországon egyaránt jellegzetes nyomot hagy a szociológián. (Vö. Inglis, David: *What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology. In Cultural History*, 2014/1. 99–118.)

Inglis érvelése szerint a szociológiában az utóbbi évtizedekben teret hódító új periodizációs kategóriák (mint például a „késő modernitás”, a „rizikótársadalom”, a „likvid modernitás” vagy a „hálózati társadalom”, hogy csak néhányat említsünk), amelyek látszólag erős történeti tudatosságot sugallnak, valójában épphogy lehetővé teszik, sőt legitimálják a történeti folyamatok szigorú vizsgálatáról való lemondást. Annak érdekében, hogy saját tárgyukat – azaz a jelen társadalmát – a megelőző korszakok ellenpólusaként/tagadásaként/meghaladásaként stb. tudják tárgyalni, az összetett történeti folyamatokról rendszerint csak egyszerű(sített), kompakt formában tált leírást nyújtanak. Így ezek a megközelítések eltérítik a szociológiát és a szociológusokat attól, hogy mélységében és összetettségében próbálják feltárni és megérteni a jelenig vezető történeti folyamatokat. Így azonban saját tárgyuk (a jelen társadalmának) megértése is csak felemás sikerű lehet.

Vajon – tágítva kicsit az eddigi nézőponton és közelítve Némedi Dénes húsz évvel ezelőtt megfogalmazott kérdéséhez – mennyiben segítheti a történeti elkötelezettség, a történeti tudatosság a szociológiát abban, hogy sikeres legyen? Úgy véljük, hogy ha a történeti tudat gyenge, akkor a jelenkori társadalom önértelmezését nem sikerülhet kritika tárgyává tenni. Vagy másképpen fogalmazva, csak az olyan szociológia segíthet kitörni a jelenkori társadalomban megkövesedett ideológiák és fogalmak hatalma alól, amelyek erős és megalapozott történeti ismereteken nyugszik.

A szekcióba történészek, szociológusok, társadalomtörténészek, történeti szociológusok jelentkezését várjuk. Egyfelől olyan résztvevőket keresünk, akik előadásukban történelem és szociológia évszázados viszonyára elméleti szempontból reflektálnak. Az elmélettörténeti előadások esetében is fontosnak tartjuk azonban, hogy a múltban felmerülő kérdések kapcsán a két tudomány jelenlegi viszonya kerüljön a középpontba. Másrészt olyan előadókat várunk, akik saját kutatási tapasztalatuk alapján illusztrálnák a történeti tudatosság jelentőségét a szociológiai elméletalkotásban, vagy éppen a történeti tudatosság hiányából fakadó nehézségeket szemléltetnék.

Bódy Zsombor

Történeti szociológia – szociológiai történelem

Az előadás megpróbálja áttekinteni a történeti szociológia kutatások ma lehetséges kérdésfeltevéseit. Történelem és szociológia kapcsolatának, a két diszciplína valamiféle összekapcsolt művelésének kérdése több mint száz év, a Durkheim körüli viták óta időről időre újra fölmerül. Az előadás újra tárgyalja e kérdést, figyelembe véve a két diszciplína jelenlegi tendenciáit. Ma a történetírás tájképe másként néz ki, mint néhány évtizeddel ezelőtt, amikor a két diszciplína kapcsolata élénken foglalkoztatott sok kutatót. Akkor a struktúra-orientált társadalomtörténet számára természetesnek tűnt a szociológiai impulzusok felvétele. Ma a rendkívül sokszínűvé vált történetírásban a kultúrtörténeti szemlélet számít innovatívnak, amely leginkább az antropológia és a tágran vett kultúratudományok – az irodalomtudománytól az etnológiáig és művészettörténetig – felé tűnik nyitottnak. A transznacionális, vagy globális történelem, amely a publikációk számát tekintve talán a leggyorsabban bővülő terület, szintén a kultúratudományok felé tekint értelmező eljárásokat keresve, vagy pedig, ellentétes irányban, a gazdaságtörténettől várja a globalizálódás alapfolyamatainak

feltárását. Kérdés, hogy a történetírás e fejleményei hogyan tudnak viszonyulni a szociológiához. Ugyanakkor a szociológiai kutatások mai mezője sem azonos a korábbival. Érdekes ezért áttekinteni, hogy a két tudományág mai kutatási irányai, megközelítésmódjai között milyen kapcsolódások lehetségesek. Az előadás mellett érvel, hogy a kapcsolat ma is gyümölcsöző lehet(ne) mindkét tudományág számára, s hogy termékeny kérdésfeltevések és kutatási irányok bontakozhatnak ki a történetiszociológia mindkét diszciplínához kapcsolódó területén. Az előadás e kérdések vizsgálatához először arra reflektál, hogy az utóbbi időszak kutatásaiban kik, milyen célkitűzésekkel foglalkoztak vállaltan is történeti szociológiai vizsgálatként megnevezett kutatásokkal Magyarországon és nemzetközi szinten. (Utóbbihoz kiindulópontnak a következő két kötetet használja fel: *Vision and Method in Historical Sociology* / ed. by Theda Skocpol, 2000. Cambridge Univ. Press és *Handbook of Historical Sociology* / ed. by Gerard Delanty and Engin F. Isin, 2003. Sage). A kutatások számbavétele után az előadás megpróbálja körülírni, hogy potenciálisan milyen kérdésfeltevések, szemléletmód, módszertan születhet ma a két diszciplína kapcsolatából. Mit profitálhat a történetírás, ha figyel a szociológiára, mit adhat hozzá a szociológiai megismeréshez a történeti dinamika bevonása, s végezetül, hogy miként értelmezhető a két tudomány határvidéke vagy közös metszete, a történeti szociológia.

Keszei András

Ismétlődés, változás Folyamatok, időrétegek

A történetírás egyedi események magyarázatára összpontosító hagyományának és a szociológia általánosabb tendenciákat, átfogó folyamatokat rekonstruáló megközelítéseinek összehangolása a történeti szociológia és a szociológiai szempontokat alkalmazó társadalomtörténet legfontosabb feladatainak egyike. A hosszú távú folyamatok magyarázatára kidolgozott modellek „egyéni és társadalom”, „struktúra és ágencia”, „élet és a formák” viszonyát igyekeznek érthetővé tenni, annak reményében, hogy ez egyúttal a történelmi folyamatok értelmét is megragadhatóvá teszi. Norbert Elias *A civilizáció folyamata* című művében a középkortól az újkorig kísérte az erőszak korlátozásának és a viselkedés kifinomulásának folyamatát, amelyben az államhatalom és a társadalom viszonyának változása az egyéni lélek, érzelmi háztartás szintjéig hatoló következményekkel járt. Ez a hosszabb távú folyamat az ismétlődést és változást sajátosan elegyítő egymást követő nemzedékek keretei között bontakozott ki. Az embert körülvevő társadalom és kultúra szabályainak és jelentéseinek egyéni „elsajátítása” ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a civilizációs folyamat különböző szinteken és időrétegekben zajlott és zajlik. A megszokott történelmi korszakok keretei között leírható folyamatokon túl akár olyanok is rekonstruálhatók, amelyek egészen távoli, még a homo sapiens megjelenése előtti időkbe nyúlnak vissza. Johan Goudsblom szerint ilyen például a tűz megszelídítése és használatának kultúrája. Az ehhez hasonló történelmi vívmányok kezdetben lassan, majd a jelen felé közeledve egyre gyorsabban halmozódtak fel, az emberiség egyre bővülő kulturális örökségéért. A társas viszonyokkal összefonódó szocializáció révén a társadalom ehhez az örökséghez segíti hozzá az egyént a társadalomban való boldogulás eszközeinek, az anyagi és a szellemi kultúra használatának megtanításával. Az emberiség történetében a „társadalomba nevelődés” állandóan ismétlődő folyamata révén tulajdonképpen a történelmi örökség átadása és átvétele ismétlődik meg. Ez az örökség radikálisabb szociológiai értelmezésben egyenesen bevésődik az egyén gondolkodásába és viselkedésébe, például a halbwegs-i kollektív emlékezet, vagy a bourdieu-i habitus formájában. Az idő múlása azonban arra figyelmeztet, hogy az ismétlődő elemek mellett a változás tényét sem hanyagolhatjuk el; az átadás-átvétel módozatai és tartalmi is átalakulnak olykor. Az előadás a történelmi-kulturális örökség továbbadásának dinamikáját szeretné szemléltetni, az átadás - átvétel társadalmi és egyéni tényezőinek kölcsönhatása és az ebből kibontakozó folyamatok alapján.

Pál Eszter: Kőkorszaki szociológia? Történelmi távlat és szelekciós paradigma W. G. Runciman elméletében

A kortárs szociológiát kárhóztató cikkében David Inglis lesújtóan nyilatkozik a szociológia legdivatosabb mai teoretikusairól, akik mélyebb történelmi ismeretek hiányában a szociológiát frappáns terminusok mögött megbúvó sekélyes közhelygyűjteménnyé silányítják (Inglis 2013, Pál 2013). Inglis úgy látja, hogy a történelmi (longue durée) távlat manapság csupán egy afféle „szociológusi arisztokrácia” munkáiban fedezhető fel, az olyan divatszervezők pedig, mint Giddens vagy Bauman szűkre szabott horizontjukkal hosszabb távon érdektelenségre kárhóztatják a diszciplínát.

Az előadás egy olyan szerzőt mutat be, akinek megközelítése Inglis szerint példaértékű a mai szociológia számára, hiszen sikerrel ötvözi a szociológiai vizsgálódást a hosszútávú történelmi folyamatok megértésével és magyarázatával: a Magyarországon szinte alig ismert W. G. Runciman a brit társadalomtudomány nagy tekintélyű alakja, a szociológia egyik „arisztokratá”-ja.

Előadásom célja kettős: egyfelől röviden ismertetem a Magyarországon lényegében nem recipiált szerző legfőbb gondolatait, másfelől bemutatom, mik azok a koncepcionális elemek Runciman megközelítésében, amelyek a történelmi perspektíva és a szociológiai elemzés összekapcsolását biztosítják. Mivel olyan szerzőről van szó, akit a neo-evolúci-

onista elméletek egyik legfőbb és legkitartóbb apológétájának nevezhetünk a kortárs szociológusok között, a kérdés nem pusztán az, hogy Runciman miként emeli be a történelmi látásmódot a szociológiába, hanem az is, hogy az evolúciós paradigma milyen lehetőséget kínál erre. Ennek megválaszolása érdekében bemutatok néhány történelmi tárgyú tanulmányt, ahol a brit társadalomtudós az evolúciós paradigma fogalmi készletét alkalmazza: a korai kereszténység elterjedését, a weberi evilági aszkézis és kapitalista szellem túlsúlyra kerülését, illetve a kőkorszaki társadalmi szerveződés sajátosságait magyarázza.

Az előadás végső soron olyan kérdéseket vet fel, amelyek Runciman munkásságán túlmutatnak: voltaképpen mit jelent egy efféle megközelítésben az evolúciós paradigma, építhető-e egyáltalán történelmi szemléletű szociológia a sokak szerint történelmietlen evolúciós fogalmi alapokra?

Tóth András

A kritika kritikája

A rózsaszín szemüveg torzításai Polányi Károly nagy elméletében

A marxi gondolati konstrukció igazi nagyelmélet: enciklopédikus vállalkozásként átfogja az ember teljes társadalmi életét, egyszerre ábrázolva történelmi és szisztematikus módon a történelmi fejlődés szakaszait és a társadalmi élet szabályosságait, keresve a társadalom és a társadalmi életbe ágyazott gazdasági élet fejlődéstörvényeit (Madarász 2008). Ugyan Marx fejében a szocializmus teleológiai koncepciója előbb megszületett, mint az azt alátámasztó közgazdasági elmélet (Claeys, 2018), a marxi elmélet logikája a következő: az elméleti közgazdasági okfejtés tárja fel a kapitalizmus valódi, láthatatlan működési logikáját, a kizsákmányolást és annak inherens jellegét a kapitalista termelésben. Ez a Marx által feltárt közgazdasági tény okozza a társadalom két antagonisztikus osztályra szakadását, amely a marxi rendszerben a modern kapitalista társadalom legfontosabb szociológiai-társadalmi jellegzetessége. A marxi elméletben az osztályellentétek antagonisztikus voltából és a kizsákmányolás közgazdasági törvényszerűségeiből fakadó növekvő egyenlőtlenség, tökekoncentráció és csökkenő profitráta okozza a törvényszerű átalakulást a szocializmus felé, amiből fakad a marxizmus politikai programja.

A XIX. század végén és a XX. század első felében a Carl Menger által alapított bécsi közgazdasági iskolához tartozó kutatók, elsősorban Böhm-Bawerk (1898) és Schumpeter (1944, 1954) halálos sebet ejtettek a marxi közgazdasági elméleten, kimutatva annak logikai tarthatatlanságát (Böhm-Bawerk), illetve ha a marxi rendszeren belül esetleg van is logikai egység, ez csak akkor tartható, ha teljesen ellentmond a valóság tényeinek (Schumpeter).

Különösen Menger (1871) és Böhm-Bawerk (1898) elméleti munkásságából fakadó kritika nagy hatással volt a századfordulón vagy nem sokkal utána élő baloldali gondolkodókra, akik egyébként is kénytelenek voltak szembesülni azzal, hogy a valóság egyre inkább rácsúszott a marxi proféciára. Különösen nagy hatással volt a bécsi iskola Bernsteinre, a szociáldemokrácia reformista útjának atyjára és Polányi Károlyra.

Polányi Nagy Átalakulása (1944) az egyik legfontosabb és legnagyobb hatású poszt-marxista mű. Polányi is a marxi logikát követi abban a tekintetben, hogy a logikusan összekapcsolódó közgazdasági alap és társadalmi felépítmény logikáját követi. A Nagy Átalakulásban (1944) a piaci folyamatoknak a marxi elidegenedést okozó hatásában és az ez elleni lázadás koncepciójában véli felfedezni az ipari kapitalista Európa társadalmi harcainak és politikai fejlődésének dinamikáját, s hasonlóan Marxhoz, a közgazdasági tényeknek társadalom-szociológiai, és abból fakadó politikai következményei vannak, amelyek elkerülhetetlenül egy irányba mutatnak: a piaci társadalom meghaladása irányába.

Ugyanakkor, Polányi poszt-marxista abban az értelemben, hogy Menger, Böhm-Bawerk és Mises (1927) elméleteire támaszkodva eltudja kerülni az ortodox marxizmus csapdait, az értéktebblet elméletből fakadó kizsákmányolás koncepciót és a proletárdiktatúra igenlését, amiről már ő is tudta lelke mélyén, hogy nem követendő példa.

Ugyanakkor, Menger, Böhm-Bawerk és Mises munkásságának ismerete nem ingatta meg Polányiban a szocializmus szívhez szóló érzelmi üzenetét: az egyéni önzőség és a liberalizmus hatására egy ideális, társadalomba ágyazott gazdaság társadalommodellje esik szét. A szabad piacok által létrehozott embertelen rendszer fenntarthatatlan, s ezért a modern társadalomfejlődés és politikai mozgás iránya a megbomlott harmónia visszaállítására való törekvés. A szocializmusban érhető el az igazi harmónia a modern ipari társadalom gazdagságot termelő gépezete, az egyensúly a közösségi beágyazódás és az egyéni szabadság között. Ebben is hasonlít Marxhoz: az elsődleges gondolati motiváló erő a teológiai végcél, amihez készül el a közgazdasági elméleti alátámasztás. Ugyanakkor az elméleti építkezés logikája fordított: a közgazdasági elmélet az alap, amire kauzális módon ráépül a szociológiai-társadalomkép, amiből megint kauzális módon következik a társadalmi mozgás iránya és az azt lehetővé tevő politikai-teológikus végcél.

Az a sajátossága mind Marx mind Polányi elméleti modelljének, hogy a közgazdasági elméletük szelektív elhallgatásra épül az érzelmi elkötelezettségből következő teológikus végcél logikai tisztasága érdekében.

A javasolt előadásnak két célja van. Egyrészt, hogy kimutassa a marxi és a polányi féle elméletek miként épülnek szelektív elhallgatásra, vagyis, a logikai kauzális láncot megzavaró elemek elhallgatására az olvasó elől. Ez a szelektív elhallgatás Marx és Polányi részéről teszi lehetővé, hogy látszólag hibátlan elméletet építsenek fel, amire ráépíthetik társadalomképüket, és a teológiai végcél, a politikai elméletüket. Marx a munkaértékelmélet megoldhatatlan ellentmondásába futott bele, amiről csak egy lábjegyzetben jelezte, hogy majd megoldja. Polányi is mélyen elhallgatta a Nagy Átalakulás olvasói elől Menger és Mises hatását gondolkodására. Ez az elhallgatás tette lehetővé számára, hogy a teológikus társadalomfejlődés modelljét az angol klasszikus közgazdasági iskola második nemzedékének szalmabábujával vitatkozva építse fel, és ne foglalkozzon az általa leírt szelektív társadalomértelmezésre és (utópista) szocialista végcélra vonatkozó kételyekkel, amelyek a mengeri-misesi közgazdasági gondolkodásból következnek.

A tanulmány másik célja az, hogy tanulva a teológikus végcélból fakadó torzításokból és egyoldalú olvasatokból, miként lehet a mengeri közgazdasági elméletre építve korrigálni Polányi kettős társadalmi és politikai mozgás elméletét és ennek révén egy olyan elméletet felállítani, ami immár rózsaszín szemüveg torzítása nélkül, vagyis teleológiai végcél bebizonyítása nélkül világítja meg mi az egyén, közösség és állam viszonya, és miért van tendencia minden emberi társadalomban a piaci szabadság lefojtására és állami intervencióra és mégis miért van törekvés egy ellenkező irányba, a piaci szabadság elérésére, a közösségi/állami szabályozás lazítására.

Rádi Szinán

Adózás és informalitás A magyar kora-szocialista magánkisipar történeti és gazdaságszociológiai megközelítésben

A tanulmány az 1948 és 1957 közötti magyar „klasszikus szocialista kor” adózási politikáját és gyakorlatait vizsgálja. A szocialista adózással kapcsolatos közgazdasági elemzések szerint az adóknak csak másodlagos szerep jutott a szocialista gazdaságpolitikában. Elismerve, hogy az államosítások következményeként a társadalom közvetlen adóztatása piaci társadalmakhoz viszonyítva kevésbé volt kiterjedt, a tanulmány e megállapítással szemben amellet fog érvelni, hogy közvetlen adókra – nevezetesen általános jövedelem- és forgalmi adókra – kritikus szerep hárult a magyar társadalom és gazdaság átalakulásában. Elsődleges levéltári történeti források kvalitatív analízisén keresztül, a tanulmány azokat a különböző adózási módozatokat fogja vizsgálni, melyek a kisiparosok gazdasági kilátásait befolyásolták a kora-szocialista korszakban. Megállapítja, hogy ezek ösztönzőként léptek fel számos ún. ‘informális’ gyakorlat kifejlődésére nézve és az egyének gazdasági öngazgatását tekintve. A tanulmány amellet fog érvelni, hogy ahelyett, hogy a kisiparos társadalmi réteget szimplán a megelőző kor maradványának tekintenénk, érdemesebb azt úgy értelmeznünk, mint a szocializmus egyik társadalmi termékét, mely egyedi karakterisztikáin és gazdasági gyakorlatain keresztül folytonosságot mutat a kapitalista és a reform-szocialista korszakok között. A magyar hiánygazdaság keretein belül létrejövő, és társadalmi kapcsolathálózatok által serkentett és lebonyolódó feketekezeskedelelem, a különböző adóelkerülési gyakorlatokkal együtt, a „szocialista üzletember” társadalmi képének meghatározójává vált a szocialista korban. Az 50-es évek elején a makrogazdasági problémák a magánipar állami korlátozásával párosulva társadalmi elégedetlenséghez vezettek. Az állami politika így ezután jövedelmezőbbnek ítélte a magánkisipar intézményesülését, közvetett és közvetlen eszközök általi segítését és korlátozott fejlesztését, melynek a szocialista adóztatási forma fontos részét képezte. Az első Nagy Imre-kormány kezdetben még a kisiparos szolgáltatások engedélyezését, fejlesztését és azok általános elérhetőségének megteremtését tűzte ki céljául. Az 50-es évek derekára viszont már az egyéni árutermelés ösztönözését, annak állami szervezés alatti intézményesülését és – elsősorban budapesti iparosok körében – számos speciális termék hazai importhelyettesítő és nyugati exportra történő termelését segítette. Az állami propaganda ennek megfelelően változott az 50-es évek végére, így a kisiparosokra jellemzőnek tartott kispolgári felfogás kihangsúlyozása helyett az állam úgy kezdett tekinteni a magánosokra, mint egy speciális rétegre, mely a dolgozók általános elismerését érdemli a ‘kemény munkájukért’ cserébe.

A kritikai, köz-, közpolitikai és professzionális szociológia viszonya és esélyei Magyarországon 1989 és 2020 között szekció

Szervező: Szabari Vera (ELTE TáTK)

A szekció leírása

Az egyes diszciplínák képviselői a laikusok és szakértők közötti határok megvonásával, sajátos tudás kialakításával, kompetenciájuk kijelölésével küzdenek tudományuk legitimálásáért, tudományos autonómiájuk, működési feltételeik biztosítása érdekében. A magyar szociológia diszciplináris határainak megvonása hosszú időn keresztül zajlott és bár más formában, de ez a folyamat ma is folytatódik. A határok folyamatosan változnak, kérdőjeleződnek meg és persze az is módosul, hogy miképp és milyen területekkel szemben tartják fontosnak a szociológia képviselői megvonni tudományuk határait.

Az 1960-as évek elején a határok megvonásának igénye elsősorban a tudományon belül a filozófiával és a történelmi materializmussal, a politikai nyilvánosságban pedig a marxista ideológiával szemben jelentkezett. Az 1970-es években a határmegvonások átalakultak és sokkal inkább a professzionális és kritikai vagy közsociológia, (társadalom)politika közötti határok kijelölése került előtérbe, aminek alapvető feltétele volt, hogy a szociológia korabeli képviselői képesek legyenek rámutatni a szociológia „tudományos” tudására, e tudás termelésének sajátos módjaira. Az 1960-as évektől napjainkig hosszú idő telt el azzal, hogy a hazai szociológusok közössége szakszerű, tudományos tudást hozzon létre (akár a nemzetközi trendek átvételével is), hogy a hétköznapi gondolkodástól mindinkább különböző ismereteinket lefordítsuk a tudomány nyelvére. Ugyanakkor pl. a rendszerváltás folyamatában jól kitapintható volt az a szerep, amit nem e professzionális szociológia, hanem sokkal inkább a kritikai vagy közsociológia tudott betölteni, a társadalomról szóló diskurzus fogalmi apparátusának biztosításával, a nyilvánosság megteremtésével, a társadalmi jelenségek, problémák tematizálásával (Kuczsi 1991). Úgy tűnik, hogy ma erre a szociológia kevésbé alkalmas, képviselői sokkal inkább a professzionális szociológia irányába haladnak. Ahhoz pedig, hogy a szociológia hazai képviselői is megfeleljenek a hazai és nemzetközi tudományosság kritériumainak, az oktatási rendszer elvárásainak, a „fegyelmezési technikák” végeláthatatlan elemeit állítják elő és felelnek meg ezeknek: egységesített kurzusok, tematikák, besorolási rendszerek, formalizált teljesítési szabályzatok, minősített publikációk stb., közben pedig a szociológia által termelt tudás egyre távolabb kerül attól a területtől, ahol eredetileg hatni kívánt, magától a társadalomtól (Burawoy 2005).

A kérdés az, hogy a szociológia különböző típusai, a Burawoy-féle kritikai, köz-, közpolitikai és professzionális szociológia ma a hazai szociológiában milyen viszonyban állnak egymással, lehetséges-e az átjárás, a tudástranszfer az egyes szférák között. Szekciónkba olyan előadásokat várunk, amelyek a kritikai, köz-, közpolitikai és professzionális szociológia szerepét, az egymáshoz való viszonyukat elemzik a különböző kutatási területeken a rendszerváltás óta eltelt közel 30 esztendőben. Az előadások érdekes felvetése lehet, hogy a köz-, illetve professzionális szociológia által megtermelt tudás hogyan képes kiegészíteni, támogatni egymást, vagy éppen fordítva, az eltérő eszközeik és módszereik akadályozzák-e a megtermelt tudás átadását és hasznosítását. Van-e módszertani szelekció e területek között? Érdekes szempontot jelenthet továbbá, hogy az elmúlt 30 év során milyen körülmények játszottak szerepet e viszony alakításában, az adott társadalmi, politikai és gazdasági környezet mennyiben befolyásolta a szociológia képviselőit az e területeken való részvételre, illetve, hogy mennyiben tekinthető sajátosnak a hazai helyzet vagy éppen egy általános nemzetközi tendencia részeseként tekinthetünk magunkra e területen is.

Hordósy Rita

Az oktatás és kutatás kapcsolata szociológia tanszékeken Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat első eredményei

Az egyetemek két fő küldetése, a kutatás és az oktatás közötti kapcsolat avagy kapcsolatok, az elmúlt évtizedekben a nemzetközi érdeklődés homlokterébe kerültek; Tight (2016) a nemzeti „sablonokat” és a hagyományokra való hivatkozást emeli ki, mint fontos aspektust. Ezt a vitát az oktatás / kutatás nexusának nevezik, azzal a megköttéssel, hogy az ilyen kapcsolatok többrétűek, nem pedig szingulárisak (Trowler & Wareham 2007). A nexust több szempontból lehetséges kutatni: összevethetőek a kutatói eredményesség és a hallgatói értékelés mutatói (Hattie & Marsh 1996, Marsh & Hattie 2002); vizsgálható az intézménytípusok és a tudományágak közötti sokféleség (Jenkins & Zetter 2003, Healey 2005, Robertson & Blacker 2006, Chiang 2012, Griffioen 2018); illetve feltérképezhető az akadémikusok hozzáállása különféle szerepeikhez és a nexussal kapcsolatos hallgatói tapasztalatok (Brew & Mantai 2017, Howitt et al. 2010, Robertson 2007, Buckley 2011, Jenkins 2004). Ez a kutatás nemzeti esettanulmányok keretében vizsgálja a kutatás és

oktatás kapcsolatát, Turner et al. (2008) az Egyesült Királyságot és Kanadát, illetve Taylor (2008) és Chiang (2012) Európai Gazdasági Térségben végzett összehasonlító munkájára építve. McLean et al. (2009 & 2013), valamint Cuthbert et al. (2012) kutatásaira támaszkodva ez a projekt a szociológia diszciplínájára koncentrál. A kutatási és oktatási kapcsolat összetettségének és eltérő aspektusainak megértése érdekében a kutatás a következő kérdésekre keresi a választ: K1) Melyek a nemzeti rendszerek közös illetve egyedi elemei a kutatási / oktatási kapcsolat szempontjából? K2) Milyen hasonlóságok és különbségek vannak az esettanulmányban részt vevő országok között a tekintetben, hogy: K2a) milyenek az egyetemi hallgatók szociológiai „kutatással” kapcsolatos tapasztalatai az egyetemi tanulmányaikon belül? K2b) hogyan tudják az egyetemi oktatók a kutatásban és az oktatásban betöltött szerepüket összeegyeztetni?

Ez a nemzetközi összehasonlító vizsgálat lehetővé teszi az esettanulmányokon belüli és az azok közötti összehasonlítást (Phillips és Schweisfurth, 2006; Yin, 2009). A négy esettanulmány, felhasználva Esping-Andersen (1996) jóléti államokra vonatkozó kategorizálását, Magyarországon, Angliában, Norvégiában, és Németországban készül: ezzel feltárandó az Európai Gazdasági Térség különbségeit. A kutatás kevert módszertanra épül, egyszerre elemezve a nemzeti hallgatói nyilvántartási adatokat, intézményi tanmeneti dokumentumokat, akadémikusokkal, szociológus BA, MA és PhD-s hallgatókkal és szakértőkkel készült interjúkat (Gillham 2005, Kvale & Brinkmann 2009).

Az előadás a terepmunka és az előzetes elemzés eredményeit tárgyalja. A kutatás eredményei hozzájárulnak az egyetemek céljáról és jövőjéről szóló vitákhoz, rámutatva az egyetemek sokszínű szerepére. Európai szinten ezek a kérdések időszerűek és relevánsak, tekintve a jelenlegi globális pandémiára és a várható gazdasági válságra adott válaszokat, az Európai Felsőoktatási Térség jövőjét, és a Brexit által a felsőoktatási együttműködés és a mobilitás kapcsán felvetett kérdéseket (Courtois et al., 2018).

Dupcsik Csaba

Makacs illúziók

Kvázi-oksági magyarázatok a szociológiában

Comte-tól közel egy (sikeres?) évszázadig a szociológusokat gyakran kísértette egy lucskos álom: létrehozzák a társadalom Tudományát, amely szigorú oksági törvények segítségével magyarázza majd az emberi viselkedést. Az illúziók erejét jól mutatja, hogy még Max Weber is használja az „oksági” kifejezést a Gazdaság és társadalom híres 1. §-ában (1987: 37-38), miközben az ő megértő szociológiája lényegében szakított a kauzális magyarázatok keresésével. A 20. század első felében aztán előd-kollégáink egyre óvatosabbak lettek az okság kategóriával kapcsolatban – hogy az viszszalopakodjon egy újabb fordulattal.

Némedi Dénes szerint „ha a szociológia »normális« tudomány volna, alapító hőse a Merton-Lazarsfeld páros lenne” (2008:31), mivel e páros kulcsszerepet játszott abban, hogy az 1930-as évektől kezdve kialakult a modern szociológia. Azóta tudományunkban a mainstream stratégiája a legrövidebben így foglalható össze:

- 1.) az inputként szolgáló információkat (ún. adatok) a lehető legnagyobb mértékben elvonatkoztatja a konkrét adatközlők személyétől, illetve a felvétel tágabb és szűkebb értelemben vett kontextusától; majd
- 2.) ezen információk és a szociológiai üzem története során felhalmozott ismeretek (ún. elméleti háttér) felhasználásával ún. változókat konstruál.
- 3.) A továbbiakban a szociológusok a változók közötti kapcsolatokra koncentrálnak, s e kapcsolatok értelmezésével minősítik hipotéziseiket igazoltnak vagy megcáfoltnak. Ennek során „megfigyelhető stratégia, hogy a szerzők az elemző fejezetben a direkt oksági fogalmakat gondosan kerülő nyelvet használnak” – mutat rá kiváló dolgozatában Németh Renáta – ugyanakkor a publikációk/prezentálások más részeiben, direkt vagy indirekt módon „az eredményeket az oksági interpretáció felé tolják” (2014:6). Miközben a természettudósok számára bosszantó vagy mulatságos „oksági kapcsolatot” akárcsak sugallni ehhez hasonló összefüggések esetén: „A változó jelenléte 10%-kal növeli B megjelenésének esélyét.”

A prezentációban (és még inkább a cikkben), az elméleti rekonstrukció módszerét alkalmazva, kortárs szociológusok publikációinak elemzésével próbálom bemutatni, hogy

-a kvázi-oksági magyarázatokat nem alkalmazói tájékozatlansága motiválja – ellenkezőleg, ezek használatát tehetséges, invenciózus és kifejezetten elméleti irányultságú kollégák sem tudják megkerülni, ha empirikus adatokkal dolgoznak; hogy

- az ismeretelméleti szempontból „megalapozatlan” megközelítés kifejezetten sikeres, amennyiben jelentős mennyiségű releváns ismeretet szállít üzemszerűen a szociológia számára;
- a változók közötti kvázi-oksági magyarázatokkal operáló mainstream szociológia mégis egy megoldhatatlannak tűnő dilemmába fut. A változók közötti potenciális kapcsolatok száma ugyanis kezelhetetlenül nagy, a szelektálás

jobb esetben szokásszerű, rosszabb esetben önkényes vagy manipulatív, a kapcsolatok értelmezésének igénye pedig „a szociológiában hatalmas belső interpretációs szükségletet alakított ki” (Némedi 2008:30).

Sőt, valójában értelmezési kényszerről beszélhetünk, ami gyakran a legjobb szociológusokat is elhamarkodott következtetésekre készíti.

Gárdos Judit

Igaz és hasznos tudás

Tanulmányomban a magyarországi előítéletkutatások normativitását követem végig néhány tudományos szövegen. Az előítéleteket kutató szociológusok az előítéleteket általában normatívan ítélik meg, és negatív, megszüntetendő, a hátrányos megkülönböztetéshez vezető jelenségként definiálják. A szocialista időszakban a romákkal kapcsolatos előítéletkutatások az előítéletet általában elmaradott attitűdként taglalják, amelynek az ideális szocialista embertípus esetében nincs keresnivalója. Az előítéletek a nacionalizmus egyik veszélyes megelőző fázisaként tárgyalódnak. A felvilágosodásra, a racionalitásra, és ezzel egyidejűleg egy egyetemes emberi normativitásra való utalás is hangsúlyos az előítéletekről szóló szociológiai szövegekben. A rendszerváltozás számos kutatási beszámolóban megjelenik, mint magyarázata annak, hogy miért vált különösen fontossá az előítélet témája az 1990-es évekre. A kutatók állítják, hogy a rejtett attitűdök 1989 után nyíltabbak lettek, s a társadalmi csoportok közötti konfliktusok, érdekellentétek erősödtek. A diszkriminációnak, az előítéletek megszüntetésének igénye töretlen marad a kutatói szövegekben. A társadalomtudomány mint egy bizonyos, kutatási szövegekben is expliciten megjelenő normarendszerből következő, ezáltal (a normarendszeren belül értelmezhető) társadalmi hasznot termelő tevékenység a tudományos diszciplínák autonómiájáról való diskurzusban is kitüntetett szerepet kap. Azért ne feledjük: maga a képzet („illusio”), hogy a tudomány tiszta, érdekmentes kell legyen, egy olyan törekvés, amely felismeri, hogy a társadalomtudományos függetlenség tudományos tőkeként, tehát a tudósok érdekeként jelentkezik, vagyis egy objektivitásra, illetve semlegességre törekvő társadalomtudományos diskurzus maga is érdekvezérelt. Viszont Magyarországon a társadalmi hasznosság szempontja a tudományos mezőn belül (legalábbis esettanulmányomból erre következtetek) szintén tőkének számít; számos esetben a tudományos tudás „objektivitása”, „igazsága”, „pontossága” mellett hangsúlyosan találkozunk a hasznossággal mint a kutatás fontos céljával. A jobb megértés, a tudományos tudás létrehozása az előítéletek és számos, negatív következményekként leírt jelenség elleni harc egyik eszközeként definiálódik. Úgy tűnik, az igaz és a hasznos tudás termelése egyaránt tudományos tőkeként mutatkozik a magyar társadalomtudományos mezőben, legalábbis az általam elemzett tématerületen. Hogy megértsük azt, hogy a magyar társadalomtudományok mely kérdésekkel, mely módszerekkel milyen kutatási narratívákat hoznak létre, hogy a társadalomtudományos mező autonómiája Magyarországon hogyan is áll ma, érdemes volna a magyar szociológia normatív elköteleződéseiről is további kutatásokat és tudományos vitát folytatni. Előadásom ehhez a reménybeli hazai eszmecserehez kíván hozzájárulni.

Kelemen Eszter

Vízilabda vagy gátfutás váltó?

A tudomány-közpolitika közötti intézményesített párbeszéd összehasonlítása globális és országos szinten

A tudomány-közpolitika közötti intézményesített párbeszéd – angol szakkifejezéssel élve Science-Policy Interface – koncepciója azzal kecsegtet, hogy robusztusabb és igazságosabb döntések születhetnek a közpolitikában, ha a legfrissebb és legmegbízhatóbb tudományos tudás beépül a döntéshozatal folyamatába. Az intézményesített párbeszéd a tudomány és a közpolitika között ezt a tudásmegosztást és közös tudásgenerálást célozza meg, sajátos formális szabályok, normák és szokások révén, amelyek meghatározzák, hogy ki számít a tudás birtokosának, mit tartunk megbízható tudásnak, és hogyan lehet többféle tudásformát szintetizálni.

Tanulmányomban két esettanulmány – a természetvédelmi politikában működő globális (IPBES) és hazai (NÖSZTÉP) tudomány-közpolitika közötti párbeszéd – példáján keresztül vizsgálom meg a formális és informális intézményi elemek közötti interakciót. Az elemzés alapjául szolgáló adatokat háromféle adatgyűjtési módszerrel gyűjtöttem: 1) félig strukturált interjúkat készítettem magyar kutatókkal és közpolitikai szereplőkkel, akik aktívan részt vettek az IPBES-ben, a NÖSZTÉP-ben, vagy mindkét intézményesült párbeszédben, 2) résztvevő megfigyeléseket végeztem az IPBES és a NÖSZTÉP találkozóin, és 3) személyes reflexióimról kutatási naplót vezettem, hogy belső – mindkét intézményesített párbeszédben kutató résztvevőként szerzett – tapasztalataimat rendszerezem. Tanulmányomban két fő kérdésre keresem a választ: Mik azok a sajátos strukturális és folyamat-orientált jellemzők, formális és informális szabályok, ame-

lyek a tudomány-közpolitika közötti intézményesített párbeszédet meghatározzák és működtetik? Mik azok az egyéni kutatói stratégiák, amelyek segítenek megküzdeni a tudomány-közpolitika közötti párbeszéd kihívásaival?

A címben szereplő két sportág, a vízilabda és a gátfutás váltó, az interjúalanyok által azonosított metaforával jellemzi az IPBES és a NÖSZTÉP működését. Bármilyen területi vagy döntéshozatali szinten zajlik is a párbeszéd, a kutatók részvétele mindenképp csapatmunkát, interdiszciplináris együttműködést feltételez, és komoly akadályok leküzdésével jár. Míg azonban globális szinten a közpolitikai szereplők inkább az ellenfél csapatában játszanak, hazai szinten a közös váltó tagjai, akik az akadályokat együtt küzdik le. A vízilabda hasonlat plasztikusan ábrázolja azt is, hogy bár a „víz feletti” játék igyekszik megfelelni a formális szabályoknak, a „víz alatti” adok-kapok – a kutatók közötti versengés, a vezető kutatók által meghozott döntések arról, hogy mi számít legitim tudásnak – éppoly meghatározó a mérkőzés kimenetelére szempontjából. A legfőbb kérdés mindkét esetben, hogy miként lehet nyerni a tudomány és közpolitika részvételével zajló vízilabdában és gátfutásban, azaz miként tudnak hasznosulni az intézményesült párbeszéd eredményei a politika felsőbb szintjein. Interjúalanyaim szavával élve: esetlegesen.

Könczei György

Ti szoktatok-e halottakkal vitatkozni?

Vitairat fogyatékos tudományi vitáink tudást konstituáló szerepéről

Társszerző: Hernádi Ilona

„...a tudomány vitatható szöveg és hatalmi erőter...”

(Donna Haraway 1987)

Amikor Bolyai János megalkotta a nem-euklideszi geometriát – egy hozzávetőleg 2100 évvel korábban élt görög filozófussal bocsátkozott vitába. Alternatív látásmódjával rámutatott a paradigmák közötti átjárás korlátaira is. Azaz: Bolyai ott és akkor nem a fogalmakat, hanem a gondolkodói teret változtatta meg.

Az előadás a tudományos vita mibenlétét elemzi és a fogyatékos tudományban betöltött funkcióit szemléli. Célja, téziseinek igazolása helyett azoknak legfőbb beláttatása.

Az absztrakt két szerzője több száz tudományos vitát tanulmányozott és hozzávetőleg ugyanennyi szaktudományi vitában vett részt az elmúlt másfél-két évtizedben. Ezek nyomán tett megfigyeléseik lenyomata az alábbi absztrakt.

Az előadás tézisei:

1. A tudományos vita más természetű, mint a mindennapi életbeli. Az említettek alapfunkciói, változatai, argumentumtípusai és működési módjai is eltérőek.
2. A tudományos vita szoros kötésben áll a provincializmussal.
3. A tudományos vita a fogyatékos tudományi tudás létrehozatalának centrális eleme.

A tézisek bővebben

1. A tudományos vita más természetű, mint a mindennapi életbeli.

Az említett két vitahelyzet és -típus alapfunkciói, változatai, argumentumtípusai és működési módjai is eltérőek.

- 1.1 A mindennapi életben lefolytatott viták természete

A mindennapi életbeli viták többnyire magukba zártak. Ez alapvetően abban áll, hogy a vitát a felek kifejezetten ritkán folytatják annak érdekében, hogy megtudjanak valamit, vagy, hogy meggyőzzék vitapartnerüket. A mindennapi életbeli viták valódi célja többnyire az, hogy a felek megerősítsék saját maguk elgondolásait, pozícióját.

Példák e vitákra:

- i) Manifeszt hatalmi erőttől áthatott vita: itt az érvelés harci cselekmény; van győztese és vesztese is.
- ii) Publikus vita: itt az érvelések szükségképpen közönség jelenlétében zajlanak. Nézői/hallgatósága többnyire passzív részesei azoknak, de feltétlenül részesei. Ráadásul a végén valamilyen formában ők döntenek el, hogy mennyiben mutatkoztak számukra elfogadhatóknak a vitapartnerük által bemutatott érvelési stratégiák, érvek.

2. A tudományos vita szoros kötésben áll a provincializmussal.

- 2.1 A tudományos vita fajtái (példák):

- i) Szűkített vita: korábbi állítások (és elméletek) vitatása – azaz, a tapasztalat szerint nem szükséges, de nem is lehetséges a viszontválasz.

ii) A saját korábbi tudományos pozíciónk meghaladását eredményező vita (ezt a fajta vitát többnyire saját magunkkal folytatjuk) – erre utal több más egyéb összefüggés mellett a „kritikai fogyatékoságtudomány” kifejezés.

A provincializmus a tudományos vita hatékonyságát és tisztaságát egyaránt csorbítja; ráadásul szoros kötésben áll a vertikális hatalommal.

Provincializmus minden egyetemen és tudományos közösségben megfigyelhető – ebben nincsen különbség. Különbség annak intenzitásában van.

Miközben a provincializmus etimológiailag, fogalmilag helyhez kötöttséget jelez, nem csupán a helyhez kötöttségben mutatkozik meg. Fogyatékoságtudománybeli megjelenése további összefüggésekre is ráirányítja a figyelmet. Mindegyelőtt arra, hogy a provincializmusnak szintjei vannak.

3 A tudományos vita a fogyatékoságtudományi tudás létrehozatalának centrális eleme.

Amennyiben ugyanis a tudomány valóban vitatható szöveg és hatalmi erőter, akkor a szövegek vitatása maga új és másfajta és rétegzettebb és gazdagabb tudáshoz vezet. Ám, ha a tudomány hatalmi erőter, akkor az egyes szituációkban megszülető és azokban értelmes tudások különféle hatalmi erőterekben egymástól külön és elszigetelve keletkeznek, működnek és foglalnak teret. Viszont, ha ezek külön állnak, akkor valójában egyetlen módja mutatható meg a konkrét hatalmi erőterekből történő kilépésnek és az álláspontok (fogalmak, elméletek) egymásra vetülésének és a további haladásnak, ami pedig nem más, mint a tudományos vita.

N.B.: a tervezett megközelítés elsősorban nem szociológiai, hanem mindenekelőtt tudománytörténeti, -szociológiai és tudományelméleti.

Innovatív módszerek a szociológiai kutatásokban: a természetes nyelvfeldolgozás lehetőségei és korlátai I. szekció

Szervezők: Barna Ildikó (ELTE TáTK), Németh Renáta (ELTE TáTK) és Ságvári Bence (TK CSS-Recens)

A szekció leírása

A digitális technológiák fejlődésének eredménye, hogy hatalmas mennyiségű digitálisan tárolt szöveges információ keletkezik nap mint nap. Ezek a többnyire strukturálatlan, az internet publikus felületeiről elérhető, vagy különféle adatgazdától kutatási célra megszerezhető adatok alkalmasak arra, hogy szociológiai kutatások nyersanyagául szolgáljanak. Emberek viselkedésének, a vélemények változásának közel valós idejű megfigyelését teszik lehetővé. Vizsgálhatunk hosszú távú társadalmi, politikai és gazdasági trendeket éppúgy, mint a médiában megjelenő különböző fogalmak jelentésváltozásait, vagy éppen olyan kiscsoportokat, amelyek a hagyományos módszerekkel korábban nem voltak kutathatók. Mindezzel párhuzamosan a digitális korszak előtt született szövegek is egyre könnyebben tehetőek alkalmassá arra, hogy digitális formában feldolgozhatók legyenek.

A természetes nyelvfeldolgozás (Natural Language Processing, NLP) a szociológiai kutatások módszertanának egyik ígéretes új és innovatív területe, ahol a magas szintű informatikai és számítógépes nyelvészeti tudás kéz a kézben jár a szociológia évszázados elméleti és episztemológiai hagyományaival. A szociológia előnye NLP alapú kutatásokban éppen ebben rejlik, hiszen a szöveges információkhoz való hozzáférés, a technológia ismerete önmagában még nem elegendő. Ahhoz szükséges a releváns kutatási kérdések és hipotézisek megfogalmazása, a változók megfelelő operacionalizálása, továbbá az eredmények kritikus és társadalmi kontextusba helyezett értelmezése. Mindeközben a hagyományos survey-alapú kutatások olyan alapvető kérdései, mint a megbízhatóság és a reprezentativitás sem hagyhatók figyelmen kívül.

A hagyományos adatfelvételi technikákhoz képest a szöveges adatok előállítása olcsóbb és gyorsabb, ami a hozzáférést tekintve potenciálisan jóval több kutató számára jelenthet lehetőséget. A közösségi médiában megjelenő szöveges adatok elérése azonban többnyire korlátozott. Az erre a célja szakosodott megoldások többnyire hiányosak, vagy a legalitás határán mozognak. Ezek mind újfajta kihívások elé állítják a kutatókat, ami miatt elengedhetetlen a folyamatos tapasztalatcsere.

A szekció ennek az új kutatási irányzatnak kíván fórumot biztosítani, ezért olyan előadók jelentkezését várjuk, akik kutatásaikhoz valamilyen formában NLP módszereket (is) használnak.

Az előadások témájával, módszertanával kapcsolatban tematikus megkötések nincsenek. Társadalmi jelenségeket NLP módszerekkel vizsgáló „érett” kutatások eredményei éppúgy bemutatathatók, mint olyan útkereső, módszertani előadások, amelyek az alkalmazott eljárások lehetőségeire és korlátaira hívják fel a figyelmet. A szekció egyik fő célkitűzése, hogy az NLP kutatások kilépjenek az ad-hoc adatok és az elméleti modellek hiányának világából. Ehelyett egy olyan módszertani irány erősödjön meg és nyerjen polgárjogot a szociológiai kutatásokban, amely a meglévő diskurzusokba ágyazva, valós társadalmi problémákra képes kritikusan reagálni.

Szigeti Ákos

Létezik-e innováció a szociológiában?

A társadalomtudomány és az adattudomány metszetében elhelyezkedő, innovatív kutatási módszerekre irányuló kutatói attitűdök vizsgálata

Társszerző: Dr. Parti Katalin

A társadalom digitalizációja egy olyan tudományfejlődési folyamatot tesz szükségessé, melyben megerősödik a társadalomtudomány és az adattudomány közötti interdiszciplináris kollaboráció. Bár látható, hogy a társadalomkutatók egyre inkább nyitottak a számítógépes társadalomtudomány és a társadalmi számítástechnika módszereinek alkalmazására, a társadalomtudomány és az adattudomány közötti interdiszciplináris együttműködésben megvalósuló, az adatgyűjtési, -elemzési és disszeminációs módszerek értékelésére és fejlesztésére irányuló projektekre alig találni példát. Feltáró kutatásunkban vegyes módszertant alkalmaztunk: szakértői körben lekérdezett online kérdőívben vizsgáltuk társadalomkutatók és adattudósok különböző kutatási módszerek és eszközök használatára való hajlandóságát, majd interjúk keretében bontottuk ki az innovatív társadalomkutatói módszerekre vonatkozó kutatói attitűdöket.

Eredményeink megerősítik az interdiszciplináris együttműködések fontosságát, és felhívják a figyelmet a különböző tudományágak között kommunikálni képes "fordítók" szerepének jelentőségére. Emellett a kutatásaitikai kérdéseken belül kiemelik az adatok érvényességével kapcsolatos aggodalmakat, a nyílt tudomány gyakorlásában, az adatok és a kutatási módszerek megosztásában és a kutatás teljes folyamatának átláthatóságában látva a különböző tudományágak fejlődésének kulcsát.

Knap Árpád

Trianon és a holokauszt tematikus és diszkurzív keretezésének vizsgálata a természetnyelv-feldolgozás segítségével

Társszerző: Barna Ildikó

2020-ban van a trianoni békeszerződés 100., valamint a haláltáborok felszabadításának és a holokauszt végének 75. évfordulója. A magyar társadalom nemzeti emlékezetében ennek a két történelmi eseménynek kiemelkedő szerepe van. Ezek értelmezése és értékelése azonban máig egyike a magyar társadalom legmegosztóbb témáinak, elválasztva egymástól a politikai és az ideológiai spektrum különböző oldalán levőket (Gyáni 2012a, Gyáni 2012b). Az ezekről az eseményekről szóló diskurzus egyáltalán nem szorítkozik a történettudományra, hanem a nyilvánosság minden szintjén jelen van; éppúgy a politikai nyilvánosságban, ahogyan a közbeszédben (Feischmidt 2014, Gyáni 2012c). A két esemény a különböző diszkurzív terekben is összekapcsolódik, sokszor éppen az egymással versengő emlékezet (Gyáni 2012c, Kovács 2015) és áldozatiság (Mészáros, Vámos és Szabó 2017) okán. A témát a fentiekén kívül különösen aktuálissá teszi az is, hogy ezek az események a 2010 utáni orbáni időszak, sok szempontból Janus-arcú emlékezet-politikájának is a középpontjában állnak.

Kutatásunkban, amelyen előadásunk alapul, egy nagyméretű, magyar nyelvű online cikkekből és kommentekből álló korpuszt vizsgálunk. A korpusz alapjául olyan online médiumokat választottunk, amelyeken lehetőség van a cikkekhez való hozzászólásra is. Korpuszunk két dimenzió megragadására is alkalmas. Egyrészt a különböző ideológiai oldalakhoz közel vagy közelebb álló médiumok és azok kommentarénáinak elemzésével a politikai spektrum különböző oldalain levőket; másrészt a cikkek, a blogok és a kommentek egyidejű vizsgálatával a nyilvánosság különböző rétegeit ragadjuk meg. Kutatási kérdéseink a következők. Milyen látens tematikus struktúrával jellemezhetők a politikai spektrum eltérő oldalaihoz köthető médiumok és az ott kommentelők írásai? Milyen hasonlóságok és különbségek mutatkoznak? Valamint hogyan szűrődnek át az egyes tartalmak a nyilvánosság rétegein? Ez utóbbi kérdést tartjuk a legfontosabbnak, mert ez egyértelműen túlmutat az eddigi, más módszerekkel végzett kutatásokon.

Mivel korpuszunk hatalmas mennyiségű strukturálatlan szöveges adatot tartalmaz, ezért az elemzéshez a természetnyelv-feldolgozás (Natural Language Processing, NLP) eszköztárát, azon belül is a topikmodelleket hívjuk segítségül. Előadásunkban az eddigi eredményeink bemutatásán kívül kitérünk a módszer társadalomtudományos alkalmazhatóságára és néhány módszertani megfontolásra is.

Barna Ildikó

A koronavírushoz kapcsolódó magyarországi online antiszemitizmus vizsgálata kvantitatív topikmodell és kvalitatív diskurzuselemzés segítségével

Társszerző: Knap Árpád

A zsidókat a történelem során sokszor vádolták azzal, hogy szándékosan betegségeket terjesztenek a nem zsidók között. Bár korábban is voltak hasonló vádak, a legismertebbek a nagy pestisjárvány idejéből, a 14. századból származnak. Ebben az időben a zsidókat azzal vádolták, hogy kutakat mérgeznek meg, így terjesztve a betegséget. Ezek a vádak nagyon súlyos zsidóüldözésekhez vezettek (Laqueur 2008: 60–62). A zsidók mint betegségek terjesztői később is megjelentek. A legismertebb példa ezek közül a zsidó orvosok 1953-as pere a Szovjetunióban, amelynek során prominens kommunista vezetők meggyilkolásával vádolták meg őket (Rapoport 1991). A koronavírus-járvány kitörésével egy időben újra megjelentek a zsidókat a vírussal összekötő összeesküvés-elméletek. Az antiszemitizmus és a rasszizmus minden formája ellen küzdő Anti-Defamation League (ADL) már március végén a világ számos pontján történt esetekről számolt be, amikor a zsidókat, a cionistákat vagy Izraelt vádolták a vírus kifejlesztésével vagy terjesztésével (ADL 2020). Ezeknek a konteóknak a terjesztésében az internetnek kiemelkedő jelentősége van. Kutatásunkban, amelyen előadásunk alapul, egy nagyméretű, magyar nyelvű online cikkekből és kommentekből álló szövegkorpuszt vizsgálunk

arra a kutatási kérdésre keresve a választ, hogy megjelennek-e a fent említett diskurzusok a magyar adatokban, és ha igen, akkor mi ezek tartalma. Korpuszunk 2019. december 1. és 2020. június 15. közötti időszakban magyar nyelven írt cikkeket, hozzászólásokat, kommenteket tartalmaz, amelyekben egyszerre fordul elő a zsidó, Izrael vagy cionista szó és a koronavírus vagy ennek valamilyen más megnevezése. Mivel korpuszunk hatalmas mennyiségű, strukturálatlan szöveges adatot tartalmaz, ezért az elemzéshez a természetesnyelv-feldolgozás (Natural Language Processing, NLP) eszköztárához tartozó kvantitatív topikmodelleket hívjuk segítségül, amelyek eredményét kvalitatív diskurzuselemzéssel interpretáljuk. A topikmodelleket két célból használtuk. Egyrészt a segítségükkel különítettük el a számunka fontos tartalmakat, másrészt használatukkal a korpuszunkat homogén tematikus egységekbe soroltuk. Ezután az egyes, számunkra releváns topikokat kvalitatív eszközökkel elemeztük, elemezzük. Első eredményeink azt mutatják, hogy a pandémiával összefüggő antiszemita gyűlöletbeszéd jelen van a magyarországi oldalakon is. Érthető módon azonban az ilyen tartalmak inkább a kommentekben és posztokban, mintsem a cikkeken jelennek meg. Az elemzés továbbá azt mutatja, hogy az antiszemita tartalmakat néhány jól elkülönülő csoportba lehet sorolni. Előadásunk célja a koronavírussal kapcsolatos, magyar oldalakon megjelenő online antiszemita tartalmak bemutatása.

Németh Renáta

Topikmodell használata a depresszió online diszkurzív keretezésének megértésében

Társszerzők: Sik Domonkos és Katona Eszter

Mentális zavarok esetén a Szelf interpretációja nem választható el magától a mentális állapottól. Ennek megfelelően az objektivizáló (biológiai és pszichológiai modellekre épülő) biomedikális diskurzusok és az első személyű (a társadalmi szenvedés kifejezésére épülő) szociológiai narratívák között megfigyelhető eltérések a depresszió szociológiájának fontos kutatási területét jelentik (Kleinmann 1988, Hajela 2012, Kangas 2001, Kotliar 2015, Sik, 2018).

Ezek a kérdések adják kutatásunk tétjét, melyben a legnépszerűbb angol nyelvű online depressziós fórumokról gyűjtött, 2016-18 között íródott posztok automatizált elemzését célozzuk. Kizárólag nyilvánosan elérhető és szerzőjük által a nyilvánosságnak szánt posztokat töltöttünk le (n~80.000). Bár az online egészségfórumokon megfigyelhető depresszió-keretezésnek van már kutatási előzménye (lásd Clarke, Sargent, 2010), tudomásunk szerint kutatásunk az első, mely a természetes nyelvfeldolgozás (natural language processing, NLP) eszközeit használja e célra.

Korábbi írásunkban emberi kódolásra épülő felügyelt tanuló algoritmusokat használtunk a posztok keretezési típus szerinti osztályozására (Németh, Sik, Máté, 2020). Előadásunkban e kutatás folytatásaként, a Látens Dirichlet Allokáció (LDA) topikmodell alkalmazási lehetőségét vizsgáltuk meg.

Egy bevezető kvalitatív feldolgozási szakasz tapasztalataira építve a következő kérdéseket tettük fel: Milyen látens tematikus struktúra azonosítható korpuszunkban? Ez hogyan kapcsolódik a depresszió biomedikális, pszichológiai és szociológiai keretezéséhez? Milyen kommunikatív funkciók figyelhetők meg a témák kapcsán? Milyen kontextuális tényezők (a fórum típusa, a szerző kommunikációs szerepe) befolyásolják az egyes topikok megjelenését? Egy kisebb mintán (n=4.500) a fenti három keretezési típusba kvalitatív módon bekódolt posztok és a topikmodellel feltárt témák együttjárás mintázatát is vizsgáltuk. Eredményeink jól szemléltetik az NLP technikák komplex társadalomkutatási kérdések megválaszolásában rejlő lehetőségeit és kihívásait.

Tófalvy Tamás

A földrajzi egyenlőtlenségek algoritmikus újratermelődése a Spotify ajánlórendszerében

Társszerző: Koltai Júlia

A kulturális iparágak digitalizációjával felmerült az az elképzelés, hogy az internet térnyerésével és az információk szélesebb körű hozzáféréseivel kiegyenlítettebbé válik a zeneipar is. Az utóbbi évek fejleményei azonban azt mutatják, hogy demokratizálódás helyett az egyenlőtlenség újratermelődése történik a társadalom minden szegmensében (Eubanks, 2018), köztük a kulturális iparágakban is (Hesmondhalgh 2019). A digitális zeneiparban továbbra is alulreprezentáltak a női előadók (Wang és Horvát, 2019), a globális központokból származó előadóknak pedig több lehetőségük van műveik terjesztésére (Verboord és Noord, 2016).

Az újratermelődés egyik legfontosabb terepe a zenei kínálat válogatása és szerkesztése. A ma meghatározó streaming zenefogyasztásban is kapuőri döntések határozzák meg a kínálatot, csak éppen a kapuőrök változtak meg (Barzilai-Nahon, 2008; Wallace, 2018). A nagy kiadók helyét és szerepét a tartalmak aggregálásával, közvetítésével, a felhasználók cselekvéseiből, interakcióiból épített adatvagyonra alapozó digitális platformok vették át. A tartalomválogatás és -közvetítés fő eszközeivé pedig az emberi kurátorok mellett az algoritmikus ajánlórendszerek léptek elő, melyekről ismert, hogy saját rendszereiken belül diszkriminálhatnak (Ságvári 2017) vagy fenntarthatják az egyenlőtlen mintázatokat.

Előadásunkban egy esettanulmányon keresztül azt szeretnénk bemutatni, hogy a digitális zeneiparban hogyan termelhetik újra az egyenlőtlenségeket a fogyasztók zenéhez való hozzáféréseben, az új zenék felfedezésében meghatározó algoritmusok és humán ajánlórendszerek. Az esettanulmányban egy kiválasztott rétegzenei (extrém metal) színtér online hálózatát elemezzük. A kutatási kérdésünk: hogyan reprezentálódik Magyarország extrém metal színtérének földrajzi, kulturális elszigeteltsége a Spotify algoritmikus rendszerének ajánlásain keresztül?

A kérdés megválaszolásához a hálózatkutatás módszereit alkalmaztuk. Egyfelől a kiválasztott magyarországi zenekari minta (n=22) Spotify-on belüli online kapcsolatait térképeztük fel. Az elemzésbe bevontuk a zenekarok offline kiadói beágyazottságát is. Mivel a platformon nem lehetséges az automatizált adatgyűjtés (lásd a jelenség „fekete doboznak” nevezett [Eriksson, Fleischer, Johansson, Snickars, & Vonderau, 2019] problémáját), ezért az egyes magyar zenekari oldalak „related artists” aloldalán ajánlott kapcsolati adatait (n=20, zenekaronként) elemeztük. Három különböző szintű kapcsolatot különítettünk el: (1) az első szinten nem találhatóak nemzetközi ajánlott zenekarok; (2) a második szinten megjelenik nemzetközi kapcsolat, azonban ez mind egyirányú, tehát a nemzetközi zenekar oldaláról nem mutat ajánlás a magyar zenekarára; (3) a harmadik szinten pedig legalább egy reciprok kapcsolat található (azaz a vizsgált magyar zenekar is jelen van a kapcsolódó nemzetközi zenekar ajánlott zenekarai között).

Eddigi eredményeink alapján a fő állításunk egyfelől az, hogy a zenekarok online ajánlórendszerben elfoglalt- és offline pozíciói összefüggenek egymással. Azok a zenekarok, amelyek nemzetközi kiadói háttérrel rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel rendelkeznek nemzetközi ajánlásokkal (reciprok kapcsolatokkal). A hazai kiadók által kiadott zenekarok ezzel szemben nagyobb valószínűséggel rendelkeznek csak magyar kapcsolatokkal. Emellett megfigyelhető, hogy míg a nemzetközi zenekarok ajánlásában a műfaji jelleg kerül előtérbe, addig a magyar zenekarokat elsősorban származási ország szerint csoportosítja, ajánlja a Spotify algoritmus, ezzel újratermelve, reprezentálva az offline világban létező földrajzi, kulturális elszigeteltségüket. Mindebből nem következik, hogy kizárólag az algoritmus felelős ezen egyenlőtlenségek újratermelődéséért: annak kialakításában és a zenekarok kiválogatásában emberi kurátorok is részt vesznek (Bonini & Gandini, 2019), emellett pedig maga a felhasználói viselkedés is hatással van az eredményekre. Esettanulmányunkban mindössze annak a megértéséhez szeretnénk közelebb jutni, hogy a perszonalizáció technológiai-társadalmi rendszere hogyan működik ezen a területen, és hogyan képes újratermelni már jelenlévő egyenlőtlenségeket a streaming ökoszisztémában.

Géring Zsuzsanna

Jövő-konstrukciók a nemzetközi felsőoktatási intézményi diskurzusban

Társszerzők: Király Gábor, Rakovics Márton és Tamássy Réka

Előadásunk a felsőoktatás jövőjével kapcsolatos nemzetközi intézményi diskurzus elemzésének különböző kérdéseit járja körül. Kutatásunkban a Financial Times felsőoktatási rangsorát alapul véve az első 100 egyetem Business School-jainak és közgazdasági tanszékeinek honlapjait elemezzük. A kutatás egyik fókusza a felsőoktatás jövőjével kapcsolatos diskurzus tartalmának megismerése, valamint esetleges intézményi sajátosságainak megértése. Éppen ezért elemzésünk során az összegyűjtött szövegeket kétféleképpen is értelmezzük:

1) egyrészt a 100 felsőoktatási intézmény honlapszövegeiből összeállított korpusz értelmezhető egy átfogó nemzetközi felsőoktatási diskurzusnak, amelyben a 'jövő' fogalmának megjelenését, az ahhoz kapcsolódó fogalmi hálókat, a különböző kapcsolódó topikok gyakoriságát tudjuk feltárni, valamint megvizsgálni a 'jövő' fogalmával kapcsolatos nyelvhasználati sajátosságokat. Ebben az elemzési szemléletben a forrás (melyik intézmény melyik oldaláról származik a szöveg) nem játszik szerepet, hiszen magának a diskurzusnak a működését, a 'jövő' jelentésének megteremtését, és diskurzusban betöltött helyét és szerepét szeretnénk megérteni. Ez az út, a diskurzuselméleti és -elemzési megközelítések közül azt helyezi középpontba, amely a diskurzust a jelentésadás terepének tekinti, ahol egy közösen osztott jelentésmező kialakítása zajlik, és az 'elmondható' és a 'diskurzuson kívüli' topikok elválasztása, valamint a mainstream versus marginális témák és diszkurzív stratégiák helyének kijelölése történik.

2) másrészt használhatjuk a szövegtörzset arra is, hogy a feltárt szövegbeli sajátosságokat összekapcsoljuk az intézményi jellemzőkkel, és megnézzük, hogy a szövegek alapján, vagy az intézményi sajátosságok alapján milyen csoportok különíthetők el, és mi lehet a köztük lévő eltérések oka, magyarázata. Ebben a megközelítésben szintén indulhatunk a szövegek elemzésének oldaláról és a kapott sajátosságokat hozzáköthetjük az intézményekhez, és így képezhetünk csoportokat, vagy fordítva, először csoportosítjuk az intézményeket szövegen kívüli jellemzők alapján (pl. méret, régió stb.), és azt vizsgáljuk meg, hogy találhatók-e az így kialakított csoportok között szöveghasználatbeli különbségek a 'jövő' témáját tekintve. Ez az irány a diskurzuselméleten belül kiemelt szerepet ad a 'szerzőnek', tehát arra a megközelítésre épít, amely a diskurzust a szereplők identitásának konstrukciós tereként (is) értelmezi, valamint annak a térnek, ahol az egyes szereplők más-más hatalmi pozícióból beszélve különböző diszkurzív eszközökkel saját pozíciójuk, legitimitációjuk megerősítésére törekednek.

Előadásunkban ezeket a különböző utakat járjuk körbe, mindegyikre mutatva példákat, hogy milyen eredményekhez és társadalmi jelenségek vizsgálatához lehet eljutni velük. Továbbá röviden reflektálunk arra is, hogy melyik irány milyen módszertani előnyökkel és kihívásokkal jár.

Papp Gergő

Diverzitás a globális felsőoktatásban egyetemi küldetésnyilatkozatok alapján

A felsőoktatás elmúlt fél évszázadában megfigyelt legfontosabb változás a tömegesedés, aminek a témával foglalkozó szerzők alapvetően két – egymással ellentétes – intézményi szintű következményét fogalmazták meg: egyesek szerint a tömegessé válás intézményi diverzitást, mások szerint intézményi homogenitást eredményezett. Az első nézőpont szerint a hallgatók számának növekedésével speciális csoportok és ezek különböző igényei jelentek meg a felsőoktatásban, amiket csak egy diverz intézményrendszer tud kielégíteni, és ez a heterogenitás a munkaerőpiac számára is előnyös (pl. Birnbaum 1983, Meek et al 1996, Huisman et al 2007, Morphew 2009). A konkurens elmélet viszont azt állítja, hogy az intézmények a specializáció helyett szélesítették a fókuszukat, létrehozva a globális, átfogó kutatóegyetem modelljét ('multiversity'), ami a legsikeresebb intézménytípusnak bizonyult, így az utánzó izomorfizmus révén (DiMaggio-Powell 1983) általánossá vált (pl. Neave 1979, van Vught 2008, Johnstone 2010, Marginson 2017). A köztes álláspont pedig azt hangsúlyozza, hogy a felsőoktatási rendszerek se nem teljesen heterogének, se nem teljesen izomorfok, hanem az intézményi allomorfizmussal jellemezhetők, vagyis az egyes intézmények besorolhatók néhány nagy intézményi archetípus valamelyikébe (pl. Zha 2009).

Az intézményi diverzitás alapvetően kétféleképpen értelmezhető: vertikális és horizontális elkülönülésként. Előbbi különböző szempontok – például minőség vagy reputáció – alapján létrejövő hierarchiát, utóbbi pedig intézményi profilok szerinti sokszínűséget jelent. A diverzitás mérése során általában különböző változók – például a fenntartó típusa, az intézmény mérete, a szerezhető végzettségek szintje, az oktató-kutató tudományágak, a hallgatók nemi és etnikai

megoszlása stb. – szerint intézménytípusokat hoznak létre, és megnézik, hogy az egyes típusokba hány intézmény sorolható. Elemzésemben a globális felsőoktatás horizontális diverzitását az intézményi küldetésnyilatkozatok alapján vizsgálom a természetes nyelvfeldolgozás eszköztárával. Kutatási kérdéseim közé tartozik, hogy mennyire különböznek egymástól az intézményi küldetésnyilatkozatok, és milyen változók alapján különülnek el az intézmények. Az elemzés megfigyelési egységei a Times Higher Education World University Rankings 2020 globális felsőoktatási rangsor első 1000 intézményének küldetésnyilatkozata. Az elemzés során a Biterm Topic Modeling (Yan et al 2013) témamodellező algoritmust alkalmazom a küldetésnyilatkozatokban előforduló témák azonosítására és a küldetésnyilatkozatok szöveg hasonlóságának megállapítására. Az eredmények megerősítik az intézményi allomorfizmus elméletét, a vizsgált egyetemek küldetésnyilatkozataik alapján nagyon hasonlóak, de a globális felsőoktatási mezőben kirajzolódik néhány nagyobb intézményi archetípus.

Egészségesélyek és rizikómagatartások a 21. században szekció

Szervező: Elekes Zsuzsanna (BCE)

A szekció leírása

A magyar halandósági mutatókban a rendszerváltást követő évek mélypontja után lassú és többnyire folyamatos növekedés következett be. Az elmúlt néhány évben azonban mind a férfi, mind pedig a női halálozási ráta stagnál. A közel két évtizedes javulás ellenére a születéskor várható átlagéletkor ma is a legalacsonyabbak közé tartozik Európában, és a szomszédos, rendszerváltó országokkal összehasonlítva is csak Romániában és Ukrajnában regisztrálnak a magyarországinál rosszabb mutatókat (Kovács – Bálint 2018). Orosz (2017) elemzése szerint a magyar halandósági mutatók nemhogy nem közeledtek az európai és néhány viseigrádi ország mutatóihoz, hanem a leszakadás tovább folytatódott az elmúlt években. Míg Csehország és Lengyelország csökkentette lemaradását az EU 15 átlagától, addig Magyarország lemaradása Bulgáriához és Romániához hasonlóan tovább növekedett. Magyarországot nem csak az alacsony születéskor várható élettartam különbözteti meg az európai országok többségétől, hanem az abban kifejeződő erőteljes társadalmi különbségek is. A legalacsonyabb és legmagasabb iskolai végzettségű férfiak 30 éves korban várható élettartama között 12,6 év a különbség, ami a második legmagasabb az EU 25 országai között. (OECD 2018).

A NEFI (2015) jelentése szerint a magyar lakosság egészségvesztéseiben kiemelkedő szerepet játszanak életmódbeli tényezők (többek között az étkezés, dohányzás, alkohol- és kábítószerfogyasztás, alacsony fizikai aktivitás stb.)

2015-ben az alkohol okozta halandóság közel 90%-kal volt magasabb az EU átlagnál (Bálint és Elekes 2016), a krónikus májbetegségben meghaltak százezer lakosra jutó száma pedig ötszöröse volt az EU-15 átlagának (Nagy et al. 2013). Ugyanakkor az utóbbi években határozottan javuló tendencia figyelhető meg az alkoholprobléma szinte minden mutatójában (Kovács és Bálint 2015, Elekes 2018). Az öngyilkosság elterjedtsége európai összehasonlításban még mindig magas, de az öngyilkossági arányszámok tartós és jelentős mértékű csökkenése megkérdőjelezhetetlen (Zonda, Paksi, Véres 2013, Kovács és Bálint 2018). Míg a 90-es években még többen úgy vélték, hogy a hagyományos egészségkárosító magatartásokat újak, elsősorban a kábítószerfogyasztás váltja fel, addig az utóbbi évekre vonatkozóan több adat is arra utal, hogy megállt a kábítószerfogyasztásának terjedése (Elekes 2019, Éves jelentés 2019). A 90-es években még úgy véltük, hogy az akkori javuló tendenciák a politikai helyzetjavulásra, az akkor kedvezőnek vélt társadalmi-politikai változásokra vezethetők vissza. Ma már tudjuk, hogy ezek a változások nagyon sok terhet róttak a társadalomra, amely az általános lelkiállapot és mentális közérzet romlásában is egyértelműen megjelenik. A Hungarostudy kutatássorozat eredményei azt mutatják, hogy a súlyos depressziós tünetek előfordulása a 1988. évi 2,9%-ról 2013-ra 9,9%-ra nőtt, a népesség 54%-át pedig anómiás lelkiállapot jellemzi (Kopp 2008, Susánszky és Szántó 2013). A rossz lelkiállapothoz hozzájárul (vagy azzal együtt jár) a növekvő elmagányosodás, a baráti kapcsolatok csökkenése, a növekvő társas izoláció (Dávid és Lukács 2015, Albert és Dávid 2016). A 2016. évi ifjúságkutatás eredményei szerint az olyan „beszédcselekvéses színterek” látogatásáról, ahol barátaikkal együtt lehetnek, a fiatalok csupán néhány százalék számol be (Székely és Szabó 2017). A „képernyős tevékenységek” terjedése nemcsak a szabadidő eltöltését és a baráti kapcsolatokat változtatja meg, hanem további negatív hatásokat is okoz. A középiskolások körében végzett kutatások szerint a kilenc és tizedikes középiskolások közel egyötöde tekinthető túlzott internethasználónak (Király et al. 2016). A túlzott közösségi média használat a középiskolás diákok 4,5%-át érinti, többségüknél kimutatható az alacsony önbecsülés és a depressziós tünetek nagyobb arányú előfordulása (Bányai et al. 2016).

Amartya Sen szerint (idézi Bálint 2010) a továbbélés esélye (vagyis az általános egészségi állapot) az életminőség és a gazdasági sikeresség egyik legadekvátabb indikátora. A deviáns (és/vagy egészségkárosító) magatartások a társadalmi integrációval összefüggenek, annak egyfajta jelzői. Az elmúlt évtizedek ezen a területen lényeges és a szociológia által alig vizsgált változásokat hoztak. Léteznek ugyan kutatók, szakmai műhelyek, akik egy-egy területet kutatnak (elismert műhelyei vannak a halandóság, az egészségi állapot, az öngyilkosság, az alkohol- és kábítószerfogyasztás, a viselkedési addikciók, a depresszió kutatásának), e problémák változásának együttes értelmezésével, tágabb társadalmi kontextusba helyezésével a szakma egyelőre adós maradt. A szekció szervezésével az a célunk, hogy egy olyan közös szakmai gondolkodást indítsunk el, amely az általános társadalmi közérzetet, lelkiállapotot mérő és jelző kutatási eredményeket egymással összehasonlítva, egymásra reflektálva próbálja meg vizsgálni és megpróbálja más társadalmi folyamatok tágabb keretében értelmezni.

Bozsonyi Károly

A kultúra, a struktúra vagy mindkettő? Az öngyilkosság területi egyenlőtlenségeinek a magyarázatához

Társszerző: Bálint Lajos

Az öngyilkosság speciális halálok, alakulását elsődlegesen társadalmi tényezők formálják (Durkheim, [1897] 1951), számos halálokkal ellentétben az öngyilkosságot nem degeneratív betegségek vagy az öregkor idézi elő. (Bár kétségtelen, hogy az időszedéssel néhány kivételtől eltekintve nő a befejezett öngyilkosságok aránya). Durkheim klasszikus művében az öngyilkossági ráták különbségét azzal magyarázza, hogy az egyének milyen mértékben képesek integrálódni valamely társadalmi csoportba, ill. a társadalom mennyire hatékonyan képes az egyén felett gyakorolni szabályozó mechanizmusait. Durkheim számos jól tesztelhető hipotézist fogalmazott meg, amelyek napjaink elemzéseiben is fontos szerepet játszanak. Az általa felvázolt elméleti keret az öngyilkosság strukturális okaira helyezi a hangsúlyt. Az öngyilkosság megjelenése óta jelentős számú bizonyíték halmozódott fel, amelyek azt támasztják alá, hogy a struktúra nem minden esetben ad kielégítő magyarázatot a jelenségre. Jól bizonyítja ezt, hogy nagyon hasonló fejlettségű országok képesek nagyon eltérő öngyilkossági viselkedésre, számos országban pedig a bevándorlók követik az anyaországban elterjedt öngyilkossági viselkedést.

A magyarázatok szerint a kultúra önmagában is jelentős hatást képes gyakorolni az öngyilkossági ráta alakulására (Minois 1999). A kulturális átörökítés családi-társadalmi mechanizmusai az öngyilkossággal kapcsolatos vélekedéseket és gyakorlatokat generációkról generációkra átadják. Gyakran az egymás mellett élő eltérő etnikai háttérű és eltérő kultúrájú csoportok között markáns öngyilkossági különbségek figyelhetők meg (Utsey et al., 2008, Lester 2008). Egyes országokban az országon belüli markáns regionális különbségek figyelhetők meg, amelyekre a gazdasági-társadalmi különbségek nem adnak kielégítő válaszokat. A területi öngyilkossági egyenlőtlenségek empirikus elemzését sok esetben megnehezíti az öngyilkossági attitűdöket mérő kvantitatív kontrollváltozónak a hiánya (Neumayer, 2003). Mivel az öngyilkosság cselekményét támogató vagy korlátozó attitűdök mélyen a kultúrában meghatározottak, ezért jó okunk van azt feltételezni, hogy az attitűd a száz évvel korábbi öngyilkossági magatartással explicit módon jól közelíthető. Ez a feltevés konzisztens az kulturális beágyazottság tartósságával kapcsolatos állítással (Neumayer 2003).

Bálint Lajos

Az iskolázottság szintjében bekövetkezett változás hatása a felnőtt népesség élettartamának a növekedésére és az öngyilkossági ráta csökkenésére

Magyarországon jelentősen csökkent a felnőtt népesség halandóság szintje az elmúlt évtizedekben, csökkent a szív és érrendszeri halálozások és a társadalmi devianciákhoz köthető halálokok (alkoholos halandóság, öngyilkosság) arányszáma. A legtöbb tanulmány a javulást külső tényezőknek tulajdonítja, amelyek szorosan kapcsolódnak a makrokörnyezet változásához, az életmódban, egészségmagatartásban bekövetkezett átalakuló szokásokhoz, visszavezethetők egyes kockázati tényezők mérséklődésére, a csökkenő alkohol- és dohányfogyasztásra és jelentős mértékben köszönhető az egészségügyi ellátás színvonalában bekövetkezett változásoknak, új innovációk bevezetésének.

Nagyszámú bizonyíték támasztja alá, hogy az iskolázottak hosszabb és egészségesebb életre számíthatnak, mint kevésbé iskolázott társaik. Az iskolázottak előnyei részben erőforrásaikkal kapcsolatosak, részben azonban olyan képességekre és készségekre vezethetők vissza, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak az egészséggel. Mirowsky és Ross (2003) az iskolázottság alatt olyan speciális hatékonyságot (learned effectiveness) ért, amely az ember élete során befolyásolja az egészséggel kapcsolatos döntéseket, a kockázatok mérlegelésén, hiányzó erőforrások helyettesítésén át a különböző alternatívák felkutatásáig.

A tanulmányok rendszerint figyelmen kívül hagyják azt a kérdést, hogy a népességstruktúrában bekövetkező változás, a népesség iskolázottsági szintjének drámai javulása, az alacsony iskolázottságúak arányának csökkenése, a magasabb iskolázottságúak növekedése milyen mértékben segíthette elő a népesség mortalitásának a javulását.

Az ún. replacement dekomponálással (Andreev-Shkolnikov-Begun, 2002) az 1990 és 2011 közötti 25 éves és idősebb magyar női és férfi népesség várható élettartamának különbségét bontottam fel iskolázottság-specifikus mortalitási változásra (M-hatás) és a népesség iskolázottsági struktúrájában bekövetkező ún. népesség hatásra (P-hatás). Ugyanezen időszakban a szuicid ráta változását Das Gupta (1993) eljárással faktorspecifikus (iskolázottsági) és ráta hatásokra bontottam fel. Az iskolázottsági szint javulása a férfiaknál 27,1%-kal, a nőknél 32%-kal járult hozzá a felnőtt népesség várható élettartamának a javulásához. Az öngyilkossági ráta különbségét a népesség iskolázottsági összetételének elő-

nyös változása 32,4%-kal, a nőit azonban csak 13,4%-kal mérsékelte. Valószínűsíthetően, a nőknél kisebb társadalmi egyenlőtlenségek miatt. A példák azt igazolják, hogy az oktatáspolitikai eszközökkel értelmezhető, a népesség növekvő iskolázottsága jelentős mértékben segíti, de nem fogja megoldani a felzárkózást a fejlett mortalitás profilú országok közé.

Jávorné Dr. Erdei Renáta

Hátrányos helyzetű csoportok vélt egészségi állapota és egészségmagatartása Nyíregyházán

Társszerző: Dr. Takács Péter

Az egészségi állapotban megmutatkozó eltérések egy részét biológiai tényezők okozzák, jelentős részükért azonban a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek a felelősek. A különböző társadalmi csoportokhoz tartozók, különböző földrajzi területen élők egészsége legtöbbször igen eltérő képet mutat. Nyíregyháza lakossága életminőségének és egészségi állapotának vizsgálata továbbá az azt befolyásoló tényezők leírása 2008-tól folyamatosan zajlik Nyíregyháza Város Önkormányzata és a Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar együttműködésében. Az életminőség javulása a társadalom számára, mint egészségnyereség racionalizálható, melynek két fő mutatója a várható élettartam és a megnyert életevek számának növekedése.

A Nyíregyházán 2008-tól folyó Háztartáspanel kutatás célja megvizsgálni a lakosság életminőségét, vélt egészségi állapotát, feltárni az azt befolyásoló tényezőket és a fellelhető egyenlőtlenségeket.

Adatgyűjtésünk a háztartáspanel módszertanára alapozottan, kérdőív adatfelvétellel történik. A legutóbbi, teljes várost érintő lekérdezés 2018-ban volt. 541 kérdőív kiosztására került sor, a lekérdezést kérdezőbiztosok segítették. A válaszadási hajlandóság 70-80%-osnak mondható. 2019-ben a városi körzetek közül kiemelésre került két, jellemzően romák által lakott lakótelep (Huszár telep, Keleti lakótelep), ahol egy újabb vizsgálat többdimenziós megközelítésben tárta fel a romák életminőségét befolyásoló tényezőket. Az adatok elemzése SPSS programcsomag segítségével történt.

A vélt egészségi állapotot és az azt befolyásoló tényezőket vizsgálva, elmondható, hogy a nyíregyháziak összességében jobbnak ítélik meg az egészségi állapotukat, mint az ELEF szerinti országos átlag. Nyíregyházán 21 százalék felett van azok aránya, akik nagyon jónak ítélik meg egészségi állapotukat, az ELEF adatok szerint országosan ez az arány 19 százalék. Kevesebben vannak azok, akik rossznak, vagy nagyon rossznak ítélik meg egészségi állapotukat az említett kategóriákba Nyíregyházán a válaszadók 7,6 százaléka tartozik, míg az országos arány 11 százalék. Szintén kevesebben vallottak krónikus betegségről is – míg a nyíregyháziak közel 30 százaléka, addig az ország lakosságának 45 százaléka jelezte, hogy valamilyen krónikus betegségben szenved. A nyíregyháziak háziorvosnál történő megjelenési száma közel hasonlóan alakul, mint az országos átlag, továbbá egybecsengenek az eredmények abban is, hogy Nyíregyházán is, csakúgy, mint országosan a nők látogatják többször háziorvosukat. A lakótelepeken folytatott vizsgálat eredményeit összehasonlítva a városi eredményekkel összességében azt látjuk, hogy a nyíregyházi vizsgált lakótelepeken élők egészségi státusza elmarad a város átlagpopulációjához képest. A Huszár és Keleti lakótelepeken élők között további differenciák tapasztalhatók, melyek arra utalnak, hogy a huszártelapi lakosok összességében jobb egészségi állapotot tudhatnak magukénak. A mintában lévő nők önminősített egészségi állapota jobb, de egészségmagatartása rosszabb, mint a férfi társaiké, ami kiemelt figyelmet igényel, hiszen az anyai minta, az anya egészségtudatossága elsődlegesen hat a növekvő generáció egészségfelfogására, ezáltal egészségi állapotára is.

Eredményeinknek köszönhetően információt kapunk a lakosság rétegspecifikus magatartásáról, például a nem megfelelő egészségmagatartásról és annak okairól. A kutatás alapot szolgáltat olyan intervenciók tervezéséhez, melyek interszektoriális együttműködésben a lakosság egészségmagatartásának és egészségi állapotának pozitív irányú befolyásolására képesek.

Kovács Katalin

Korona és karantén A SARS1 járvány társadalmi tapasztalatai és tanulságai

Társszerzők: Boros Julianna, Kollányi Zsófia és Tóth G. Csaba

Szakirodalmi áttekintésünk célja, hogy bemutassuk azokat a járványmenedzselési tapasztalatokat, valamint a járványhoz kapcsolódó társadalmi következményeket, amelyekről a SARS1 járvány kapcsán a szociológiai és epidemiológiai irodalomban beszámoltak. A SARS2-nek is tekinthető COVID-19 járvány napjaiban az érdekelt minket, hogy az előző, biológiai természetét illetően hasonló SARS járványnak milyen társadalmi következményeiről számoltak be, és ennek alapján mire számíthatunk a közeljövőben. Ma már azonban jól látható, hogy a COVID-19 valószínűsíthető következményeinek csupán kis részéről kaphatunk képet, minthogy az aktuális járvány térben és időben is jóval kiterjedtebb, így hatásai is jóval súlyosabbak lesznek. Ugyanakkor az akkori problémák szinte mindegyike visszaköszön a mai járvány során is.

Szakirodalmi áttekintésünkbe azok a tanulmányok kerültek be, amelyeket a „SARS” és a „karantén” keresőszavakra a Google Scholar adott (első 100 találat relevancia szerint), amelyek valóban társadalmi jellegű problémákkal foglalkoztak, és amelyek szabadon elérhetőek voltak (összesen 47 cikk).

Az eredményeket a cikkek tartalma alapján felállított témakörök szerint foglaljuk össze röviden.

A SARS1 járványban különösen erősen érintett öt ország egyedi járványmenedzselését és karanténszabályozását vizsgálva azt találtuk, hogy a karanténnak számos altípusa létezik, és ezeket az egyes országok különböző kombinációkban alkalmazták. A karanténszabályok kialakítása és alkalmazása területén a szervezetlenség és a következetlenség a legtöbb országra jellemző volt. A legsikeresebbnek bizonyult esetben viszont a karanténszabályok áttekinthetőek és következetesek voltak, és a járványügyi intézkedések az első eset megjelenését követően 3 napon belül életbe léptek (Szingapúr). A karanténba helyezett személyek/családok karantén idejére szóló jövedelem-pótlása általános gyakorlat volt.

A SARS1-járvány kitörését követően gyorsan kialakultak a járványhoz kötni vélt etnikai csoportok társadalmi kirekesztésére irányuló folyamatok. A diszkrimináció kezdetben a kínaiak, illetve más ázsiaiak felé irányult, később azonban újabb csoportok (például a karanténba kerültek) is tapasztaltak megfélemlítést. A karantén ismert pszichológiai terheit a társadalmi elutasítottság érzete tovább súlyosbította. A járvány egyik fő kockázati csoportját jelentő egészségügyi dolgozók körében a járvány körüli történések (ezen belül az esetlegesen megélt karantén-tapasztalatok) nagy arányban vezettek poszttraumás szindróma kialakulásához és kiegészítéshez.

A járványmenedzsmet számos etikai, törvényi és szabályozási kérdést is felvet. A felmerülő etikai elvek (hatásosság, arányosság stb.) közül kiemelendő a reciprocitás elve: az egyén közösség érdekében való korlátozása akkor elfogadható (elvileg) és az emberek akkor fogadják el (gyakorlatilag), ha az egyén áldozatvállalását (egyéni szabadságának korlátozást) a közösség honorálja (pl. ellátja a szabadságukban korlátozottakat). A gyakorlatban az állami, illetve helyi vezetési szintek nem megfelelő koordinációja miatt a szabályozás során számos probléma merült fel (USA, Kína). Az emberek a népegészségügyi szakemberek utasításait fogadták el leginkább, illetve az ő vezetésüket tekintették legitimnek járványok esetén, a népegészségügyi szervezetrendszer erőssége döntőnek bizonyult a járvány elleni intézkedések sikerességében.

A SARS1 járvány időszakában jelentős fejlődésnek indultak a SIR és a SIER matematikai járványmodellek is. Elvileg a karantén optimális szintje is meghatározható lenne, ugyanakkor a modell alkalmazhatóságához szükséges adatok akkor sem voltak ismertek.

A járvány retorikai keretezése jelentős változatosságot mutatott. A biztonságpolitikai megközelítésben jelentős elemnek tekinthető a jövő járványaira való felkészülés, tervezés elemeinek megjelenése. Egyszerű politikai elemzés keretében az látható, hogy a járvány során a korábbinál jóval szorosabb együttműködés alakult ki a járvány által érintett ázsiai országok között, valamint a WHO-val fenntartott kapcsolataik is jelentősen átalakultak.

Vincze Anikó

Don't worry, be healthy**A koronavírus miatti aggodalmak meghatározó tényezői és azok hatása**

Társszerző: Balogh Péter

A huszadik század második felében a várttal ellentétben újra felerősödő járványos megbetegedések nemcsak biológiai, hanem mentális következményekkel is járnak, melyeknek egyik formája az egészségszorongás (Taylor 2004, Taylor 2019). Egy korábban ismeretlen egészségügyi kockázat, mint a koronavírus, félelemmel és aggodalommal tölti el az embereket (Asmundson-Taylor 2020, Roy et al. 2020). A koronavírus gyors terjedése és pandémiává válása természetes módon jár együtt a félelem és aggodás növekedésével, aminek társadalmi hatásai között említhetjük például a xenofóbia felerősödését, vagy különböző pánikreakciókat (pl. pánikvásárlás) (Lin 2020, Mertens et al. 2020). A koronavírustól való félelmet számos tényező befolyásolhatja, az egyén szocio-demográfiai helyzetén és egészségi állapotán át, a média befolyásán keresztül, az egészségügybe vetett bizalomig (Mertens et al. 2020, Khosravi 2020). Kutatásunkban a koronavírussal kapcsolatos aggodalmakat meghatározó tényezőket és azok hatásait kívánjuk feltárni. Vizsgálatunk célja kettős: Egyrészt célunk annak felmérése, hogy (1) mely tényezők befolyásolják leginkább a koronavírussal kapcsolatos aggodalmak mértékét a személyes szférára, az ismeretségi körre és a tágabb társadalomra vonatkozóan, másrészt pedig annak vizsgálata, hogy (2) az aggodás mértéke milyen összefüggést mutat a bevezetett óvintézkedések betartására vonatkozó attitűddel. Elemzésünket egy 2020. április-június között zajlott, nemzetközi online survey magyar adatain végezzük, amely az egyetemi hallgatók életének és jóllétének változásait kívánta felmérni a COVID-19 alatt és annak hatására. Magyarországról négy egyetem (egy budapesti és három vidéki) hallgatói közül válaszoltak az online kérdőívre, összesen több mint kétezren. A koronavírus miatti aggodalmak mértékét a válaszadók egy 0-10-ig terjedő skálán adhatták meg. Az elemzést többváltozós elemzési módszerek segítségével végezzük el, amely modellekben függő változóként szerepelnek az alábbi változók: 1.a Mennyire aggódik amiatt, hogy megfertőződik a koronavírussal? 1.b Mennyire aggódik amiatt, hogy súlyosan megbetegszik a koronavírus miatt? 2.a Mennyire aggódik amiatt, hogy valaki a személyes ismeretségi köréből megfertőződik a koronavírussal? 2.b Mennyire aggódik amiatt, hogy valaki a személyes ismeretségi köréből súlyosan megbetegszik a koronavírus miatt? 3. Mennyire aggódik amiatt, hogy az orvosoknak és a kórházaknak nem lesznek megfelelő eszközeik a koronavírus-járvány kezelésére? 4. Mennyire tartja be a kormány által, a koronavírus-járvány miatt bevezetett óvintézkedéseket? Magyarázó változókként az elemzésbe bevonjuk a válaszadó egészségi, társadalmi-demográfiai helyzetét, társadalmi tőkéjét, a koronavírussal kapcsolatos attitűdjét (mennyire tartja valószínűnek, hogy megfertőződik), valamint a koronavírussal kapcsolatos tapasztalatát (volt-e megbetegedés az ismeretségi körében, mennyire súlyos lefolyású) és ismereteit, tudását a vírusról. Előzetes hipotéziseink: H1: A kedvezőtlen egészségi állapot növeli a koronavírus miatti aggodalmakat. H2: Az egészségi állapot erősebben meghatározza az aggodalmakat, mint a társadalmi-demográfiai helyzet. H3: A társadalmi tőke leginkább az ismeretségi kör miatti aggodásra van hatással. H4: A koronavírussal kapcsolatos tapasztalat hatása az aggodalmakra a tapasztalat milyenségétől függ. H5: A vírussal kapcsolatos nagyobb tudás és ismeret csökkenti az aggodás mértékét. H6: A koronavírus általi megbetegedés valószínűségének nagyobb fokú vélelme nagyobb mértékű aggodással jár együtt. H7: A koronavírus miatti aggodalmak mértéke és az óvintézkedések betartására irányuló attitűdök szorosan összefüggnek. Az elemzés eredményei hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a koronavírus-járvány egy esetleges következő hullámának esetén hatékonyabban lehessen kezelni az óvintézkedések betartására irányuló attitűdöket az aggodalmak meghatározó tényezőinek ismeretében.

Horváth Ágoston

Rizikómagatartások az elmúlt 25 évben az ESPAD kutatás tükrében

Társszerzők: Arnold Petra és Sebők Anna

Az Európai iskolavizsgálat a fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásairól (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs – ESPAD) 1995-ben indult azzal a céllal, hogy a fiatalok rizikómagatartásairól négy évenként rendszeresen ismétlődő, időben és nemzetközileg összehasonlítható adatokat gyűjtsön. Magyarország 25 éve vesz részt a nemzetközi kutatásban: eddig hét adatfelvételi hullám történt, legutóbb 2019-ben (A 2019. évi ESPAD finanszírozója: NKFIH, K127947). A rizikómagatartás főbb mutatóiban 2011-ig jellemzően növekedés tapasztalható, majd csökkenés következett be nem csak hazai, hanem nemzetközi szinten is (Elekes 2016a, Nyírády 2016, EMCDDA&ESPAD 2016). A legfrissebb, 2019-es adatok (Elekes&Arnold 2019) arra utalnak, hogy az alkoholfogyasztás újra növekedésnek

indult, a dohányzás tovább csökkent, a szerhasználat pedig jellemzően nem változott (bizonyos szerek csökkentek vagy stagnáltak). Hazai és nemzetközi szinten egyaránt élénk tudományos diskurzus alakult ki arról, hogy mi lehet e változások hátterében. Az előadás célja annak vizsgálata, hogy az egyes adatfelvételi hullámok során azonosított fogyasztási csoportok milyen társadalmi-demográfiai, illetve pszicho-szociális tényezők mentén mutatnak különbségeket az elmúlt 25 évben, azaz a fogyasztási szokások változására társadalmi átalakulások tükrében kísérelünk meg magyarázatot adni. Az előadás különlegessége, hogy az MTA-BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport ezen a konferencián publikálja először azokat az eredményeket, amelyekhez a 25 éve tartó kutatássorozat eddigi adatfelvételeinek együttes elemzése útján jutottunk.

Az ESPAD kutatás országos reprezentatív adatain 1995 és 2019 között klaszterelemzést végzünk a 16 éves diákok körében. A fogyasztási csoportok kialakítása a főbb rizikómagatartásokon alapul, adatfelvételi hullámonként (1995–2019). Megvizsgáljuk a klaszterbesorolások (fogyasztási csoportok) időbeli változását, a fogyasztási szerkezet átalakulását, illetve azt, hogy a különböző időpontok között változik-e és hogyan a klaszterszerkezet kapcsolata a háttérváltozókkal az elmúlt 25 évben.

A klaszterelemzésre vonatkozóan egyelőre a 2007-es és a 2015-ös adatfelvételtől (Elekes 2007, 2016b) vannak adatok. Az adatbázisok fúziója folyamatban van, így a többi adatfelvételi hullám klaszterelemzéséről, az időbeni összehasonlításról, a klaszterszerkezet háttértényezőkkel való kapcsolatáról egyelőre nem tudunk eredményeket közölni. 2007-ben és 2015-ben hasonló csoportokat lehetett azonosítani: a mérsékelt használókat, az ivókat és a problémás használókat. A 2015-ös adatfelvételen azonban egy új csoport bukkant fel, és pedig az internetezők. Mindkét adatfelvételi hullámban a diákok legnagyobb csoportját a mérsékelt használók teszik ki, akiknél sem a szerfogyasztás, sem pedig az internethasználat különféle formái nem jeleznek problémás mértéket. 2007-ben és 2015-ben is a második legnagyobb klasztert az ivók csoportja alkotja, akiket elsősorban az alkoholfogyasztás gyakorisága és problémásabb módja különböztet meg a többiektől. Legkisebb a problémás használók csoportja, akikre legjellemzőbb a dohányzás és az egyéb drogok fogyasztása, de a többi vizsgált mutató értéke is átlag feletti. A 2015-ben felbukkanó internetezők csoportjára elsősorban az internethasználat problémásabb formái jellemzőek, viszont a szerfogyasztásuk elmarad a többiek átlagától (ők a harmadik legnagyobb klasztert teszik ki, ezzel megelőzve a problémás fogyasztók csoportját). A vizsgált szocio-demográfiai és pszicho-szociális tényezők mentén a fogyasztási csoportok meglehetősen markáns különbséget mutatnak.

Bencsik Nóra

A kamaszok képernyő előtt töltött idejének és lelkiállapotának összefüggése

Társszerzők: Kutrovácz Kitti és Hajdu Miklós

A médiahasználat hatásaival, különösképpen a kamaszok technológiahasználatával kapcsolatos tudományos és szakpolitikai diskurzust a potenciális kockázatok és veszélyek tárgyalása uralja. Ehhez kapcsolódóan a nemzetközi irodalomban meghatározó kérdéskör a képernyő előtt töltött idő és a lelkiállapot összefüggéseinek vizsgálata. Ugyanakkor kijelenthető, hogy az eddigi empirikus eredmények ellentmondásosak abban a tekintetben, hogy kizárólag a képernyő előtt töltött idő (eszköz típusától, használat céljától független) mennyisége pozitív vagy negatív hatást gyakorol a kamaszok általános jóllétére. Továbbá a kérdés vizsgálatát egyértelműen a pszichológia tudományterülete határozza meg. Ebből az is következik, hogy az általunk ismert magyar kutatások nagy hangsúlyt fektetnek a problémás képernyőhasználat vizsgálatára, ezek az eredmények azonban a médiahasználat negatív következményeit felnagyíthatják, miközben nem adnak választ a társadalomra gyakorolt általános hatásokról, így a képernyőhasználat és a kamaszok lelkiállapotának összefüggéseiről sem.

A képernyőhasználat szociológiai szempontú elemzése tágítaná a diskurzus kereteit, és segítené a fiatalok technológiahasználatának árnyaltabb megismerését.

Fontos kiemelni, hogy a szülőséggel kapcsolatos kulturális elvárások jelentősen megváltoztak az elmúlt évtizedekben. A középosztálybeli szülői kultúrának fontos eleme lett a gyerekek jóllétének elősegítése és mentális egészségének ápolása. Ezen kívül a különböző mobiltechnológiák széleskörű elterjedése miatt és a megváltozott szülői elvárásokhoz kapcsolódóan a gyerekek szabadidő-eltöltésének és médiahasználatának szabályozása és befolyásolása új szülői feladatként jelenik meg.

Következésképpen a kamaszok technológiahasználatával kapcsolatban a szülői kontrollnak illetve a támogató háttérnek fontos szerepe lehet, befolyásolni tudják a technológiákkal töltött időt és ezáltal hatással lehetnek a lelkiállapot alakulására is.

Az előadásban tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy a kamaszok szabadidő- eltöltésének, és ezen belül a képernyő használatának mintázatai hogyan függnek össze a lelkiállapotukkal és ennek alakulásában milyen szerepet játszik a kontrolláló és támogató szülői háttér, illetve a baráti kapcsolatok.

A kérdésre az ESPAD* (The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) 2019. évi magyarországi adatfelvételének segítségével kívánunk válaszolni, aminek során 5765 fiatal töltötte ki a kérdőívet. Az ESPAD kutatás 1995 óta, négy évenként vizsgálja a 16. életévüket betöltő, iskolában tanuló nappali tagozatos fiatalok fogyasztási szokásait. Az adatfelvétel önkitöltős, osztályos lekérdezési módszerrel történik. A vizsgálati korcsoportnak és a protokollnak megfelelően azok az osztályok is a kutatás részét képezik, ahol a tanulók minimum egytizede eléri a 16 éves életkort.

Előzetes eredményeink alapján elmondható, hogy azok, akik napi rendszerességgel használják az internetet, rosszabb lelki állapotról számoltak be ritkábban internetező társaiknál; a számítógépes játék azonban nem befolyásolta azt. A fiúk lelki állapotára vonatkozó adatai pozitívabbak a lányokénál. A kor nincs hatással a kamaszok lelki egészségére. A szülői szabályozottság negatív hatást gyakorol a diákok hangulatára, míg mind a baráti, mind a családi stabil háttér pozitívan befolyásolja.

A kutatás hozzájárulhat ahhoz, hogy magyarországi tapasztalatokkal csatlakozzon a képernyő előtt töltött idő hatásait övező nemzetközi szakirodalmi vitához.

Arnold Petra

Az egyetemisták egészségkárosító magatartása és háttértényezői a koronavírus idején Egy nemzetközi COVID kutatás első eredményei

Társszerzők: Elekes Zsuzsanna, Bencsik Nóra

A koronavírus nem csak a szegregált, hanem az átlag népességre is jelentős hatással bír mentálisan és szociálisan egyaránt (Brooks et al. 2020). Az életkörülmények, a napi rutin megváltozása, a munkahely elvesztése, és az ebből fakadó létbizonytalanság jelentős lelki megterhelést jelent az emberek számára, ami növelheti az egészségkárosító magatartások gyakoribbá válását. Korábbi felnőtt vizsgálatokból (Paksi et al. 2019) tudjuk, hogy a fiatal felnőtt korosztály – az egyetemisták is – jelentősen érintettebb egészségkárosító magatartások szempontjából az idősebb korosztályhoz képest, így lényeges ennek a korosztálynak a vizsgálata. Az egyetemistáknak is számos kihívással kell megküzdeniük a koronavírus kitörése kapcsán (Sahu 2020), mint pl.: online tanulási módszer elsajátítása, online vizsgarendszerre való átállás, munka elvesztése, így megélhetési nehézségek, tandíj fizetési nehézségek, a nemzetközi diákok hazautazásának korlátozása, a családdal, barátokkal való kapcsolattartás korlátozása, esetleg szülők elvesztése a vírus miatt stb. A koronavírus miatti hirtelen megváltozott élethelyzet egy átmeneti időszaknak tekinthető, egy olyan időszaknak, aminek nem tudni, hogy mikor lesz vége. Az átmenet egy tartósan „státusz nélküli”, „sehol nem levés” állapot (Gennep 2007). A kiszámíthatatlanság, a tehetetlenség, a megváltozott életkörülmények, a változás (átmenet) mind bizonytalanságot eredményeznek az egyetemisták életében, ami növelheti a rizikómagatartás gyakoribbá válását. Egyre több kutatás lát napvilágot, amely a koronavírus hatását vizsgálja, de mindeközül nemigen készült olyan kutatás, amely azt elemzi, hogyan változott az egészségkárosító magatartás a karanténidőszak előtti helyzethez képest, illetve kevés kutatás (Wenjun et al. 2020, Wong, Gao, & Tam 2007) elemezte azt, hogy a koronavírus hogyan hat az egyetemisták életére. Jelen előadás célja annak ismertetése, hogy a rizikómagatartásban milyen változás figyelhető meg a koronavírus hatására a hazai egyetemisták körében, illetve, hogy ez a változás milyen pszicho-szociális tényezőkkel magyarázható. A Hallgatók Jóléte Nemzetközi Koronavírus Kutatás (COVID-19 International Student Well-Being Study - C19 ISWS) adatait dolgozzuk fel. A kutatásban közel 30 ország vett részt. Magyarországról a Budapesti Corvinus Egyetem, a Debreceni Egyetem, a Miskolci Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem hallgatói töltötték ki online a kérdőívet. A teljes egyetemista populációt céloztuk meg. A kérdőívet, a kutatásprotokollt az Antwerpeni Kutatócsoport (Van de Velde et al. 2020) dolgozta ki. Az adatfelvétel 2020. május 14. és június 2. között zajlott le. Jelen előadásban a hazai eredményeket mutatjuk be. Az adatfelvétel június elején zárult le. Az adatbázisztisztítás, súlyozás még folyamatban van, így előzetes eredményeket még nem tudunk bemutatni, csak hipotéziseket tudunk megfogalmazni. Az a feltételezésünk, hogy az egyetemisták átlagban többet dohányoznak, több alkoholt, kannabiszt és nyugtatót, altatót fogyasztanak, mint a koronavírus előtti időszakban. Hipotézisünk továbbá, hogy azon egyetemisták esetében figyelhető meg nagyobb változás az egészségkárosító magatartásokban, akik a világvjárvány kitörése óta elégedetlenebbek az életük bizonyos területeivel (mint pl. munka, család, barátok, életszínvonal, egészségi állapot), akik kisebb társas támogatásban részesülnek, akik jobban aggódnak a koronavírussal való megfertőződés miatt, akik depressziós tüneteket mutatnak, akik anyagi problémákkal

küzdnek, és akik elvesztették munkájukat. Összességében tehát feltételezésünk szerint azok az egyetemisták mutatnak gyakoribb szerfogyasztást a világjárvány ideje alatt, akik nehezebben birkóznak meg az élethelyzet koronavírus miatti változásával.

Mihálka Mária

Pedagógusok egészségét befolyásoló rizikó- és védő faktorok a munka-család életterületének interferenciái vonatkozásában

A kutatás kérdése egyrészt, hogy milyen összefüggés található a pedagógus munkakörökben dolgozóknál az egészség, a lelki egészség – a kiégés –, az egészségmagatartás és egyes, a munka és a család életterületét érintő előzmények (munkahelyi, családi társas támogatás, szerepkonfliktusok, szerep-kétértelműség, időnyomás) és következmények (munkával való elégedettség, családi étellel való elégedettség, az egész étellel való elégedettség) között, másrészt, hogy milyen rizikó- és protektív faktorok jeleníthetők meg, amelyek segítenek a megoldási javaslatok megfogalmazásában.

A kutatás elméleti keretein belül tárgyaljuk: az egészség, a lelki egészség, a kiégés fogalmát, illetve kapcsolatát más fogalmakkal, tüneteit, a lehetséges okokat és következményeket. A rizikó- és protektív faktorok jelentőségét. A munka-család interferencia különböző elméleteit napjainkig, a család-munka konfliktusra fókuszálva. Figyelünk a munka és a család életterületét érintő előzményekre (munkahelyi, családi: társas támogatás, szerepkonfliktusok, szerep-kétértelműség, időnyomás) és következményekre (munkával való elégedettség, családi étellel való elégedettség, az egész étellel való elégedettség) irányul.

Előadásunkban a 2016-2017-ben lezajlott nagymintás (N=2068) kvantitatív adatgyűjtésünk eredményeinek kvalitatív adatgyűjtéssel való elmélyítését mutatjuk be. A kutatás strukturált interjúk lefolytatásával valósult meg (N=25). Az interjúkat országosan működő köznevelési intézményekben dolgozó pedagógusok körében folytattuk le 2020. január-március hónapokban. A mintakiválasztás alapjául a KIR adatbázisa szolgál, a köznevelési intézmények közül az általános-, és középiskolában dolgozó pedagógusokat kérdeztük meg hólabda módszer segítségével. A kvalitatív vizsgálat a család és a munka világából jövő stressz okozta problémákat, rizikó faktorokat, illetve a potenciális védőfaktorokat, valamint az interjú alanyok prevencióhoz kapcsolódó szemléletét helyezi a középpontba.

A kutatás eredménye, hogy a munka-család életterületek egymásra hatásainak mélyebb rétegeit tártuk fel. Egyértelmű, a munka életterülete felől a család életterülete felé „átszivárgó” hatásokat, rizikó faktorokat azonosítottunk, mint az önmaguk és a családi társas kapcsolatok elhanyagolása, a teljes társas kapcsolati beszűkülés, az egyensúlyvesztés. Az oda-vissza hatásokról pontos képet kaptunk: a munka-család viszonylatban alapvetően átszivárognak a feszültségek, nehézségek, míg a család-munka viszonylatban ez nem mondható el, jobban működik a „zsilipelés”. A munka és a család életterületéről áramló rizikó faktorok, mint a szerepkonfliktusok, szerepkétértelműség, időnyomás dimenziói konkrét tevékenységekben ragadhatóak meg. A rizikó faktorokon túl protektív faktorokat azonosítottunk, mint a társas támogatás (amely mind a család, mind a munka életterületén rendkívül fontos); a tudatos „megújulás” tervezése (sport, rekreáció, szabadidős tevékenység); a tudatos megelőzés (szakmai képzéseken való részvétel, egészséges életmód: táplálkozás, mozgás, spiritualitás).

A kutatás elméleti és gyakorlati relevanciáját erősíti, hogy a kutatási eredmények lehetőséget teremtenek a megelőzés, a hatékony intervenciók eljárásainak kidolgozásához. Mindezek segítenek egyéni szinten a pedagógusoknak a hatékonyabb énműködés megvalósításában mind a munka, mind a család életterületén; szervezeti szinten a nevelés-oktatás megszervezéséért felelős hatalomnak (felsővezetőknek, középvezetőknek) a rizikófaktorok kiszűrésére, a prevenció, intervenció területek beazonosítására és a beavatkozások szakszerű megvalósítására.

Sántha Ágnes

Magyar édesanyák egészségműveltsége Magyarországon, Erdélyben és Felvidéken

Társszerzők: Nagy Melinda, J. Erdei Renáta

A szülők egészségműveltsége meghatározó a gyermekek egészségi állapotára és életminőségére nézve. A korlátozott egészségműveltségű szülők gyermekei kockázati csoportot jelentenek a megbetegedések szempontjából, továbbá teljes gyógyulásuk hosszabb időt vesz igénybe és a visszaesés veszélye fokozott. Vizsgálatunkat a gyermekkori megbetegedések viszonylag magas arányai indokolják a Kárpát-medencében.

Kutatásunk hiánypótló a térségben. Célunk a kisgyermekes magyar anyák egészségműveltségének megismerése Magyarországon, Erdélyben és Felvidéken. Célunk az egészségműveltség demográfiai és társadalmi meghatározóinak azonosítása.

Vizsgálatunkat online kérdőívvel végeztük, melyet 675, legfeljebb 10 éves gyermeket nevelő anya töltött ki. Az adatfelvétel jellemzőiből adódóan mintánkban felülreprezentáltak a közepes és magas iskolai végzettségű, jó anyagi helyzetben levő válaszadók. Standardizált kérdőívünk szocio-demográfiai kérdéseket tartalmaz, és a gyermekek egészségére vonatkozó tényszerű tudást és kompetenciákat méri. Továbbá helyet kapott benne a HLS-EU-16 és a BHLS kérdéssor, melyek közül utóbbit a korlátozott egészségműveltség szűrésére fejlesztették ki. Az anyák egészségműveltségének szintjét gyakorisági megoszlásokkal tárjuk fel, továbbá az azt befolyásoló tényezők hatását regresszióelemzéssel mérjük.

A magyarországi, erdélyi és felvidéki magyar anyák egészségműveltségében nem találtunk szignifikáns területi különbségeket. Összességében az anyák tényszerű tudása a védőoltások és a gyermekbetegségek kezelése terén mutatja a legnagyobb hiányosságokat, ami komoly veszélyt jelent a gyermek(ek) egészségi állapotára nézve. Az egészségműveltség meghatározói a társadalmi-gazdasági helyzet, az életkor, a párkapcsolati helyzet, valamint a krónikus beteg gyermek jelenléte a családban. A társadalmi helyzet meghatározó szerepén túl eredményeink a demográfiai jellemzők befolyásoló szerepére mutatnak rá. Egyik kulcseredményünk az egészségműveltség javulása az életkorral, minden egyéb jellemzőtől függetlenül.

Az egyedül nevelő anyák esélye a megfelelő egészségműveltségre szignifikánsan kisebb a párkapcsolatban élőkénél. A krónikus beteg gyermeket (is) nevelő anyák egészségműveltsége rosszabb, mint egészséges gyermekről gondoskodó társaiké.

Elemzésünk megerősíti a társadalmi-gazdasági helyzet jelentőségét az egészségműveltségben, kiemelten az anyák egészségértésében. Ám az alacsony iskolázottságú anyák mellett egészségértés szempontjából kockázati csoportnak számítanak a fiatal, az egyedül nevelő, valamint krónikus beteg gyermeket nevelő anyák, akiknek egészségértése komoly fejlesztésre szorul.

Hegedüs Márk

Az általánosított bizalom kérdőíves mérésének kialakulása és megjelenési formái

Előadásomban összefoglalom az általánosított bizalom kérdőíves felméréseinek kialakulását (történeti perspektíva), különböző megjelenéseit, innovatív változtatásait és kísérleteit, ehhez felhasználva a bizalom széles, interdiszciplináris szakirodalmát. Ezt követően megvizsgálom a bizalom felméréseinek validitását és alkalmazhatóságát, illetve morális-emocionális igazolásainak feltűnését a korábbi irodalmakban és kutatásokban. Elemzésemhez a nemzetközi survey-ek adatait használom fel (mint a European Social Survey és a General Social Survey). Az általánosított (vagy másnéven társadalmi, morális) bizalom egy hosszú múlttal rendelkező koncepció mind az elméleti, mind az empirikus tudományok körében. Az elméleti írásokban napjainkig nem született konszenzus, így nincs egységes fogalma a bizalomnak (lásd Hardin 2002; Gambetta 1988; Luhmann 1988; Mayer et al. 1995; Sztompka 1999, Uslander 2002). Éppen ezért a mérés területén is több megközelítéssel találkozhatunk, melyek módszertana a társadalomtudományok különböző területeit már évtizedek óta foglalkoztatja. Jelen kutatásban kizárólag a kérdőíves mérés különböző megközelítéseire fókuszálok. A bizalom méréséről több átfogó tanulmány is született az elmúlt években, melyek az előadásom alapját képezik (lásd Bauer és Freitag 2018; Cook és Cooper 2003; Nannestad 2008; Sztompka 1999; Uslander 2002; Welch et al. 2005).

Az általánosított bizalom mérését két megközelítésre szokás leszűkíteni, az időben korábban, az 1940-es évektől elterjedt kérdőíves megkérdezésekre (self-report), illetve az 1960-as évek óta létező laboratóriumi körülmények közt készített kísérletekre (behavioral). Az utóbbi vizsgálatok főleg a (szociál)pszichológusok érdeklődését kellették fel, míg a kérdőíves vizsgálat többek közt a szociológia és közgazdaságtan területére jellemző, így én is inkább a kvantitatív, survey kutatások adataira alapozó kérdőíves kutatások mérésének módszertanát tárgyalom. Ezeknél a vizsgálatoknál feltesznek az alanyoknak különböző kérdéseket arról, milyenek tartják a saját vagy mások bizalmát, esetleg a koncepcióhoz kapcsolódó egyéb kérdéseket. A kérdések lehetnek tehát közvetetten vagy közvetlenül a bizalomra irányuló megfogalmazások egyaránt. A kutatók ezekből az eredményekből igyekeznek következtetéseket levonni az egyének viselkedéséről és döntési mechanizmusairól. Az alábbi dolgozat kiindulópontját Grünhut Zoltán (2019) bizalomelméletének és mérésének új megközelítése adja, illetve a hozzá tartozó tanulmányblokkban megjelent cikkek (a Replika folyóirat 113. száma: Grünhut et al. 2019a; Grünhut et al. 2019b; Grünhut et al. 2019c), melyekre a következő előadás valamelyest reflektálni is igyekszik. Tehát célom a korábbi szakirodalmakat összefoglalni, illetve kiegészítve napjaink kutatásaival megvizsgálni, miként jelennek meg a felmérésekben a bizalom morális-emocionális megalapozásai.

Kovács Beáta

„(...) mindenki külföldre fog menni vagy messzebb.” (E)migrációs félelmek Ózd városában

Jelen tanulmány célja az, hogy kísérletet tegyen a félelem jelenségének szisztematikusabb és empirikus politikatudományi értelmezésére, és a „lokális szintjén” tanulmányozza a félelem politikájának hatását. Az írás arra a kérdésre keresi a választ, hogyan jelennek meg/ megjelennek-e egyáltalán a migrációs válsághoz kapcsolódó félelem-narratívák az Ózdon élő munkanélküliek gondolkodásában, emellett milyen más típusú politikai szempontból releváns félelmekkel találkozhatunk az interjúalanyok által elmondott történetekben. A kutatás során 19 darab félig strukturált interjút készítettem, jórészt roma származású nőekkel.

A tanulmány legfontosabb megállapítása, hogy bár a migrációs félelmek ténylegesen jelen vannak az interjúalanyok gondolataiban, azonban azok szerepe csupán másodlagos. A migrációs félelmek lényegében „önmagukban állnak”, nem kapcsolódik hozzájuk valódi narratíva, hiszen a személyes élmények hiányát nem képesek pótolni a televíziós tapasztalatok. Az adatközlőket a mindennapi életük problémái kötik le, ilyen módon számtalan esetben a bevándorlás helyett éppen az elvándorlás témája kerül középpontba, amely magába sűríti a létbizonytalanság, a munkanélküliség és a beszűkült életlehetőségek negatív tapasztalatait. Mindemellett egy olyan társadalmi válság bontakozott ki az adatközlők történeteiből, amelynek alapját az egymással- és az intézményekkel szembeni általános bizalmatlanság, valamint egy veszélyes, bűncselekményekkel teli külvilág képe jelentette. Mindez részben a városban mind a mai napig jelen lévő válságdiskurzus egyik elemeként is értelmezhető.

Az írás felépítése a következő: először tisztázom a félelem természetére vonatkozó kiindulópontokat, majd pedig rátérek a kutatás fókuszát képző migrációs félelmek bemutatására. Ezt követően a tanulmány a félelem jelenségét bizonyos kontextuális tényezők mentén értelmezi. A tágabb kontextust a migrációs válság magyarországi interpretációja adja. Ez egy olyan a politika és a kultúra által kialakított térként is definiálható makrostruktúra, amely nemzeti sajátosságokkal rendelkezik. A lokális tér, amelyen belül a kutatást végeztem, szintén meghatározó tényező (Ózd, a „válságok sújtotta város”), hiszen ebbe a helyi kultúrába ágyazódik bele a vizsgált társadalmi csoport (marginalizáltak csoportja), akikkel az interjúkat készítettem. A kontextuális tényezők bemutatása után sor kerül a módszertani alapvetések elméleti- és gyakorlati aspektusainak ismertetésére, majd pedig az empirikus eredmények részleteinek feltárására, és azok által a kutatási kérdések megválaszolására is.

Pócsi Orsolya

Pszicho-szociális traumák transzgenerációs etológiája

Az előadásban a transzgenerációs pszichoterápia kialakulástörténetét, jelenlegi gyakorlati megoldásait ismertetem saját terápiás gyakorlat során szerzett tapasztalataim alapján. Az előadás során a transzgenerációs pszichoterápia elméleti alapjaiból indulok ki, melyek forrása a Jacob Moreno munkásságában kulcsfontosságú szociális atom fogalma valamint a Böszörményi-Nagy Iván által kidolgozott „láthatatlan lojalitás” és „jogosultság” koncepció. A kutatási kérdés, melyre az előadásban választ keresek, hogy a jelenben élők pszichológiai, szociális jólétét, beilleszkedését mennyire befolyásolják az elődeik által átélte ideológiai-politikai-vallási okokra visszavezethető társadalmi krízisek és a családi együttélést megzavaró, esetenként lehetetlenné tevő endogén válságok, melyeket az elődök mint áldozatok, elkövetők, megmentők vagy bystander-ek éltek át?

Esetismertetéseimben a Moreno és Böszörményi-Nagy által kidolgozott elméletre alapozott genoszociogram és genodráma módszereit alkalmazom, melyek bekerültek a családterápia gyakorlatába. Eredményeim azt mutatják, hogy a családban a korábbi generációk tagjai által átélte krízisek jellegzetes forgatókönyveket hoznak létre, melyek tudattalan kényszerpályára térítik a jelenben élő utódaikat, akik szüleik, nagyszüleik sorsának kényszeres megismétlőivé válnak. Megkülönböztetem a szociológiai okokat, melyek sorában van az etnikai, vallási, politikai motivációk miatt bekövetkezett üldözés, kirekesztés, bebörtönzés, deportálás, kikényszerített migráció, jogi és szociálpszichológiai diszkrimináció, és a pénzügyi összeomlás, valamint a szociálpszichológiai okokat, mint a válás, szexuális visszaélés, szexuális deviancia, családon belüli erőszak, akoholizmus. Eredményeim szerint a transzgenerációs traumák az évforduló szindróma, az időzített krízis, a túlélői büntudat, a nomitativ determinizmus, a „helyettesítő gyerek” okozta énzavar és a trianguláció tüneteiben nyilvánulnak meg.

Pszichoterápiái témájú előadásommal a társadalmi kirekesztéssel foglalkozó makroszociológiai és mikroszociológiai diskurzus közötti szakadékot kívánom áthidalni.

Tatár-Kiss Klára

A nők foglalkoztatottságát és vezetői szerepvállalását befolyásoló tényezők összehasonlító elemzése

A nemek egyenlősége és ezen belül a női vezetők aránya és szerepvállalása napjaink egyik népszerű, kurrens globális témája. Mind az európai, mind pedig a globális felmérések alapján olyan kép rajzolódik ki, mely azt mutatja, hogy pontosan 100 évre van ahhoz szükség, hogy a jelentés kezdete óta résztvevő 106 ország bezárja a nemek közti egyenlőségi szakadékot, mely érték az előző évben kevesebb volt, 83 év – azaz egy romló helyzet képe tárul elénk. A legnagyobb kihívást a nők gazdasági szerepvállalása és egészséggel kapcsolatos egyenlősége jelent, mely szakadék bezárása 217 évet igényel (World Economic Forum, Gender Gap Report 2017).

Kutatásomban interdiszciplináris keretek között azt vizsgálom, hogy milyen tényezők hathatnak a nők munkaerőpiaci jelenlétére, valamint a nők vezetői szerepvállalására (Gender Gap Index alapján). Az alábbi változók lehetséges korrelációit vizsgálom: protestáns/katolikus vallás; GDP/pps; gyermekek szociális ellátórendszerben való részvétele korcsoportonként; Happiness Index (<https://worldhappiness.report/>); OECD Better Life Index (<http://www.oecdbetterlifeindex.org/>) és HDI (<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>). Összehasonlító elemzésem az Európai Unió alábbi országaira terjed ki: Magyarország, Csehország, Lengyelország, Olaszország, Spanyolország, Egyesült Királyság és Svédország. A nők munkaerőpiaci jelenlétét, majd a vezetők közötti arányát függő változóként vizsgálom, ehhez pedig kvantitatív módszertant alkalmazok az alábbi eszközökkel: Kendall's tau, Spearman's rho rangkorreláció, ANOVA klaszterezés.

Az elemzésem során pozitív korreláció mutatkozik a protestáns/katolikus vallás és a nők foglalkoztatottsága, valamint vezetői szerepvállalása között, továbbá a Happiness Index és a nők foglalkoztatottsága között. Mind az elsődleges, mint pedig a szekunder eredmények azt mutatják, hogy korábban ugyan jelentős előnnyel rendelkeztek a protestáns országok a nők foglalkoztatottsága terén, azonban mára már ez a különbség minimalizálódott. Ugyancsak korreláció látszik a vallás és a nők politikai, vezetői szerepe között, azonban a hatások különválasztása bonyolult, az összemérés jelenségével számolni kell. A vallás által mélyen kódolt értékek a nők társadalmi konstrukciójának tekintetében a felszín alatt, nehezen észlelhetően, munkálkodnak, mely értékek leképeződnek a mai, szekularizált világban és testet öltének jóléti rezsimen keresztül is. Ugyanakkor e belső mély erők mellett ott munkálkodnak az olyan látványosan nyomon követhető, deklarált szabályozói folyamatok, mint például az Európai Unió irányelvei is, melyek bizonyos mértékben szintén hat(hat)nak a nemek közti egyenlőség megteremtésére. Az ANOVA módszertannal országklasztereket képezek, melyeket Esping-Andersen jóléti rezsim tipológiájával hozok párhuzamba. Feminista társadalomkritikai szűrőn keresztül értelmezem az eredményeket és a modell kiegészítésére teszek javaslatot. A jóléti állam meghatározható, mint az intervenció terepe, mint ideológiai rendszer és végezetül, mint újraelosztási rendszer (Daly 2012). Javaslatként fontosnak tartom a család beemelését a jóléti modellbe, mert így egyfelől megjelenik a korábban elfelejtett társadalmi csoport, a nők, másfelől pedig azért, mert az állami beavatkozás egy fontos színtere a család. Az újraelosztás tekintetében vizsgálni lehetne azt, hogy a nők és férfiak milyen arányban jogosultak a jóléti juttatásokra – például az anyasági vagy az apasági támogatásra. Továbbá érdemes a juttatások és jövedelmek viszonyát is vizsgálni, mivel gyakorta azért marad otthon a nő, mert a keresete kevesebb a férfi kereseténél, így amennyiben a jóléti juttatások jövedelemfüggők, a nők foglalkoztatottsága háttérbe szorul, függősége növekszik, esélyegyenlősége pedig csökken. Végezetül egy teljesen új dimenzióval egészíteném ki a modellt, nevezetesen a civil szférával, mely a kölcsönös segítségnyújtás aspektusát hozná be rendszerbe.

Katona Eszter

Korrupció az online médiában A dinamikus topikmodell alkalmazása

Társszerzők: Kmetty Zoltán és Németh Renáta

Előadásunk a hazai online média korrupcióval, szabálytalan közpénzfelhasználással kapcsolatos diskurzusának tematikus elemzését mutatja be dinamikus topikmodellezést alkalmazva.

Esettanulmányunk egyfelől exploratív jellegű: célunk a 2007-2018 közötti időszakra vonatkozóan azonosítani a cikkek főbb témáit és a tematikus változás dinamikáját: az egyes korrupciós témacsoportok előtérbe kerülését és háttérbe szorulását, illetve az egyes témák tartalmi változását. Célunk annak meghatározása, hogy hogyan kapcsolódnak egymáshoz ezek a topikok, vannak-e egymáshoz tartalmilag közelebb/távolabb levők, hogyan változik a topikok tartalma, és egymáshoz való viszonya, milyen változások figyelhetők meg az egyes topikokon belül. Vizsgáljuk a topikok megjelenését a kormánypárti és ellenzéki sajtóban. A kutatásunk magyarázó jellegét annak vizsgálata adja, hogy van-e kapcsolat a tematika és az ellenzéki/kormánypárti pozíció között, illetve, hogy a kampányhatás érvényesül-e, azaz a kampányidőszak befolyásolja-e a korrupciós cikkek tematikáját. Annak köszönhetően, hogy az elemzett időszakban megváltozott az origo.hu hírportál tulajdonjoga, természetes kísérletként adódik a tulajdonosváltás hatásának vizsgálata a portálon megjelenő korrupciós diskurzus tematizáltságára.

A korrupciót survey kutatásokban alapvetően két irányból szokták mérni (Kostadinova – Kmetty 2018). Az egyik mérési irány a tapasztalati korrupcióra koncentrál. Ebben az esetben válaszolónak saját tapasztalatai alapján kell beszámolni a korrupció elterjedtségéről. A kérdések kényessége miatt (illetve akár büntetőjogi következményektől való félelem miatt) magas látenciát lehet várni egy ilyen kérdés esetén. A másik megközelítés a korrupció percepcióját vizsgálja, annak elterjedtségével, időbeli változásával. A perceptuális korrupcióval kapcsolatos vélemények általában a politikai preferenciák mentén válnak el egymástól, a válasz nagyok sok szubjektív elemet tartalmaz. A nem kutatási célból született szövegek (mint online cikkek, fórum-, vagy social media bejegyzések) gyűjteményének elemzése egy más típusú megközelítést tesz lehetővé: árnyalt képet lehet arról kapni, hogy a korrupcióval kapcsolatos diskurzus milyen dimenziók mentén alakul, milyen ügyekről beszélnek az emberek.

Elemzésünkben az utóbbi években elterjedt természetes nyelvfeldolgozás (Natural Language Processing, NLP) eszközt használtuk. Szövegtörzsetünk a K-Monitor cikkgyűjteménye adta, ami olyan nyilvánosan elérhető gyűjtemény, ami korrupciógyanús, valamint közpénz-felhasználással kapcsolatos ügyeket feldolgozó hazai online sajtóbeli cikkeket tartalmaz.

Elemzésünkben arra kerestük a választ, hogy az egyes topikok hogyan azonosíthatók tartalmilag. Az elemzés alapján

az igazságszolgáltatás, a kormányzati és nem kormányzati szervek kapcsolata, a közbeszerzések, a nemzetközi ügyek, a pártok és politikusok, a vállalatok, vállalkozások és az önkormányzati szintű ügyek kerülnek elő a hazai sajtóban a korrupció kapcsán. A kapott hét topik tartalmilag jól elkülöníthető, könnyen interpretálható. Külső információkkal (mint a 2010-es kormányváltás, Simicska Lajos 2015-ös háttérbe szorulása) érvényességük jól alátámasztható.

Bár a kormányzathoz való viszony csupán a 2013 utáni időszakra volt értelmezhető, azt láthattuk, hogy a kampányidőszak hatása a legritkább esetben, a kormánypárti, illetve ellenzéki besorolás azonban a legtöbb esetben szignifikáns. A kormánypárti médiában a pártokhoz/politikusokhoz köthető ügyek aránya, valamint az igazságszolgáltatás aránya szignifikánsan magasabb, a másik öt topik viszont az ellenzéki médiában kap jelentősebb szerepet. Vizsgáltuk, hogy milyen változások figyelhetők meg, ha egy lap ellenzéki pozícióból kormánypárti pozícióba kerül. A tulajdonosváltás után az Origo szinte egyértelműen leképezi a kormánypárti média narratíváját, a váltás hatása azonnal érzékelhető. Összességében az alkalmazott módszer jól használhatónak bizonyult szöveges adatbázisok tematikus struktúrájának automatizált azonosítására, amit előrevetíti azt, hogy potenciálisan más szociológiai területeken is jól alkalmazható lehet.

Weninger Sándor

Magyar megyei jogú városok és kistéleplési kapcsolataik a településmarketing tükrében

Az előadás arra vállalkozik, hogy az elmúlt öt év időtávjában, négy egymástól regionálisan elkülönülő magyar megyei jogú város (Székesfehérvár, Győr, Kecskemét, Debrecen) példáját megvizsgálva bemutassa, hogy e városok tudatos, kifejezetten településmarketing célú tevékenysége, és kiváltképp annak hatékonysága, hatással van-e a velük gazdasági és/vagy kulturális kapcsolati hálót alkotó – főként agglomerációs – települések prosperitására, miként befolyásolja a város és vonzáskörzet kapcsolatát. A kutatás kérdésvetése az Ashworth–Voogd szerzőpáros *Selling the City: Marketing Approaches in Public Sector Urban Planning* című kiadványára támaszkodik, mint a tudományterület egyik legmeghatározóbb munkájára. A monográfia általános érvénnyel megállapítja, hogy a településmarketing kompetenciámarketing, amely kizárólag közhatalom birtokában végezhető hatékonyan, és csak hierarchikusan fejleszthető. A kutatás egyik hipotézise azonban felveti, hogy ez a törvényszerűségnek tekintett jelenség nem minden esetben áll fenn, hiszen bizonyos társadalmi csoportok/rétegek érdekeinek, egyes identitásképző helyi értékek – akár szándékos, akár akaratlan – aránytalan fókusszal történő számbavétele, egyéb társadalomföldrajzi sajátosságok, illetőleg a politikai befolyásoltság némileg torzítva artikulálhatja a településmarketing értelemszerűen prosperitásra törekvő, jobbító szándékának valós kimenetelét, mind a városközpontok, mind a kapcsolódó kistéleplések viszonylatában. Továbbá a településmarketing tevékenységének ezen irányú vizsgálata szociológiai értelemben azért is érdekes, mert feltételezésem szerint a digitalizáció – főként a digitális kommunikáció – okozta társadalmi fordulat, a fizikai és szellemi tér (place/space) elkülönülésében tapasztalható tendenciák, a központi és területi közigazgatásban végbement változások, illetőleg a hazai jogi keretrendszer specifikusságai miatt a településmarketing hierarchikus felépítése nem minden esetben kötött, sőt az alulról jövő társadalmi kezdeményezések (DIY és participatorikus megoldások) miatt bizonyos esetekben inkább pragmatikus, mint bürokratikus. A kutatás módszertana elsősorban az elmúlt 5 év viszonylatában rendelkezésre álló településarculati kézikönyvek (TAK-ok), mint hivatalos, és az önkormányzati működéssel összefüggésbe hozható kommunikációs felületek (honlap, közösségi média, audiovizuális városimázs tartalmak), mint nem hivatalos dokumentációk tartalmainak strukturált képi és szövegelemzésén, és a kapott eredmények összehasonlításán alapszik. Az elemzés kiemelten foglalkozik a településmarketing elsődleges indikátorainak (pl. turizmus, beruházás-lokalizáció, stb.) vizsgálatával. A kapott eredmények rávilágítanak arra, hogy a településmarketing tevékenységének hierarchikus jellege nem minden esetben törvényszerű, illetőleg az alulról jövő társadalmi kezdeményezések társadalmi beágyazottságuk révén nagyobb hatékonysággal érvényesíthetőek, mint a kevésbé demokratikus előkészítéssel hozott központosított döntések. Körvonalazódik, hogy számos kisebb település esetén a helyi közösségben rejlő potenciál sokkal inkább kamatoztatható (gazdasági és kulturális értelemben egyaránt), mint a megyei jogú városokhoz, mint kvázi erőközpontokhoz történő kötődés.

Virágh Enikő

Médiabíráskodás a Kiss László-ügyben

Előadásomban a 2016-os Kiss László-ügyet elemzem a „médiabíráskodás” (trial by media) fogalmából kiindulva. A médiabíráskodás Greer és McLaughlin (2010, 27) értelmezésében „dinamikus, hatásvezérelt, a hírmédia által gerjesztett folyamat, amelyben – a közismert vagy korábban ismeretlen – egyének a 'közvélemény bírósága' előtt méretnek meg és ítéltetnek el.” A médiabíráskodás folyamán a média a közvélemény megbízottjaként, a közérdek képviselőjeként és a társadalmi normák, illetve az erkölcs őreiként lép fel. A hírolvasókat azonnali véleményalkotásra, ítélezésre ösztönzi, ezzel „a nép nevében” visszaköveteli az igazságszolgáltatás jogát a bíróságoktól. A médiabíráskodás több szempontból problematikus lehet. Lerombolja a vádlott reputációját, akinek jellemzően nyilvános megszégyenítésben lesz része. Ráadásul előfordul, hogy a médiabíráskodásban meghurcolt vádlott végül a bírósági ítélet szerint nem bizonyul bűnösnek. Ebben az esetben a médiabíráskodás „média feletti bíráskodásba” (media on trial) is fordulhat (Greer – McLaughlin 2010, 2012).

A kutatás célja nem pusztán annak vizsgálata, hogy mennyiben írható le a magyarországi Kiss-ügy a brit média működésének leírására kitalált médiabíráskodás fogalmával, hanem annak feltárása is, hogy milyen szintjei vannak a Kiss Lászlóról szóló diszkurzusoknak, milyen bűnök, milyen áldozatok és felelősök konstruálódnak ezekben a diszkurzusokban, illetve reflektál-e a média a nemi erőszak intézményi és társadalmi beágyazottságára.

Az elemzéshez kétféle szövegtörzset használtam. Az első korpusz az ügy idején hat legolvasottabb online hírportál és magazin összes, az ügygel foglalkozó, 2016 április 5. és június 30. között megjelent cikkéből áll össze. Ezeket a cikkeket abból a szempontból vizsgáltam meg, hogy hírcikkek, véleménycikkek vagy egyéb műfajú cikkek-e, továbbá hogy mi bennük a vezető hír. A másodlagos korpusz a véleménycikkeket tartalmazza, amelyen Atlas.ti 8 szoftver segítségével kvalitatív diszkurzuselemzést végeztem. Kódoltam a problematizált cselekményt vagy jelenséget, az áldozatokat és elkövetőket, figyelmet fordítottam a médiabíráskodás lehetséges elemeire, a bocsánatkérésre és az erkölcsi számonkérésre, továbbá kódoltam az említésre került, és a Kiss-üggyel összekötött egyéb ügyeket is.

Az előadásban emellett érvelek, hogy annak ellenére, hogy a Kiss László-ügyben egy lezárt jogesetről (egy 1961-ben történt csoportos nemi erőszakról) van szó, amelyben bírósági ítélet született és az elkövetők letöltötték börtönbüntetésüket, az ügy több szempontból és több különböző szinten a médiabíráskodás, mint populista igazságszolgáltatás jegyeit mutatja. A média feletti bíráskodás szintén megjelenik, de marginális és elszigetelt marad a vizsgált cikkekben belül. Bemutatom, hogyan épül fel és miként terjed ki az ügy egyéni szintről intézményi és társadalmi szintre, mi jellemzi a diszkurzus eme szintjeit és hogyan működik az egyes szinteken a médiabíráskodás mechanizmusa, valamint milyen különbséget láthatók Greer és McLaughlin trial by media fogalmához képest.

Máté Fanni

Osztályozó algoritmusok szociológusok számára

Előadásomban a természetesnyelv-feldolgozás, azon belül is az osztályozási modellek szociológiai kutatásokban történő alkalmazása során felmerülő egyes módszertani kérdésekre adok választ. Az automatikus osztályozás rövid ismertetése után az egyes modellek előnyeit és hátrányait veszem sorra szociológiai nézőpontból, végül pedig olyan módszereket ismertetek, amelyekkel az osztályozás automatizálása eredményesebbé tehető.

Különböző típusú szövegek értelmező, kvalitatív elemzése régóta része a szociológia eszköztárának, ebből következően kidolgozott módszertannal is rendelkezik. Az internetre kerülő kommunikáció új távlatokat nyitott a szövegelemzésben, számolatlan elemzési lehetőséget nyújtva a szociológusok számára. Ezek kiaknázása egyben kihívások elé is állítja a kutatókat, módszertani újításokat téve szükségessé, ugyanis az internetes kommunikációból származó adatok emberi erővel feldolgozhatatlan mennyiségűek lehetnek, akár a szövegek tisztítására, akár kategóriákba sorolására gondolunk. A rendelkezésünkre álló teljes szöveg elemzéséhez így elengedhetlenné válhat a szövegek kategorizálásának számítógép általi automatizálása. Ugyan a természetesnyelv-feldolgozás és az automatizált osztályozás sikerrel zajlik más területeken (például chatbotok vagy spam-szűrők), szociológiai kutatásokban még kevésbé elterjedt a használatuk. Emellett a társadalomtudományok részben eltérő igényeket támasztanak az osztályozási mechanizmusok felé, úgymint interpretálhatóság vagy statisztikai érvényesség (DiMaggio, 2015, Evans & Aceves, 2016). Ezen igények eltérő módszertani megoldásokat is jelentenek, amelyekkel kapcsolatban egyelőre több a kérdés, mint a válasz (DiMaggio, 2015). Az automatizált osztályozás szociológiai kutatásokban történő alkalmazásakor olyan kérdésekre is választ kell adnunk, mint: Miben tér el a gépi besorolás az emberi besoroláshoz képest és ez milyen következményekkel jár a kutatás során? Mit nyerünk és mit veszítünk nagyobb mennyiségű szöveg automatizált kódolásával kevesebb szöveg

emberi kódolásához képest? Megbízhatunk-e a gép munkájában? Mi alapján tudunk dönteni az egyes modellek között, hogyan ítélné meg a jószáguk?

Jelen tanulmányomban a fenti kérdések mentén azt vizsgálom, az egyes osztályozási mechanizmusok milyen előnyökkel és hátrányokkal rendelkeznek, milyen szempontokat kell figyelembe vennünk a használt mechanizmus kiválasztásakor társadalomtudományi kutatás esetén, illetve hogyan tudunk javítani a gép osztályozási teljesítményén? A kérdések megválaszolása elemi részét képezi a PhD kutatásomnak, amelyben depresszió témájú, angol nyelvű online fórumok elemzését végzem el a hozzászólásokat három fő kategóriára osztva az alapján, miként jelenik meg bennük a depresszió. Kutatásom speciális témában vizsgálja az alkalmazható modelleket, de tapasztalataim részben általánosíthatók más témában született fórumbeszélgetések, vagy egyéb rövid szövegek automatikus kategorizálására is. Eredményeim így, reményeim szerint, segíthetik a természetesnyelv-feldolgozás, azon belül is a szövegek automatikus osztályozásának hazai szociológiai alkalmazását.

Bódi Barbara

A roma képzőművészet korunk modernitásának kontextusában A jelenkor önreprezentációja

A hazánkban több mint het évszázada élő legnagyobb lélekszámú kisebbség vonatkozásában számos szociológiai és antropológiai kutatás született, azonban kulturális és művészeti értékutatók alanyként még nem szerepeltek a társadalomkutatók fókuszában, így a bennük rejlő értékpotenciál is nagyrészt feltáratlan maradt. Jelen kutatás a roma nemzetiség képzőművészetének definiálására tesz kísérletet annak rövid történeti áttekintésével. Változásának folyamatait elsősorban a művész aspektusából, a roma identitás öndefiníciójából; önvallomás útján való etnikai klasszifikációjából eredően vizsgálom. A roma képzőművészeti mozgalom 1979-es kibontakozásának társadalmi háttérét, annak hagyományokon alapuló létrejöttét és az abból kialakuló modern magyar-roma képzőművészetet s végül a hivatásos képzőművészet kategóriáit határozom meg egymáshoz való viszonylatukban. A roma származású festőművészek önreprezentációját jelenítem meg napjaink többségi-kisebbségi dimenziójának kontextusában, vizualitásuk jellemzőit a belső és külső reflexiók viszonyrendszerében. A kutatás legfőbb fókuszja a műalkotás minőségi értéke a képzőművészeti színtérben, mely nézőpont az átfedések – egymásra hatások – kölcsönös szimbiotikus vizualitását tárja fel. A tanulmány lehetőséget kínál a kortárs roma képzőművészet részletes megismerésére, a roma nemzetiség művészeti és kulturális értékeinek hiteles feltárására. A művészet bár adott korában nehezen értelmezhető a megfelelő helyén, azonban az idő múlásával annak értelmezésére, értékelésére és beillesztésére az egyetemesség áramlataiba reményteljes kísérletet tehetünk. A tanulmány eredménye lehetőséget nyújt a roma művészet folyamatábrájának összefüggő értelmezésére – az eddigi eredmények feltárása és dokumentálása mellett a kortárs művészeti jelen megállapításai során lehetőség nyílik jövőképek vízióinak felvázolására is.

A kutatás fő kérdései: Milyen társadalom- és kultúrtörténeti háttér tette lehetővé a roma képzőművészeti mozgalom 1979-es megszületését hazánkban? Milyen fejlődési folyamatok játszódtak le, hogyan formálódott és alakult a korai roma képzőművészet 1960-1970-es évekbeli kezdeti csoportos megjelenésétől napjainkig?

A kutatás módszertana: differenciált halmazábrák – roma képzőművészet, modern magyar-roma képzőművészet, hivatásos professzionális képzőművészet – kialakításához a témakör szempontja alapján kiválasztott releváns kortárs roma származású festőművészek kvalitatív kutatása; alkotói életútjának és ars poeticájának vizsgálata mellett személyes szakértői félig strukturált interjúk vizsgálata szolgált.

A kutatás összetett témaköre hiánypótló jelentőséggel bír, mind a kisebbség, mind a többség tekintetében lehetőséget nyújtva arra, hogy a valósághoz közelebbi kísérletet tehesünk a roma képzőművészet megismerésére, erőforrásainak értékelésére. Mindezt úgy, hogy magát a zárt művészeti közösséget nyitom meg az önazonosság hitelességét fenntartva. A roma képzőművészet differenciált halmazábrákon való megismerésére leginkább akkor tehetünk valódi kísérletet, amikor az már kimozdult a jelenkorunk társadalmának roma kisebbségekhez való viszonyulásának „árnyékából” mely révén művészi értékeik önmagukban megálló műalkotásként a művészeti szcénába illeszkedhetnek.

Rétegződés és életmód: vállalkozók, polgárok, középosztályok szekció előadásai

Kollár Dávid

Életvitel csoportok Magyarországon A társadalmi rétegződés több dimenziós modellje

Társszerzők: Gyorgyovich Miklós, dr. Pillók Péter

Elemzéseink célja, hogy a keményváltozókra (végzettség, jövedelem) épülő rétegződésmodelleket meghaladva felderítsük a magyar társadalomban megragadható „törésvonalakat” és azok ideáltipikus sajátságait. Vizsgálódásaink során arra a kérdésre keressük a választ, hogy a globalizált, információs korszakban milyen társadalmi csoportok, rétegek azonosíthatók Magyarországon? Kutatásunk kiindulópontját Max Weber életvitel (Lebensführung) fogalma adta. Weber az életvitel fogalma alatt egyrészt az egyén viselkedését meghatározó választásokra, döntésekre és az azok mögött meghúzódó értékekre utal. Másrészt az életvitelt a rendek elkülönülésének egyik legmeghatározóbb komponensének tekintette. Vagyis fogalomhasználata szerint az életvitelben olyan materiális és immateriális javak, értékek és cselekvési módok jelennek meg, amelyekben látens módon egy adott társadalmi csoportosuláshoz tartozás fejeződik ki (Weber, 1987).

Elemzéseink alapját a Századvég 2019-es 20.000 fő megkérdezésével készült adatfelvétele jelenti. Az életvitel komponenseink empirikus megragadásához pedig öt látens dimenziót használtunk fel: tőkeellátottság (anyagi, kulturális, társadalmi, digitális tőke), értékrend, életstílus, politikai preferenciák és jövőkép. Első lépésben a vonatkozó dimenziók mérésére kiválasztott manifeszt változók felhasználása révén – klaszterelemzéssel – differenciáltuk az egyes dimenziókon belül megragadható csoportokat. Második lépésben az így kapott csoportok mentén aggregáltuk az összes manifeszt változót. Harmadik lépésben pedig a hasonló orientációjú csoportokat összevontuk a közöttük lévő euklideszi távolságok és a több dimenziós skálázás módszere segítségével. Az eljárás eredményeképpen végül öt életvitelcsoportot különítettünk el, amelyek alapján elmondható, hogy – a tőkeellátottság szerinti növekvő sorrendet követve – a felnőtt magyar lakosság 31 százaléka sorolható a Lemaradók közé, 15 százalék az Alapot veszettekhez, 18 százalék a Konzervatív középosztályba, 25 százalék a Liberális középosztályba, 12 százalék pedig a Nyertesekhez. A klaszterek értékorientációját vizsgálva megállapítható, hogy míg a Liberális középosztály és az Alapot veszített csoportok tagjai globális léptékben „gondolkodnak”, addig a Konzervatív középosztály és a Lemaradók csoportjának tagjai számára a lokális kötődések az irányadók. Azonban míg a Liberális és Konzervatív középosztály képes életvitelét – legyen az hagyománykövető vagy modern, globális vagy lokális – megalapozni, addig a Lemaradók és az Alapot veszettek számára az életviláguk által kódolt célok nem érhetők el a rendelkezésükre álló eszközökkel. A Nyertesek csoportja a liberális és konzervatív orientációjú csoportok között mintegy „szabadon lebeg” (Mannheim, 1970), amit keretez magas tőkeellátottságuk és egy sajátos habitus, amely az információs kor etikájával (Himanen, 2001) rezonál együtt. Mindezek azt sugallják, hogy a globális léptékben szerveződő információs korszak szelekciós eljárásai pusztán indirekt módon hatnak az életvitel elemeire. Ahogy a liberális, úgy a konzervatív életvitel is sikeresen lekódolható, olyan formában, amely révén az ágensek vagy csoportok megélhetik identitásuk kibontakozását. A materiális vagy immateriális erőforrásoktól elzárt csoportok számára azonban az életvitel adaptív alakítása lehetetlennek tűnő feladat.

Megyesi Boldizsár

Polgárosodásvita három évtized távlatából Áttekintés a mai mezőgazdasági üzemek tulajdonosainak társadalmi háttéréről

Előadásomban a mezőgazdasági termelés átalakulását mint polgárosodási, középosztályosodási folyamatot kívánom elemezni magyarországi kontextusban. A parasztpolgárosodás kérdése két okból érdekes kérdés napjainkban is. Egyrészt távolabbról, történeti perspektívából szemlélve, másrészt a vidéki térségek megélhetési viszonyait elemezve. A polgárosodás problémáját a második világháborút megelőző időszakban jobbra a szociográfiai irodalom tárgyalta (Némedi 1985). A szerzők központi kérdése az volt, hogy miként lehet javítani a vidéken, akkor jobbra gazdálkodásból élők helyzetét. Milyen lehetőségei vannak a földosztásnak, kivezet-e a nagybirtokrendszerből, és létrejön-e egy másik életforma, felváltja-e a paraszti gazdálkodást egy másfajta gazdálkodás? Amint többen bemutatták, a paraszti életfor-

ma már a múlté, de a polgárosodás kérdése a vidéki térségek mai helyzetének megértése szempontjából is elemzésre érdemes kérdés maradt. Mi a szerepe ma a mezőgazdaságnak a vidéken élők megélhetésének biztosításában, azt feltételezve, hogy a stabil gazdálkodói réteg erősíti a vidéki társadalmat?

Az előadásban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mi ma a mezőgazdasági tevékenység szerepe a helyi társadalmakban, illetve hogy képes-e akár gazdasági, akár kulturális értelemben a helyi középosztály vidéki jelenlétét – azaz a helyben élők autonómiáját – erősíteni a gazdálkodásban való aktív részvétel. Ahhoz, hogy kielégítő választ próbáljunk adni erre a kérdésre, nem csak a gazdasági hatásokat (Cseres-Gergely-Molnár 2014, Csoba 2010, Csáky-Jámbor 2013, Popp-Jámbor 2015), hanem a mezőgazdaság helyi közösségre (Kovács 2016, Váradi 2008), kultúrára (Kiss 2016), a helyi identitásra és imázsra gyakorolt hatását is elemezni kell (Csurgó-Megyesi 2015, 2016, Csurgó-Szatmári 2014).

A tervezett tanulmányban két korábbi OTKA-kutatás (Földből élők, Agrárpolitikák hatása) empirikus adatait kívánom felhasználni. A kvantitatív elemzés alapja egy olyan adatbázis, amely 2013-ban, Magyarországon 1000 életvitelszerűen gazdálkodásból élő, vagy mezőgazdasági vállalkozást vezető személy megkérdezésével készült. A kutatás során egyebek mellett a jelenlegi és a korábbi gazdálkodásról tettünk fel kérdéseket. A kvalitatív adatokat ugyanezen kutatások során a zalaszentgróti, hajdúnánási és fonyódi járások területén gyűjtöttük kollégáimmal, ez az elemzés pedig az itt készült esettanulmányok (Yin 1994) és interjúk másodelemzésére támaszkodik. A félig strukturált interjúk (Kvale 1994) 2014 és 18 között készültek.

A kvantitatív felvétel adataiból nyert eredményeket és a kvalitatív kutatás során készült esettanulmányok és félig strukturált interjúk elemzését együtt mutatom be. Ennek során arra teszek kísérletet, hogy pontosabb képet rajzoljak a különböző gazdálkodókról, gazdaságtípusokról. A kvalitatív adatoknak köszönhetően olyan gazdaságtípusok is leírhatók, amelyeket a nagymintás felvételben éppen a ritkaságuk, a kis elemszámuk miatt nem lehet megtalálni.

Csurgó Bernadett

Középosztályi termelés és fogyasztás Kreatív vállalkozónők a vidéki Magyarországon

Az elmúlt évtizedben egyre több női vállalkozó és kistermelő jelent meg kreatív kézműves termékeivel (ékszer, táska, sajt, szappan, lekvár, szörp, stb.) és innovatív ötleteivel (látvány manufaktúra, magánmúzeum, kézműves ház) a világhálón, a vidéki fesztiválokon és a vidéki településeken. Az előadás a kreatív vidéki vállalkozónők – azaz a női kistermelők és szolgáltatók – kvalitatív szociológiai vizsgálata¹ alapján azt elemzi, hogy milyen társadalmi és kulturális meghatározottságai vannak a vidéki nők kreatív tevékenységén alapuló vállalkozásalapításának.

Az elemzés vidékszociológiai keretben zajlik és döntően azokra a kutatási eredményekre támaszkodik, amelyek a vidéki vállalkozások (Pato-Teixeira 2016), a vállalkozónők (Ahl 2006), valamint a vidéki nők (Brandth 2002; Sharma 2014) témájában az elmúlt években jelentek meg az európai vidékszociológiai szakirodalomban. A szakirodalmi háttér kijelölésekor fontos figyelembe venni, hogy a vállalkozáskutatás a vidékszociológiában még ma is alapvetően marginális témának számít (Pato-Teixeira 2016). A nemzetközi és ezzel együtt a hazai vidékszociológiai irodalomban egyaránt a vállalkozó/vállalkozás és még inkább a vállalkozó nő kérdése döntően nem a klasszikus közgazdasági/társadalomtudományos értelemben jelenik meg, hanem sokkal inkább a hagyományos családi és termelési viszonyok kontextusában, bár az újítás, kreativitás, modernizáció fogalmihoz is kapcsolódóan.

A vidékszociológiai szakirodalomban kiemelt kérdés, hogy a nők vállalkozói tevékenysége kiegészítő tevékenységként jelenik-e meg egy másik munka vagy a családi feladatok mellett, vagy fő tevékenységként végzik a vállalkozásukat, ezt a kérdést az előadás is kiemelten tárgyalja. Emellett az előadás kiemelten foglalkozik a vidéki idill és a választott vállalkozói tevékenységek kapcsolatának megértésével. Azaz, hogy a tevékenység mennyire kapcsolódik a tradicionális vidéki kézműves tevékenységekhez, vagy azok képzetéhez. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy a „vidékidill” erőteljesen épít a hagyományos női szerepekre a családban és a helyi társadalomban, illetve megerősíti azokat (Little-Austin 1996). Mindezekből kiindulva az előadás azt vizsgálja, hogy a vidéki nők kreatív vállalkozói tevékenysége mennyire erősíti vagy változtatja meg a nők helyét a családban és a helyi közösségben.

A kutatás eredményei azt jelzik, hogy a városi középosztály vidékidill imázsa erőteljesen ösztönzi és támogatja a vidéki nők vállalkozói tevékenységét és hozzájárul egy új típusú vidéki „középosztályi” életforma kialakulásához a vidéken élő nők számára.

1 Bolyai János kutatási ösztöndíj: Csurgó Bernadett: Kreatív női vállalkozók a vidéki Magyarországon (2015-2019)

Geambasu Réka

The Promise of “The Best of Two Worlds” Momprenurship as a Strategy to Accomplish Work-Life Balance

In spite of promising trends of improving gender equality in the labour market, women still face a wide range of challenges throughout their working lives. Their access to male dominated sectors or management jobs has not increased, and are still more likely to work in lower prestige, lower paid jobs than men. Especially motherhood is associated with several disadvantages in the labour market. This is partly caused and paralleled by unchanging patterns of the division of caring work, a phenomenon called by Hochschild and Machung “stalled revolution.”

Against this background is female entrepreneurship considered an ideal strategy for tackling on the individual level career and work-life balance issues and on the social women’s access to employment. Generally speaking, entrepreneurship is commonly regarded as a means for compensating lack or limited access to labour market or higher level positions for members of minority groups. The discourse of the “worthy entrepreneur”, as studies show, is invariably more powerful in times of economic crisis and austerity policy when social problems are individualised and any reliance on state or community provisions is being stigmatized (Orgad-de Benedictis 2015).

Momprenurship is a particular group of female entrepreneurs, and is a label used for those mothers who embark upon a business in order to better accommodate wage earning work to their caring duties. Although the phenomenon in itself is not new, during the past decades mompreneur networks have become increasingly active and visible in many societies. The emerging popularity of the “momprenurship” track is strongly linked to the contemporary context of neoliberal capitalism and its inherent tensions between capital and care (using Fraser’s theory as a point of departure). From a feminist point of view mompreneurship is one of the three tracks society offers mothers: full time motherhood, “leaning in” or mompreneurship, while none of these really seem to contribute to a more equal share of household tasks between men and women.

In our paper we seek to answer the question whether mompreneurship indeed works as a strategy to simultaneously reach business success and a more balanced lifestyle. For this, we study the group of ethnic Hungarian mompreneurs living in Romania. Among the members of a large and dedicated network an on-line questionnaire was conducted during the Fall of 2018 (N=224). Our results show that there are three strategies of mompreneurship, however none of them are suitable to solve the pressing conflicts of professional and family aspirations women face.

Surányi Ráchel

A 2020-as koronavírus válság „vesztesei” és “nyertesei” egy speciális munkaerőpiaci szegmensben Esettanulmány a magyarországi közösségi gazdaság kulcsszereplőinek túlélési stratégiáiról

Társszerző: Simonovits Bori

A közösségi vagy más néven megosztáson alapuló gazdaság (sharing economy) körébe sorolható szervezetek világszerte (Belk, 2010, 2013; Botsman 2017; Codagnone et al 2016, Sundararajan 2016) és Magyarországon (Buda et al. 2019; Smith et al 2018; Szűts és Jinil, 2020) is egyre nagyobb teret nyernek. Az interdiszciplináris érdeklődésre számot tartó kutatási témát munkaerőpiaci, szabályozási, és sokféle szociológiai kérdéssel (bizalom, szolidaritás, diszkrimináció) irányából közelítik meg a – többek között a fenti – szerzők. Hiánypótló kutatásunkban (NKFIH FK-12798) a közösségi gazdaság és fogyasztás különböző platformjait vizsgáljuk azzal a céllal, hogy feltárjuk ezen platformok magyarországi működési módjait, felhasználói és szolgáltatói szempontokból egyaránt. A kvalitatív kutatás során az alábbiak voltak a kiinduló kutatási kérdéseink: Mely platformok a magyarországi közösségi gazdaság legfontosabb szereplői? Melyek a részvétel főbb motivációi felhasználói és szolgáltatói oldalról? Hogyan épül fel bizalom (vizuális alapú bizalom, online és offline, általános és személyes) a közösségi gazdasági platformokon? A tervezett előadásban kiemelten vizsgáljuk a koronavírus (COVID-19) hatását ebben a sok szempontból speciális piaci szegmensben. Mivel feltételezéseink szerint a koronavírus-válság jelentős mértékben és eltérően hatott az európai és így a magyarországi közösségi gazdaság „kulcsszereplőire”, a 2019-ben készült 15 szakértői interjút kiegészítettük 12 utánkötéses interjúval (2020 tavaszán visszamentünk korábbi interjúalanyaink többségéhez), abból a célból, hogy választ kapjunk a következő aktuális kérdésekre: Mely területek profitáltak, és melyek épültek le a 2020-as válság hatására? Milyen túlélési

stratégiáik vannak a szereplőknek? Megjelentek-e új szereplők? (pl. az ételkiszállítás területén az “uberization of food” jelenségével összefüggésben) Módszerünk tehát két hullámban felvett félig strukturált interjúk (15 alap interjú és 12 follow-up interjú, összesen 27 interjú) kvalitatív elemzése. Mivel egy folyamatban lévő kutatásról van szó, az eredmények helyett egyelőre csak hipotéziseket fogalmazhatunk meg: feltételezéseink szerint, az élelmiszer házhoz-szállításra épülő platformok (pl. Nokedterem, Youtyúk, és a „piacibb” szereplők, WOLT, Netpincér), és egyes, a közlekedést segítő platformok (pl. Mol Bubi, GreenGo) iránti igény megnőtt a koronavírus-válság hatására, más szereplők pedig válságba kerülhettek a hirtelen csökkent kereslet miatt (pl. coworking irodák, telekocsik, utazással, turizmussal kapcsolatos szolgáltatások). A szolidaritásra épülő, például szomszédsági platformok (Miutcánk) szintén erősödni látszanak, a válság miatt megnövekedett igények miatt (idősek, szomszédok segítése bevásárlással, gyógyszerkiváltással).

Osztály/szerkezet: mit tudunk a magyar társadalom osztályszerkezetéről? szekció

Szervezők: Gregor Anikó (ELTE TáTK) és Éber Márk Áron (ELTE TáTK)

A szekció leírása

Harminc évvel a rendszerváltás, valamint húsz évvel az ezredforduló – és Némedi Dénes diagnózisa – után újra időszerű a kérdés: osztálytársadalom-e a magyar társadalom? Ha igen, milyen tekintetben és milyen mértékben az? Vajon a 2008-as világválságot, valamint a 2010-es politikai fordulatot követő (bő) egy évtized inkább megerősítette vagy ellenkezőleg, inkább meggyengítette a magyar társadalom osztályszerű szerveződését?

Milyen tekintetben ad meggyőző magyarázatot a társadalmi jelenségekre az osztályalapú, az osztályszerkezetből kiinduló szociológiai magyarázat? A szekcióba az osztályszerkezet-kutatás újabb eredményei mellett olyan előadásokat várunk, amelyek a magyar társadalom osztálydinamikáinak, osztályosodásának, osztályszerkezetté kristályosodásának kérdéseit vizsgálják.

A szekció fő kérdései: Vannak-e osztálykontúrajai a 2010 előtti, illetve utáni szociál-, illetve társadalompolitikának? A jövedelem- és a bérpolitika, az adózás, a lakhatás, a gyermekvállalás és a család politikái, az önkormányzati, illetve az állami újraelosztás, az Európai Unió biztosította támogatások elosztása értelmezhető-e osztálystruktúra-építő politikaként? A hazai, illetve a nemzetközi tőke állami szabályozása értelmezhető-e egy tőkésosztály különböző frakcióit építő politikaként? Hogyan alakul a munkavállalók, bér munkások helyzete Magyarországon? A bér munka szabályozása, a formális és az informális munka valóságos összekapcsolódása, a munka törvénykönyvének 2018-as ismételt átírása, valamint a szakszervezetek szabályozása értelmezhető-e osztálypolitikaként? Milyen szerepet töltenek be a reprodukív munkákat szabályozó állami politikák az osztályviszonyok mögötti nemi struktúrák alakításában? Mit tudunk a hazai középosztály(ok)ról? Hogyan alakulnak az osztályok közötti viszonyok és milyen nemzetközi és hazai politikai-gazdasági tényezők befolyásolják ezeket? Akar-e, tud-e és ha igen, mit tud mondani a mai magyar szociológia az osztályviszonyok kérdéséről? Miként képes (vagy nem képes) e területen betölteni a társadalom önismereti, önértelmezési igényének kielégítéséhez kapcsolódó közfeladatát? Miként lehetséges e kérdéseket a szociológiai oktatáson belül és a szélesebb nyilvánosságot is elérve a szakma képviselői által felvetni?

A szekcióba egyaránt várjuk a marxi, illetve a weberi osztályelemzési hagyományhoz kapcsolódó előadásokat, mint ahogyan nyitottak vagyunk a bourdieui szociológia elemzési apparátusát alkalmazó elemzések előtt is. Az osztályok szétbomlása, illetve szétforgácsolódása, az osztályszerkezet eltűnése, "az osztály halála" mellett érvelő előadások szintén hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a szekcióban folyó szakmai párbeszéd eredményeként pontosítsuk tudásunkat arról, hogy a magyar társadalom mely metszetei mutatnak inkább az osztályosodás és melyek inkább az osztálytalanodás felé.

A szekcióban egyaránt örömmel várunk olyan előadásokat, amelyek számszerűsített adatok elemzésén alapuló kvantitatív-empirikus vizsgálatok eredményeiről számolnak be, és olyanokat is, amelyek etnográfiai-antropológiai ihletésű kutatások kvalitatív-empirikus eredményeit osztják meg, ha ezzel hozzájárulnak a magyar társadalom osztálydinamikáinak, illetve osztályszerkezetének jobb megismeréséhez. A szekció nyitott továbbá fogalmi és szemléleti kérdések megválaszolását célzó, elméleti és módszertani dilemmák eldöntése mellett érvelő előadások előtt is, ha azok végeredményben a magyar társadalom osztálydinamikáinak, illetve osztályszerkezetének jobb megértését és magyarázatát célozzák.

Huszár Ákos

Hozzászólás a létminimum-vitához

Az elmúlt években a Központi Statisztikai Hivatal vitát kezdeményezett a létminimum-számítás megújításáról. 2015-ben az Életszínvonal-statisztikai osztály javaslatokat fogalmazott meg a lehetséges új mutatókra vonatkozóan, sőt kísérleti számításokat is megjelentetett. Ezután azonban anélkül, hogy kibontakozott volna a vita, a KSH teljes egészében beszüntette a létminimumra vonatkozó számítások közzétételét. Előadásommal e nem létező vitához kívánok hozzászólni.

A létminimum mutató sajátos helyet foglal el a szegénység különböző megjelenési módjait számszerűsíteni igyekvő mérőszámok között. Ennek egyik megkülönböztető sajátossága, hogy míg például mind a jövedelmi szegénység relatív mérőszáma, mind pedig az anyagi deprivációs mutató tartózkodnak attól, hogy határozott jelentést adjanak a szegénységi küszöbnek, az abszolút mutatók körébe sorolható létminimum-számításnak pontosan ez az értelme.

A létminimum-számítás esetében bizonyos értelemben nehezebb feladatot kell tehát elvégezni, mint az előzőeknél: jelentéssel kell felruházni a küszöböt, méghozzá úgy, hogy választ adunk arra a kérdésre, hogy – adott korban, illetve társadalomban – mekkora jövedelemre van szükség a normális élethez. A küszöbhez kapcsolódó erős tartalom az abszolút mutatók esetében ennyiben szilárdabb megalapozást igényel.

Ezt a feladatot a minimumszámítások klasszikus megközelítései oly módon végzik el, hogy normatív módon számba veszik, hogy milyen szükségletek kielégítése elengedhetetlen egy adott társadalomban, majd beárazzák azokat. A küszöbérték pedig e megközelítés szerint a figyelembe vett szükségletek összességének értékével azonos. E módszer sarokpontja természetesen az elengedhetetlennek tartott szükségletek körvonalazása, ami folyamatos normatív viták tárgya. A számítások szilárdsága, illetve megkérdőjelezhetősége így mindenekelőtt azon múlik, hogy e normatív viták kontextusában mennyiben sikerül igazolni, hogy éppen a figyelembe vett szükségletekre helyes támaszkodni a számítások során.

Előadásomban a létminimum-számítás problémáját az osztályelméleti hagyományba ágyazva vizsgálom. Marx a kizsákmányolás mértékét a munkás által megtermelt, illetve a munkás fizikai újratermeléséhez szükséges érték viszonyában határozza meg. A létminimum értékek ennyiben kulcsinformációt jelentenek az osztályelemzés számára. Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mit jelent a szakma szempontjából és mit jelent a magyar társadalom számára, hogy immár nem áll rendelkezésre ez az információ.

Vastagh Zoltán

A társadalomszerkezet makettjei és modelljei

Némedi Dénes a konferencia keretében szolgáló írásában három problématerületet azonosított, amelyekre a XXI. századi szociológiának valamilyen módon választ kell találnia.

Először is az egyetemi és a tudományos mező átalakulása, másodsor a klasszikus értelmiség szertefozlása, harmadszor pedig a „társadalom” kereteinek elhalványodása.

Előadásomban a fenti három problémakörhöz kapcsolódva próbálok meg elméleti válaszokat megfogalmazni a szekció azon felvezető kérdésére, amely azt firtatja, hogy osztálytársadalom-e a magyar társadalom, s ha igen, milyen tekintetben és milyen mértékben az.

Érvelésem szerint a fenti kérdésre csak akkor tudunk megnyugtató választ adni, ha egyértelmű és tiszta tudományos fogalmakat használunk, ehhez pedig érdemes visszanyúlnunk a XIX. és a XX. század elejének osztályelemzési hagyományához, amelyben az „osztály,” illetve az „osztályhelyzet” fogalmi elsődlegesen gazdaságtani megközelítésben kerültek megfogalmazásra.

Az „osztály” fogalma a XX. század második felében erodálódott, folyamatos tartalmi bővülésének következtében elvesztette a tudományos magyarázatban korábban betöltött funkcióját, és így öncélú és belterjes szociológiai kuriózzummá silányult. A XX. század második felének társadalomszerkezeti modelljeinek többsége ugyanis lemondott a társadalmi struktúra oksági folyamatokban történő értelmezéséről, s többnyire megelégedett az egyenlőtlenségek pusztá ábrázolásával. Ez azonban azt is jelentette, hogy működésmód (predikcióra is predesztinált) egyszerűsített modelljei helyett, a szociológia végül csak a formát jól-rosszul megragadó, de semmitmondó makettekhez jutott. Formai ábrázolások között ugyanakkor nem lehetséges tudományosan igazságot tenni, s így a gyakran ellentmondásba kerülő ábrázolások között nem is csoda, ha sokan az „osztályok haláláról”, illetve „zombi kategóriákká” válásukról kezdtek beszélni.

Állításom szerint az „osztály”, akkor nyerheti vissza tudományos funkcióját a XXI. században, ha újra gazdaságtani fogalomként kerül értelmezésre. Egy ilyen megközelítés segítheti elő azt, hogy a szociológia és a gazdaságtan határán egy interdiszciplináris párbeszéd és együttműködés alakuljon ki; elősegítheti továbbá azt, hogy az osztályelemzés, a klasszikus értelmiség helyett, praktikus értékei folytán új(ra) célközönséget találjon magának az állami bürokrácia szakértőiben, illetve a hivatásos politikusokban; s végül elősegítheti azt is, hogy a „társadalom” határainak elhalványodása ellenére is az „osztály” fogalmával beszélhessünk a „társadalom” „helyi” és „globális” struktúráiról is.

Pogátsa Zoltán

Az újraelosztás mint az osztálykonfliktus látens fókusza

Amennyiben komolyan vesszük, hogy a magyar társadalom nem egymástól független sorsú rétegekre, hanem egymástól függő osztályokra tagolódik, akkor meg kell találnunk ezen osztályok közötti interakció hatásmechanizmusait. Ezek természetesen többfélék. Nyilvánvalóan adja magát a munka világa, mint az osztálykonfliktus Marx által is leírt elsődleges színhelye.

A mai tömegdemokráciákban azonban van az osztálykonfliktusnak egy kevésbé nyilvánvaló, ám annál fontosabb színhelye: a társadalmi újraelosztás intézményesült fókusza, az állami költségvetés.

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a rendszerváltás óta eltelt időkeretben megvizsgáljam a magyar jóléti újraelosztás osztályajátosságait. Vizsgálódásaim a következő részekre tagozódnak:

1. A kiadási oldal alulfinanszírozottsága. Itt összehasonlítom az újraelosztó, esélyteremtő alrendszerek (oktatás, egészségügy, szociálpolitika, munkaügy, közösségi közlekedés, stb.) GDP arányos finanszírozását a térség országaival, az Európai Unió átlagával, illetve az ezekre a területekre legtöbbet költő államok arányaival. Kitérek arra is, hogy milyen mértékben kényszerültek/menekültek polgárok az állami alrendszerekből a magánellátásba.
2. A kiadási oldal alrendszerének hatékonysága. Az említett alrendszerek input-output mutatóinak vizsgálatával kísérletet teszek arra, hogy bemutassam ezen alulfinanszírozott alrendszerek hatását a befagyott társadalmi mobilitás és osztályszerkezet alakulására. Kitérek az állami alrendszereket helyettesítő magánellátás (magánegészségügy, magániskolák, piaci alapú munkaerő toborzás, stb.) osztályhatásaira is.
3. A bevételi oldal. Megkísérlem bebizonyítani, hogy az esélyteremtő alrendszerek alulfinanszírozottsága ebben az időszakban nem volt szükségszerű és elkerülhetetlen. Ehhez elemzem egyrészt az adórendszer sajátosságait, másrészt az abból finanszírozott olyan kiadásokat, melyeknek nem szabadott volna prioritást élveznie az esélyteremtő alrendszerekhez képest. Kitérek olyan, nem közvetlenül az adott évi adókból történő finanszírozásra is, mint az adósságpálya illetve a monetáris finanszírozás.

Következtetések:

1. Ismert módon a magyar társadalom Európai Uniós összehasonlításban a legkevésbé mobil a 27/28 tagállam közül. Ennek elsődleges oka az újraelosztó alrendszerek alacsony finanszírozása, és az egyes alrendszereken belül is a források osztályszempontból egyenlőtlen elosztása.
2. Nem igaz az a tézis, miszerint a magyar államháztartás forrásai csak ilyen mértékű finanszírozást és ilyen típusú elosztást tettek lehetővé az évek során. Egymást követő kormányok sora felelős azért, hogy ez a helyzet bekövetkezzen.
3. Ezen elosztási igazságtalanságok egyértelműen rámutatnak arra, hogy a magyar társadalom osztály alapú érdekvényesítési képességei rendkívül eltérőek. A felső osztály az elosztási döntéshozatalt az idők során leuralta, a forrásokat átláthatatlan módon maga felé irányította, az esélyteremtést ellehetetlenítette. Ennek okai ismerethiány, átláthatatlanság, elszámoltathatlanság, politikai polarizáció.

Szikra Dorottya

Demokrácia-hiány és egyenlőtlenségek, avagy mit várhatunk az illiberális jóléti államtól?

Az utóbbi évtizedet a demokratikus intézményrendszer eróziója és az illiberális, populista politikai rendszerek felemelkedése jellemezte szerte a világon. Magyarország az Európai Unión belül elsőként tért le a liberális demokrácia útjáról és épített ki illiberális államot, amelyet a fékek és ellensúlyok leépítése és a centralizált, plebisziter kormányzás jellemez. Előadásomban azt a kérdést teszem fel, hogy a demokratikus visszaesés milyen szociálpolitikai következményekkel jár. A hazai szociálpolitikai reformok azt mutatják, hogy az illiberális rendszer egy új, eddig szokatlan jóléti államot épített ki, amelynek nem célja sem az abszolút szegénység megelőzése, sem az egyenlőtlenségek csökkentése, és amely minden elemében távolodik az Európai Szociális Modelltől. A legszegényebbek, a leginkább kiszolgáltatottak (a rokkantnyugdíjasok, a hajléktalanok, a menekültek és részben a romák) nem várhatnak állami védelmet, ellenben időről időre a központi propaganda célpontjaivá, a megszorító és büntető intézkedések alanyaivá váltak. Miközben az alsó osztályok a modern időkben talán először váltak az állam explicit ellenségeivé, a jobb helyzetű közép- és felső osztályok soha nem látott támogatásban részesülhettek az újraelosztási rendszer számos csatornáján keresztül. A 2010 utáni adórendszer, a nyugdíjreformok és a családpolitika új programjai mind a „dolgozó családokat” célozták, és

a támogatás sok esetben a jövedelemmel arányosan nőtt.

De vajon feltétlenül együtt jár-e a liberális demokrácia leépítése az állam ilyesféle, az egyenlőtlenségeket fokozó szerepvállalásával? A történelmi példák azt mutatják, hogy az autokráciák időnként nagyvonalú jóléti rendszereket építenek ki; máskor azonban a politikai jogoktól való megfosztás egyúttal a szociális jogok leépítését is jelenti. Előadásomban a rendelkezésre álló makro-adatok (Eurostat, World Bank, OECD) és másodlagos irodalmak feldolgozása alapján azt igyekszem kideríteni, hogy a demokratikus visszaesés, az illiberális rendszerek kiépítése vajon együtt jár-e más országokban a jóléti állam leépítésével és az egyenlőtlenségek, a szegénység fokozódásával. Eredményeim ellentmondásosak, és arra utalnak, hogy a 21. században kiépülő illiberális és autokratikus rendszerek nem feltétlenül élezik az osztályviszonyokat. Sőt, előfordul, hogy a központosított, ellensúlyok nélküli hatalom a legitimitását az elesettek támogatásával igyekszik megerősíteni. A jelentős különbségek ellenére azonban mégis kirajzolódik az illiberális és populista jóléti állam – egyelőre még homályos – profilja. Miközben vannak olyan illiberális rezsimok, amelyek növelik a szociális kiadásait és jelentős jóléti reformokat vezetnek be, az érdeemesek és érdemtelenek közötti határvonal élesítése közös elem. Az államilag támogatott integráció és dezintegráció új formái azonban nem csak a jövedelmek, hanem a társadalmi nem (gender) viszonyok mentén is alakulnak.

Éber Márk Áron

A „középosztály” eszménye és a köztes-közvetítő osztályok

Előadásomban az osztályszerkezet-kutatás világrendszer-elemző hagyománya felől a tőke–munka-viszony globálisan szerveződő szerkezetének középpontba állításával vizsgálom meg a „középosztály” mibenlétének problémáját. A „középosztály” koncepciójával szembeni bírálatom fő oka, hogy az – a látszat ellenére – nem a realcionális osztályelemzés kategóriája. Hiába szerepel benne az osztály fogalma, megismerési eszközként nem alkalmas relacionális osztályelemzésre, hiszen nem feltárja, hanem éppen elfedi a tőke–munka-viszonyt.

A „középosztály” mibenlétének kérdését így előadásomban a „középosztály” kategóriája nélkül válaszolom meg. A jelenséget visszahelyezem a tőke–munka-viszonyba, és „középosztály” helyett a tőke–munka-viszonyban köztes, illetve közvetítő helyzetű osztályok fogalmát vezetem be. Közvetítő osztályoknak azokat az osztályhelyzeteket nevezem, amelyeket az államszervezet hoz létre tulajdonosként, illetve foglalkoztatóként, és amelyek közvetítő szerepet látnak el a tőke–munka-viszonyban. Ezek az osztályhelyzetek nincsenek közvetlenül alávetve a tőke–munka-viszonynak, ugyanakkor nélkülözhetetlen feladatokat látnak el: hozzájárulnak az állampolgárok munkaerejének újratermeléséhez, megújításához, illetve fokozásához (gyógyítják, ápolják, tanítják, nevelik őket és gyermekeiket stb.), fenntartják a közrendet, biztosítják a termelés zavartalanságát, valamint igazgatják és adminisztrálják az állami és közügyeket.

Köztes osztályoknak azokat az osztályhelyzeteket nevezem, amelyekre egyaránt jellemző, hogy alávetettek a tőke–munka-viszonynak, miközben szintén nem tőkés, de nem is bérmunkások. Ilyenek például a magánvállalatok és a magántulajdonban lévő vállalkozások magántőke-tulajdonnal nem rendelkező vezetői-menedzserei, szakértői-szakértelmisége, illetve szellemi foglalkoztatottjai. Köztes helyzetüket – Erik Olin Wright nyomán – egyúttal ellentmondásosnak is nevezem, hiszen a magántulajdonú cégek nem tulajdonos vezetői, menedzserei, szakértői és szakértelmiségi gárdája szintén bérmunkát végez, munkájukkal a tőketulajdonosok számára állítanak elő értéket és érték többletet. E bérmunkások jellemzően azonban mégis viszonylag kedvező jövedelemmel (magas bérrel) rendelkeznek és viszonylag kedvező munkafeltételek között dolgozhatnak: viszonylag nagy önállósággal rendelkeznek munkavégzésük során, és a tőketulajdonos is jellemzően más menedzserek közvetítésével gyakorol uralmat munkájuk felett. E sajátos helyzetük miatt ellentmondásos helyzetben lévő köztes osztályoknak nevezem őket.

Ha tehát a „középosztály” fogalma inkább elfedi, mintsem feltárja a globálisan szerveződő, centrum–periféria-szerkezetet is magára öltő tőke–munka-viszonyt, akkor ténylegesen mit fejez ki? Előadásomban amellet érvelek, hogy a „középosztály” mögött lévő osztályelmélet valójában egy graduális, azaz fokozati különbségeket kifejező osztályfelfogás, nem pedig egy relacionális, azaz viszonyalapú osztályelmélet. Bármely graduális eloszlás középső sávja nevezhető középkategóriának, a „középosztály” fogalma pedig éppen ezt az esetleges, önkényes, szociológiai vagy statisztikai-méréstechnikai konvenciókon nyugvó középső sávot nevezi „középosztálynak”. E kategória határai, definíciós kritériumai esetlegesek, meghatározhatók anyagi, egzisztenciális, életforma és mentalitásjegyek alapján, történeti és nemzetközi összehasonlítás céljából egyaránt. E kategóriahatárok megvonása sokkal inkább kutatói megegyezést igényel, nem pedig a társadalomszerveződés immanens logikájának feltárásából fakad.

Ezen felül a „középosztály” kategóriája normatív tartalmakat, ideológiai előfeltevéseket is tartalmaz. A polgársághoz és a civil társadalomhoz hasonlóan a „középosztály” is a demokrácia letéteményeseiként, bázisaként és feltételeként jelenik meg. A „középosztály” eszménye a kelet-közép-európai (fél)perifériás térség felzárkózási törekvéseinek céljaként egy mozgósító ideál, amelynek elérése, utolérése politikai projektek ideológiai eszköze. A „középosztály” értelme

szerint azt az eszményt fejezi ki, amelynek teljesülése esetén jólétben és szabadságban, bőségben és egzisztenciális biztonságban élve feloldódnak az osztályellentétek, mert munkás és vállalkozó, közalkalmazott és cégvezető, köztisztviselő és cégtulajdonos egyaránt osztozhat az anyagi-fogyasztói jómód és a polgári életforma bőségében.

A „középosztályhoz” társított jómód, biztos egzisztencia, stabil életkeret, anyagi jólét, képzettség és műveltség, önálló életvitel, függetlenség, autonómia, sőt „polgári” erények – közéleti-politikai aktivitás, civil kurázsi, széles látókör és józan mértéktartás – tehát távolról sem azonos azokkal az életkörülményekkel és azzal az élethelyzettel, amelyet a félperifériás társadalmak tőke-munka-viszonyában köztes, illetve közvetítő helyzetben lévő osztályai elfoglalnak. A „középosztály” eszménye azonban nagyon is alkalmas arra, hogy e köztes-közvetítő osztályok felzárkózási ambícióit mozgósító ideológiaként kifejezzék és így politikai projektek ideológiai kötőanyagaként szolgáljon.

A gondoskodás(hiány) szociológiája szekció

Szervező: Takács Judit (TK SZI)

A szekció leírása:

A szekció a gondoskodás, illetve a gondoskodáshiány jelenkori szociológiai aspektusaival foglalkozik. A másoktól való függést és egyéni sérülékenységünket mindannyiunk megtapasztaljuk életünk valamely szakaszában: gyerekkorban, időskorban, betegként, sérültként, elnyomottként vagy egyéb kiszolgáltatott helyzetben lévőként/élőként. A gondoskodás nem csak bizonyos cselekvés- illetve feladattípusok elvégzését jelenti, hanem az egymásra figyelés – gyakran szeretetteljes – attitűdjét és az – akár általunk személyesen nem ismert – mások aktív támogatásában kifejeződő szolidaritást is. Lynch (2007) a gondoskodási kapcsolatok három formáját különbözteti meg: a szeretetmunkával jellemezhető elsődleges (pl. családon belüli) törődésviszonyok köré épülnek az általános gondoskodásmunkával járó másodlagos gondoskodáskapcsolatok, melyeket a szolidaritási munkára épülő harmadlagos gondoskodáskapcsolatok vesznek körül.

Különböző társadalmi jelenségek vizsgálata során szociológusok is gyakran alkalmaznak olyan modelleket, melyek aktorai önellátásra képes, racionális gazdasági cselekvőként jelennek meg, akiknek különféle szempontú kiszolgáltatottsági és egymásra utaltsága nem feltétlenül kapnak kellő figyelmet. Lynch & Lyons (2009) arra hívja fel a figyelmet, hogy a versengő individualizmust idealizáló neoliberális politika már nem pusztán „gondoskodásmentes” polgárokkal számol, hanem kifejezetten gondoskodásellenes jelleget ölthet. (Ez tükröződik pl. abban is, ahogy – Magyarországon egyetemi szinten és növekvő mértékben közép- és alacsony szinten is – az oktatás fő célját egyre inkább a gazdasági hasznosíthatóság bűvkörén belül határozzák meg.) A gazdasági növekedés mindenáron való hajszolása háttérbe szorítja a társadalmi szolidaritást – egyre kevesebb szó esik az egyenlő esélyek megteremtésének szükségességéről az emberek életkörülményeiben – és pl. erőszaknak, valamint különböző fizikai és mentális egészségi problémáknak fokozottan kitett, diszfunkcionális társadalmak, társadalmi csoportok létrejöttéhez vezethet.

A gondoskodáskapcsolatok csak a gazdasági, politikai és kulturális viszonyokkal együttesen vizsgálhatók, hiszen ezek szabják meg a társadalmi gondoskodásinfrastruktúra fejlettségét, azaz: az adott társadalomra jellemző gondoskodási képességeket és -erőforrásokat. Annak, hogy egy állam mennyire teszi képessé a polgárait a másoktól való gondoskodásra, illetve arra, hogy saját életükben megtapasztalhassák a(z) egymásról való gondoskodást, óriási a jelentősége a társadalmi reprodukció szempontjából is. Hanlon (2012) szerint gondoskodó társadalom (caring society) kialakítására lenne szükség, ahol a gondoskodás társadalmilag konstruált közjőként jelenik meg, ami ugyanakkor maga is egyenlőtlenségeket generál (hiszen nem véletlen, hogy ki törődik kivel, s mindez hol, mikor és hogyan történik). Többen hangsúlyozták azt is, hogy a huszonegyedik század eleji kapitalista rendszerek gondoskodás-deficitjének (care deficit) eredője az, hogy a női életpályáknak elsősorban a munkaerőpiaci részvételben mérhető „férfiasodását” a legtöbb országban nem kísérelte a férfi életpályák „nőiesedése”, azaz: a férfiak részvétele a családon belüli gondoskodásban nem emelkedett a női fizetett munkavégzés elterjedésével arányosan.

Magyarországon a rendszerváltást követő időszakban, amikor az államszocialista múlt gondoskodást segítő vívmányai – köztük a munkavállalás biztonsága, az ingyenes oktatás, a viszonylag jól működő gyermekintézmények széles körű hozzáférhetősége – közül egyre több megkérdőjeleződött, illetve e területeken az állami szerepvállalás egyre inkább visszaszorult, a házimunka és a gyermekgondozás ismét jellegzetesen női szerepkörként tűnt fel, amit a lelkesen maternalista magyar családpolitikai rendszer is megerősített (Dupcsik – Tóth, 2014). A gazdasági és társadalmi változások foglalkoztatottsági bizonytalanságot, magasabb/ használhatóbb végzettséget feltételező munkaerőpiaci elvárásokat, szűkülő szociális és gyermek-ellátórendszert hoztak, ugyanakkor korábban nem látott egyéni karrierépítési és fogyasztási lehetőségekkel kecsegtettek a későmodern kommodifikáció poszt-szocialista verziójában. Az utóbbi évtizedekben a beteljesíthetőnek vélt vágyak szintjén az anyagi és nem anyagi jellegű aspirációk olyan mértékű növekedése tapasztalható az európai társadalmakban, melyek háttérbe szoríthatják a családalapítást vagy akár a tartós párkapcsolatok – mint szeretetmunkára épülő gondoskodáskapcsolatok – kialakítását is. Mindehhez kapcsolódtak Magyarországon azok a gondoskodó férfiaság (caring masculinities) kibontakozását gátló gazdasági és politikai jellemzők, melyek szinte soha nem tekintettek úgy a férfiakra mintha alkalmasak és képesek lennének gyerekekkel és/vagy más családtagokkal törődni.

Vida Anikó

A gondoskodási válság a gondoskodási etika perspektívájából

Az előadás fókuszában a gondoskodási etika társadalompolitikai relevanciái állnak. Selma Sevenhuijsen már több mint másfél évtizeddel ezelőtt felhívta a figyelmet arra, hogy a gondoskodás tradicionális normatív kerete többé már nem tűnik kielégítőnek, miután a gondoskodás egyszerre jelenlévő és hiányzó fogalom. Azért jelenlévő, mert a gondoskodás napjainkban egyre nagyobb politikai jelentőségre tesz szert. A gondoskodással összefüggő feladatok a legkülönbözőbb csatornákon keresztül válnak politikai napirendi pontokká, az egészségügyi és jóléti rendszerek reformjától kezdve az anyasági ellátások szabályozásáig, egészen az idősekkel való törődésig. Másrésztől hiányzó, mivel a döntéshozók gyakran nem kielégítő definíciókat alkalmaznak, továbbá a domináns politikai, közpolitikai paradigmák kevés helyet hagynak a gondoskodási etika számára. Túl gyakran tekintik még ma is természetesnek és magától értetődőnek azt, hogy a gondoskodás elsősorban női feladat, így a szakpolitikai programok és jogszabályok is ezt a hallgatólagos előfeltevést alkalmazzák, ugyanakkor még nem állnak rendelkezésünkre jól kidolgozott alternatívák. Sevenhuijsen arra is figyelmeztet, hogy a jóléti állam tradicionális struktúrái olyan beépített „vakfoltokkal” rendelkeznek, amelyek akadályozzák a gondozást végzőket napi feladataik ellátásában, így az is elképzelhető, hogy a gondozási tevékenység átrendeződése a jóléti állam gondoskodó funkcióinak leépüléséhez vezet. A közelmúltban egyre népszerűbbé váló gondoskodási válság fogalma éppen arra világít rá, hogy ezek az alacsony presztízsű és alulértékelt tevékenységek egyre inkább a családokra és azon belül is a nőkre terhelődnek, közülük is kiemelten azokra, akik az egészségügyi és a szociális ellátás területein dolgoznak. Az előadás első felében a gondoskodási etika sajátos értékeinek és politikafilozófiai előfeltevéseinek ismertetésére kerül sor, míg a második részben egy olyan kvalitatív kutatás bemutatása következik, amely a dél-alföldi régió szociális alapellátásában dolgozó intézményvezetőkkel készült. A kutatás elsődleges célkitűzése a koronavírus járvány megfékezésére hozott rendkívüli intézkedések szociális ellátórendszerre gyakorolt hatásának feltárására volt, nevezetesen arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a szociális intézmények milyen szervezeti válaszokat adtak a kialakult helyzetre, továbbá arra is, hogy a zömében női munkavállalókra milyen extra terheket ró a fizetett és fizetetlen reprodukciós munkák egyidejű ellátásának terhe.

Zakariás Ildikó

Gondoskodási viszonyok a kisebbségi magyarokra irányuló jótékonyágban

Az előadás a rokonság-metaforák működését és következményeit vizsgálja a jótékonyág intézményes kontextusában. Azt elemzi, hogy civil/jótékony szervezetek hogyan építik a szolidaritást a segítő-segített személyes kapcsolataira; azon belül hogyan hoznak létre kvázi-rokoni, kvázi-családi viszonyokat az önkéntes segítőik és segítettük közt; és ez milyen következményekkel jár a szolidaritás és segítség tágabb kontextusára, működésére, hogyan alakítja a segítségnyújtás és a közösség elképzeléseit. A rokonság megteremtése mint analitikus fogalom (‘kinning’, Howell 2006) elsősorban a (transznacionális) örökbefogadás és a reprodukív technológiák szociológiai-antropológiai kutatásában terjedt el, de az utóbbi években a jótékonyágban és a humanitárius segítségnyújtásban játszott szerepe is előtérbe került (Bornstein 2012, Fechter 2019, Rabbitts 2012, Rhaitelhuber 2019, Scheibelhofer 2019, Aflaki-Freise 2019).

Az előadásban a rokonság, jótékonyág és a segítség ideológiáinak kapcsolatát a Magyarországról a szomszédos országokban (azon belül Ukrajnában és Romániában) élő kisebbségi magyarokra irányuló jótékonyág kapcsán elemzem. A doktori kutatásom keretében 2009 és 2016 között három jótékonyági programban, két testvériskolai jellegű segítő programban és egy családokat összekapcsoló programban végeztem etnográfiai terepmunkát, az itt készült interjúkat és terepmegfigyeléseket további follow-up interjúkkal egészítem ki.

Az előadásban bemutatom, hogy a jótékonykodásban résztvevő segítőik és a segítség címzettjei között milyen személyes ‘kvázi-rokoni’ kapcsolatok, és ezzel összefüggően milyen gondoskodási viszonyok alakulnak ki, kiemelt figyelemmel arra, hogy milyen szervezeti szintű mechanizmusok alakítják ezeket. Másrészt megvizsgálom, hogy ezek a személyes ‘kvázi-rokonsági’ viszonyok milyen kapcsolatban állnak a jótékonyág ideológiai kereteit biztosító nemzeti diskurzusokkal és a modernizációs és civilizációs elképzelésekkel. Az előadás ezzel arra kíván rávilágítani, hogy a rokonság metaforái és az arra épülő gondoskodási viszonyok e jótékonyági programokban a nemzet, a nemzeti identitás, nemzeti szolidaritás elképzeléseinek újraalkotásához járulnak hozzá.

Bartha Attila

Tartós gondoskodás és nemek közötti egyenlőség Az európai gondozási rezsimek fuzzy set ideáltípusai

Társszerző: Zentai Violetta

Recent changes in the organization of long-term care have had controversial effects on gender inequality in Europe. In response to the challenges of ageing population, almost all countries have introduced major or modest reform measures to secure the increasing resource needs for care, to ensure care services by different providers, to regulate the quality of services and overall to recalibrate the work-life balance for men and women. These reforms are embedded in different family ideals of intergenerational ties and dependencies, divisions of responsibilities between state, market, family, and community actors, and backed by wider societal support to the families to decently care about their elderly and disabled members. The literature often investigates the complexity of changes and their impacts through the notion of de/familialization which encompasses various policy regime components. By using a fuzzy set ideal type analysis (FSITA), our inquiry links long-term care models, work-family reconciliation policies, gender parity and migration regime impacts in a scheme in which causal relations are not unidirectional. We are making steps to reveal aggregate gender equality impacts of intermingling policy dynamics and to also lace in the analysis the migrant care work effects. The results are explained in a four-pronged ideal type scheme to which European countries belong. We find various hybrid regimes of diverse gender in/equality conditions with some consistency. Positive outliers prove that transformative gender relations in care can be construed not only in the richest and most generous welfare countries in Europe.

Takács Flóra

Gyűlölet-bűncselekmények és a szolidaritás formái a mai Magyarországon

Társszerző: Takács Erzsébet

Az elmúlt hónapokban a Szolidaritás a késő modernitásban (NKFI-129138, kutatásvezető: Sik Domonkos) c. kutatás során a magyar társadalom szolidaritás-állapotát igyekeztünk feltárni. A több terepen futó kutatás központi kérdése, hogyan jelentkezik az intézményi szolidaritás visszavonulásából és elégtelenségéből is következő szolidaritás válsága a hétköznapokban. Milyen helyzetekben, mely szereplők között jelenik meg a szolidaritás, hogyan csúsznak el egymás mellett a szándékok és elvárások, milyen nem szándékolt következményekkel járnak a bizonytalan szolidaritás-helyzetek, kialakulnak-e az új társadalmi kontextusban új szolidaritási rezsimek?

A kutatás egyik terepén a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos segítő helyzeteket és szolidaritási formákat térképeztük fel. Választásunk azért esett erre a specifikus kutatási tárgyra, mert feltételezésünk szerint a szolidaritás működésének megértéséhez fontos adalékkal szolgálhat egy olyan társadalmi jelenség elemzése, mely során különféle sérülékeny csoportokhoz tartozó, az átlagosnál kiszolgáltatottabb helyzetben lévő egyének és csoportok lépnek interakcióba a segítés és a szolidaritás megteremtésében fontos szerepet játszó szervezetek, intézmények széles spektrumával.

A hivatalos statisztikák szerint hazánkban ugyan európai viszonylatban alacsony a gyűlölet-bűncselekmények lakosság-számra vetített aránya, ez azonban csupán a jéghegy csúcsa. Szakértői becslések szerint a hivatalosan feltárt eseteknek sokszorosa lehet a valóságban bekövetkező cselekmények száma, ami köszönhető az alacsony bejelentési hajlandóságnak, az állami intézményekbe vetett alacsony bizalomnak, a különféle intézmények nem megfelelő működésének és ezekből következően az „alulminősítések” nagy arányának. Az állami szereplők mellett számos civil szervezetet is találhatunk az áldozatokat segítő intézmények között, melyek részben az állami szervezetek munkájának kiegészítésére, támogatására, részben azok deficites működésének kompenzálására jöttek létre. Annak érdekében, hogy megérthessük, milyen okok állhatnak a fenti tendencia mögött, fontos feltárunk, hogy a különféle állami és civil szervezetek hogyan működnek együtt és hogyan hangolják össze a tevékenységüket az áldozatok segítése érdekében; a két szektor intézményei között milyen átfedések alakulnak ki, hol egészítik ki hatékonyan egymás működését, és melyek azok a „lyukak”, melyeket egyik fél sem tud kitölteni.

A kutatás részeként áldozatokkal, állami intézmények, illetve formális és informális civil segítő szervezetek munkatársaival készítettünk interjúkat. Az interjúkból kiderül, hogy milyen elvárásokat támasztanak egymás felé az áldozatok és a különféle szervezetek, ezek mennyiben teljesülnek, illetve az intézményrendszer mely részei tevékenykednek a különféle cselekvők értelmezése szerint hatékonyan (és ennek megfelelően melyekben bíznak meg a segítségre szoruló)

és melyek diszfunkcionálisak. Az áldozatok történeteiből betekintést kaphatunk abba, hogy az egyének milyen megküzdési stratégiákat alakítanak ki és hova tudnak fordulni abban az esetben, ha a „hivatalos” intézményi szereplőktől nem kapnak megfelelő segítséget. A kutatás eredményeképpen kirajzolódik előttünk a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos intézményi és egyéni szolidaritási aktusok és intézményi hálózat térképe. Előadásunkban egyfelől ezen interjú kutatás eredményeit ismertetjük meg a hallgatósággal, másfelől az eredményeket a magyarországi szolidaritás átalakulása problémájának szélesebb értelemezési keretébe illesztjük be és ennek részeként értelmezzük.

Kovai Melinda

Pszichoterápia a rendszerváltás utáni Magyarországon

Magyarországon a rendszerváltásig a pszichoterápia elsősorban közszolgáltatásként működött, a szakma ambivalens módon viszonyult az állam intézményeihez. A hatvanas évek második felétől újjászerveződő pszichoterápiás szakmai nyilvánosság egyrészt a közintézményekhez kapcsolódott (a gyakorló szakemberek többsége közalkalmazottként dolgozott) és a közellátás minőségét kritizálta, másfelől viszont amennyire lehetett, igyekezett az államtól függetlenül intézményesülni (ennek látványos példája az 1974-től évente megrendezett Pszichoterápiás Hétvége). A rendszerváltást követően ez utóbbi igény elől elhárultak az akadályok, miközben jóléti újraelosztás „államtalanítása” során a pszichológiai közszolgáltatások nagy része megszűnt. A pszichoterápiás szakképzés piaci alapon, a „civil szférában”, azaz egyesületi keretek között intézményesült. A szakemberek jelentős része magánpraxisban dolgozik, illetve szeretne dolgozni; a képzések, továbbképzések költségei pedig teljes egészében a rendszerbe belépő fiatal szakember-jelöltekre hárulnak, akik ezt saját erőforrásból, „befektetésként” maguk finanszírozzák és/vagy áthárítják klienseikre.

Az előadás a rendszerváltás utáni magyarországi pszichoterápiás mező szerkezetét, kialakulását, szereplőit, fontosabb pozícióit, a mező egyes pozícióihoz kötődő jellegzetes habitusokat igyekszik feltárni. A magyarországi pszichoterápia rendszerváltás utáni „sorsa” ugyanis úgy tűnik, sok mindent megmutathat az elmúlt három évtized társadalmi folyamataiból.

- a rendszerváltást követő években a pszichoterápiát nyújtó közszolgáltatások jelentős része megszűnt. Ezt a folyamatot nem kísérte és nem is mérsékelte a pszichoterápiás szakma részéről jelentős tiltakozás. Hogyan látták ezt a folyamatot az akkori szereplők?
- a nyolcvanas években az ún. társadalmi beilleszkedési zavarokra irányuló kutatásokban részt vettek a szakma meghatározó szereplői, és e kutatások egyik legfontosabb területe a lakosság mentálhigiénés állapotának, és az ezzel összefüggő devianciák (depresszió és más pszichiátriai betegségek, öngyilkosság, alkoholizmus, gyógyszer- és drogfüggőség stb.) „rendszerkritikus” bemutatása volt. Úgy tűnik, a rendszerváltást követően a szakma kevésbé érdeklődött a társadalmi folyamatok iránt, a rendszerváltás lélektani következményeiről jóval kevesebb szó esett a szakma hivatalos diskurzusában. Mi történt a rendszerváltást követően a pszichoterápia „társadalomkritikai” potenciáljával? A „TBZ” kutatások pszichológus szakértői a rendszerváltást követően a szakma vezető szakemberei lettek. Hogyan látták ők az akkori társadalmi folyamatokat? Milyen szerepet szántak akkor a pszichoterápiának?
- a rendszerváltást követően a pszichoterapeuta képzés egy része az államtól függetlenül, egyesületi formában intézményesült. A piaci viszonyok között a szakmai egyesületek egymás riválisai, versenyeznek az új belépőkért. Hogyan strukturálja ez a helyzet a szakmát? Miféle érdekek kapcsolódnak ehhez a szerkezethez? Létezik-e ilyen formában közös érdekképviselő? Létezik-e egyáltalán közös érdek?
- a kortárs nyugati pszichoterápiás diskurzus egyik legfontosabb szociológiai sajátossága, hogy a szenvedést kizárólag az egyén (és nukleáris családja) személyiségéből vezeti le. A pszichológia diskurzusában nem értelmezhető az emberek társadalmi helyzete és a társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó érzelmei, így szenvedése sem. A fentebb bemutatott kontextus hogyan kapcsolódik ehhez a diskurzushoz? Hogyan reflektál a pszichoterápiás szakma a saját társadalmi kontextusára?
- jelenleg Magyarországon a pszichoterápia többnyire magánpraxisban működik, az állami pszichoterápiás ellátás szűk, és óriási területi egyenlőtlenségeket mutat. A pszichoterápiás magánpraxis magas ára miatt kizárólag a közép- és felsőbb rétegeknek a privilégiuma. Hogyan látszódik ez az egyenlőtlenség a szakmán belül?
- a pszichoterápiás szakmai ethosz egyik legfontosabb eleme a segítség és az emberi szolidaritás. Hogyan működik ez az ethosz a pszichoterápiás mező különböző pozícióit betöltő szakemberek körében? Hogyan kapcsolódnak a segítség ideológiái a fenti kontextushoz? Kit tekintenek rászorultnak és miért?

A COVID-járvány társadalmi hatásai I. szekció

Rékai Krisztina

Különélő szülők kapcsolattartása a COVID-19 járvány alatt és után

Társszerző: Szalma Ivett

A kutatás célja, hogy feltárja, miként változnak a különélő szülők és gyermekeik között a kapcsolattartási mintázatok a COVID-19 járvány alatt és az azt követő időszakban. Az eddigi kutatások, amelyek a kapcsolattartást vizsgálták különélő szülő és gyermeke között, általában a személyes találkozásokra fókuszáltak (például Cheadle et al. 2010; Meggiolaro & Ongaro 2015; Goldberg & Carlson 2015; Seltzer 1991) és csak marginálisan jelentek meg a telefonos, illetve az online kapcsolattartás formái (Marryat et al. 2009; Hughes & Funston 2006; Leite & McKenry 2002). A járvány idején azonban lecsökkent a személyes találkozások száma a különélő szülő és gyermekek között, és felértékelődött az online kapcsolattartás szerepe, annak ellenére, hogy a kijárást korlátozó rendelet (71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet) szerint fenntartható volt a személyes találkozó a különélő családtagok között. Ennek vizsgálatához egy korábbi, a különélő apák között végzett kutatásunk szolgál kiindulópontként (Lásd: Szalma–Rékai 2019). A járvány idején felkértük a korábbi kutatásban bevont 25 szülőt egy telefonos interjúra. Az interjúk fókusza kifejezetten a kapcsolattartás volt, de ennek megértéshez megkérdeztük, hogy mennyire tekintik súlyosnak a kialakult járványügyi helyzetet és kialakítottak-e valamilyen közös (rövid/hosszútávú) stratégiát a találkozókkal kapcsolatban. Ha elmaradtak a személyes találkozások, akkor helyettesítették-e valamilyen kommunikációs eszköz segítségével ezeket, illetve, felmerült-e már bennük, hogy az esetlegesen elmaradt találkozásokat később pótolják. A járványt elmúlását és a „normális kerékvágás” visszatérését követően azt tervezzük, hogy 2020 június-júliusában ismét felkeressük az alanyaink egy részét, hogy választ kapjunk arra, hogy miként történt a kijárási korlátozás elmúlásával és a veszély csökkenésével a kapcsolattartások visszarendeződése. Az eredményeink azt mutatják, hogy az esetek többségében változás következett be a kapcsolattartásban: a különélő szülők mintegy egyharmada számolt be a személyes találkozások felfüggesztéséről és további egyharmada pedig a találkozások mintázatában bekövetkezett változásokról (iskolai héthez, vagy a home office időszakához igazított mintázatok). Ugyanakkor rendkívül nagyfokú bizonytalanság jellemezte a válaszadókat, a többségük a kérdés idejére nem alakított ki stabil stratégiát. Az online eszközök szerepe úgy tűnik csak azoknál módosult, akik a személyes találkozások felfüggesztése mellett döntöttek, vagy kívülről okok miatt (pl. határok lezárása, karantén elrendelése) a személyes találkozás megszűnése következett be. A longitudinális megközelítés azért is fontos, mert rendkívül bizonytalanok voltak az interjúalanyaink, és csak egy pillanatnyi, formálódó állapotról számoltak be a járvány ideje alatt.

Somogyi Nikolett

Anyák mentális jólléte a COVID-19 járvány miatti karantén idején

Társszerzők: Nagy Beáta, Geambaşu Réka és Gergely Orsolya

The COVID-19 pandemic is not only a medical phenomenon, but it has disrupted people's lives in many ways. Working parents of young children were in especially difficult situation due to managing the multiple burden of home-schooling, childcare and paid employment, therefore experiencing an increased work-family conflict. Furthermore, in Hungary and in Romania, time spent on unpaid work in the households was already gendered when the quarantine brought about a quasi-experimental situation. We therefore study this topic within the framework of social stress and gender role theories. The aim of this research is to provide an insight into the everyday life of a group of Hungarian mothers during the COVID-19 lock-down: what difficulties did they have and how did they cope with them? This quarantine situation could have created equal opportunities for mothers and their partners to share unpaid tasks, therefore we also wanted to explore if the usual distribution of tasks between partners has changed or not. We also seek to identify any correlation between different sets of measures, that had been introduced in the field of employment and education in Hungary and Romania as a part of the protection against the pandemic, and mothers mental health. In our study, we interviewed 53 women who worked full-time in home-office during the quarantine, living together with a partner working typically also in home-office and at least one child between the age of 2 and 14. The fieldwork was carried out in Hungary and in Romania (among the ethnic Hungarian population), between 13th May and 3 June, 2020. The interviews were conducted online and over the phone, and then were transcribed and analysed by computer

assisted qualitative techniques. Our preliminary results show that among the interviewed couples, mothers typically shouldered the majority of childcare and home-schooling tasks, as well as the household chores. Even though fathers worked from home as well, interviewees did not report significant changes in the share of unpaid tasks. We observed a strong feeling of duty in relation to their children's academic attainment and development, particularly observable in Hungary. Many of them expressed angst due to home schooling tasks, which was a major source of stress for them. They also often felt guilt for not spending enough time on their job thus not performing well enough, and at the same time guilt for not being able to spend more 'quality' time with their children. After two months spent in quarantine many of the respondents reported fatigue, frustration and in a few cases increased level of substance use (i.e. smoking and alcohol). The most common mechanisms they used to cope with stress were: focusing on survival; decreasing time spent on sleeping and on work; applying cognitive techniques; participating in stress-relieving activities; sharing frustration with loved-ones. This paper delivers important evidence for the discussion of the impact of the COVID-19 pandemic on mental health and gender roles. Moreover, our findings also offer cross-country comparison of state policies in helping parents in extreme situations like this one.

Tróbert Anett Mária

Idős hozzátartozót gondozó családtagok megterheltsége a COVID-19 idején

Társszerzők: Bagyura Márton és Széman Zsuzsa

Az átlagéletkor kitolódásával az egészségben várható életevek száma nem növekszik párhuzamosan. Mivel a növekvő gondozási igényvel nem jár együtt az ellátórendszerek kapacitásának növekedése, az idősgondozásban előtérbe kerülnek a költséghatékony gondozási formák (például házi segítségnyújtás), valamint megnövekszik az informális gondozás és a család gondozói szerepe. Az idős hozzátartozó gondozását felvállaló családtagok, családi gondozók jelentős terheket hordoznak, ám gondozói munkájukhoz kevés támogatást kapnak. A megterheltségükből fakadó esetleges kiemerülés, kiégés tovább növeli a szociális és egészségügyi ellátórendszerek terheltségét, a családi gondozók támogatása ezért égetően fontos. A családban felvállalt gondozás negatív és pozitív aspektusait, a családi gondozók megterheltségét nemzetközi szinten évtizedek óta vizsgálják. A jelen kutatásban használt eszközöket meghatározta a gondozási folyamat háttértényezőit, valamint az objektív és szubjektív terhek interakcióit és az ezekből fakadó stressz-faktorokat is ötvöző Pearlin-i koncepció (1990).

A kutatás az idős hozzátartozót gondozó családtagok megterheltségét vizsgáló korábbi PhD kutatásra épül. Célja a gondozási feladatokból fakadó megterheltség mértékének, dimenzióinak vizsgálata, valamint választ keresünk arra, hogy a gondozási megterheltség milyen hatással van a családi gondozók munkahelyi, professzionális munkavégzésére. Mivel a kutatás a COVID-19 járvány idején zajlott, vizsgáltuk a családi gondozók járványhelyezethez kötődő plusz terheit, illetve az ezekhez kapcsolódó erőforrásokat, megküzdési módokat is. A kutatáshoz online kérdőívet használtunk. A kérdőívben két, hazánkban még új mérőeszközt is alkalmaztunk: a gondozói megterheltséget mérő Cope Index-et, valamint a kiégés mérésére szolgáló OLBI kérdőívet. Az adatok feldolgozása kvantitatív és kvalitatív módszerrel zajlott. A járványhelyezethez kötődő terhekre vonatkozó válaszok szerint a családi gondozók a járvány miatt a már meglévő terheik fokozódásáról számolnak be, emellett számos új kihívással is szembesülnek. Nehezebb a munkavégzés, ügyintézés, bevásárlás, gyakoribb az izoláció, a szorongás, az összezártaságból fakadóan gyakoribbá válhatnak a családi konfliktusok. Előfordult, hogy a házi segítségnyújtás korlátozottabban volt elérhető, így a gondozó családtagnak a szociális szakembert, gondozónőt is helyettesítenie kellett. Azokban az esetekben, amikor a gondozott még részben önálló, a járvány miatt kénytelen volt otthon maradni, az ebből fakadó plusz feladatokat szintén a családtagoknak kellett felvállalniuk. Teherként jelent meg a megfertőzés félelme is.

Koltai Júlia

Az egyenlőtlenségek alakulása a koronavírus idején Magyarországon

Társszerzők: Fodor Éva, Gregor Anikó, Kováts Eszter

Magyarországon a kormányzat 2020. március 11-én hirdette ki a veszélyhelyzetet, ezt sorra követték a járvánnyal kapcsolatos intézkedések és kijárási szigorítások. Ezek miatt emberek millióinak kellett egyik napról a másikra újraszerveznie és újraterveznie az életét, és ezek felszínre hoztak számos, már a korlátozások előtt is jellemző nemi és anyagi helyzet alapú társadalmi igazságtalanságot is. A munkahely elvesztése vagy ennek kockázata, illetve a munkavégzés új, otthoni módjainak megszervezése már önmagában az egyenlőtlenségek növekedését ígérte. Újabb teher hárult a

családokra is: az idősekre fokozottabban érvényes kijárási tilalom miatt a nagyszülők kiestek a gyerekgondozásból; a bölcsődék, óvodák, iskolák bezárásával pedig a fizetett munkájuk mellett az iskolai oktatás, illetve a megnövekedett gyerekgondozás is a feladatuk lett, a gondoskodásra szoruló idősek ellátása mellett. A digitális oktatás azonnali bevezetése pedig felszínre hozta a már eddig is fennálló társadalmi és területi egyenlőtlenségeket digitális eszközökkel való ellátottság, illetve azok alkalmazása terén.

A kutatásunk célja az volt, hogy megvizsgáljuk, a koronajárvány alatti korlátozó intézkedések hogyan érintették a magyar társadalom különböző csoportjait, és hogyan befolyásolták a már eddig is meglévő egyenlőtlenségeket. A kutatás 2020. május 26-29. között zajlott telefonos megkérdezéssel a 18 és 65 év közöttiek körében. Az 1900 fős minta nem, iskolai végzettség, lakóhely településtípusa és a hét régió mentén jól reprezentálja az ebbe a korcsoportba eső magyar lakosságot. Eredményeink a következőkben foglalhatók össze. A járvány miatt bekövetkező munkaerőpiaci nehézségek és kockázatok jelentős részét az alacsonyabb iskolai végzettségű nők viselik: körükben nagyobb a kényszerszabadságoltak aránya és azoké is, akik valószínűnek tartják, hogy a járvány következtében elvesztik a munkájukat. A home office elterjedtségéről a nyilvánosságban alkotott képet jelentősen árnyalja a kutatás: még a diplomások körében is alig haladja meg az 50 százalékot azok aránya, akik a járvány alatt otthonról dolgoztak. Az otthoni munkavégzés árnyoldalait a kisgyerekes nők jobban érzékelték a kisgyerekes férfiakhoz képest. A járvány nyomán kiélesedő élethelyzetben, amelyben a fizetett és az otthoni fizetetlen munka közti feszültségek láthatóak, a kisgyerekes dolgozó válaszadók az állami intézményes és a munkáltatói oldalról érkező, a munkaidő rugalmas kezelésére vonatkozó megoldásokat szorgalmazzák. A koronavírus miatt bevezetett intézkedések következtében jelentősen megnőtt mind a nők, mind a férfiak háztartási és gondoskodó munka-ráfordítása. Bár mindkét nem a korábbiakhoz képest hasonló százalékban növelte az ezekre a tevékenységekre szánt időt, a nők ezen időszakban lényegesen több órát töltöttek gondoskodó munkával, mint a férfiak. Különösen igaz volt ez a magasan iskolázott, városi és kisgyerekes nőkre. Más a helyzet az idősgondozás terén, ahol zárult az időolló: a férfiak valamelyest kevésbé csökkentették az idősgondozással töltött idejüket, mint a nők. A digitális eszközökkel való ellátottság alacsonyabb a rosszabb anyagi helyzetűek között, ám még a nehéz helyzetben lévők között is minden tizedik válaszadó vásárolt valamilyen digitális eszközt a koronavírussal összefüggésben, például otthoni munkavégzés vagy tanulás miatt. Az otthoni oktatás leginkább azok számára jelentett nagymértékű terhelést, akiknek van 14 éves vagy fiatalabb iskolás gyereke. A nők sokkal több időt töltöttek iskolás gyerekeik segítségével, mint a férfiak. Előadásunkban ezen eredményeket mutatjuk be részletesebben, megvilágítva az ezek mögött meghúzódó társadalmi folyamatokat.

Csata Zsombor

Társadalmi szolidaritás, médiafogyasztás és veszélypercepciók Egy átfogó Kárpát-medencei online kutatás résztanulságai

Társszerzők: Schwarcz Gyöngyi, Borbély Mátyás

Társadalmi sérülékenység és megújulási képesség világjárvány idején a Kárpát-medencében 2020 című kutatásunkban április 28. és május 20. között online kérdőíves módszer segítségével vizsgáltunk a kárpát-medencei magyarság körében. A kutatás célcsoportját a Kárpát-medence jelentősebb magyar lakosságú országaiban (Magyarország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Ukrajna) élő, magyar etnikumú, felnőtt korú internet-, illetve közösségi médiahasználó lakosság jelentette. Körükben vizsgáltuk a reziliencia meglétét, mértékét és befolyásoló tényezőit négy dimenzió mentén: anyagi javak, mentális kihívások, társadalmi szolidaritás és (intézményi) bizalom. Kutatásunk megközelítését az indokolta, hogy úgy véltük, a járvány hatására tömegek anyagi helyzete válik rövid időn belül bizonytalanná (elvesztett munkahely, kieső bevételek/jövedelmek, nehéz helyzetbe került vagy megszűnés szélére került vállalkozás). Ezért fontosnak tartottuk azt vizsgálni, hogy (1) milyen megtakarításokkal rendelkeznek az emberek, milyen anyagi, illetve vagyoni tartalékaik vannak, és azokat hogyan tudják, hogyan válik szükségessé mozgósítani, milyen stratégiáik vannak az anyagi túlélésre. (2) Mindezek a körülmények, illetve az egészségi állapot és az egészségügyi helyzet bizonytalansága jelentős mentális terheléssel jár egy világjárvány idején, ezért fontos azt is vizsgálni néhány mutató mentén, hogy a járvány idején hogyan változik a lakosság mentális egészsége. (3) A reziliencia szempontjából fontos kérdés az is, hogy egy ilyen kritikus helyzetben mennyire számíthatnak mások segítségére az emberek, mennyire réteg- vagy etnospecifikusan működik a társadalmi szolidaritás a Kárpát-medencén belül az egyes régiókban. (4) A járványügyi intézkedések hatékonysága, valamint a krízishelyzetre adott egyéni és társadalmi válaszok szoros összefüggésben állnak az általános bizalom szintjével, valamint a lakosság intézményekbe vetett bizalmának mértékével, ennek szondázása alapvető ismeretekkel ruház fel az elhúzódó válság lehetséges társadalmi hatásairól. Előadásunkban bemutatjuk a mintánk és a módszerünk korlátait, illetve az ebből adódó értelmezési lehetőségeinket a reziliencia fent vázolt területein. Előzetes eredményeink alapján egyelőre azt mondhatjuk, hogy két kérdést szeretnénk alaposabban körbejárni. Egyrészt azt vizsgálnánk, hogy vajon

a veszélyhelyzet hogyan befolyásolta az intézményi és az interetnikus bizalom meglétét, a társadalmi távolság mértékét az egyes Kárpát-medencei régiókban. Ehhez a kérdéshez más, nagymintás nemzetközi és Kárpát-medencei kutatások eredményeire is támaszkodnánk. Másik vizsgálati kérdésünk pedig arra vonatkozik, hogy a határon túli térségekben a többségi, illetve kisebbségi médiafogyasztás eltérő mintázatai mutatnak-e összefüggést a veszélypercepciók alakulásával. A határon túli magyarok egy jelentős része számára ugyanis a domináns tájékoztató forrást a magyarországi média jelenti, miközben az adott régióra jellemző járványügyi valóság ettől lényegesen különbözhet. Az eltérő veszélypercepció pedig befolyással lehet a járvány kezelésével kapcsolatos hétköznapi gyakorlatokra, illetve azok preventív hatékonyságára is. Ehhez az elemzésünkhöz a saját felmérésünk adatain túl hivatalos COVID-statisztikákat is felhasználnánk.

Lukács Andrea

Egyetemi hallgatók jóllét-érzését befolyásoló tényezők vizsgálata a koronavírus alatt

Társszerző: Kiss-Tóth Emőke

Az eddig megjelent szakirodalom arra hívja fel a figyelmet, hogy az új koronavírus-pandémia félelmet és jelentős distresszt váltott ki a lakosság körében. A felsőoktatásban tanuló hallgatók életében is jelentős változást okozott. Alig egy héttel a magyarországi első koronavírusos fertőzött beteg regisztrálása után az egyetemi hallgatóknak egyik napról a másikra el kellett hagyniuk az oktatási intézményt és a kollégiumot. Több hallgatónak megszűnt a munkaviszonya, amivel a tanulmányait, illetve mindennapi életét finanszírozta. Az oktatás távoktatás formájában folytatódott tovább, és a hallgatók számos bizonytalansággal szembesültek, főleg a szociális elszigeteltség első hónapjában.

Kutatási kérdésünk az, hogy a járvány miatt kialakult új élethelyzetben melyek azok a tényezők, amelyek hatással vannak az egyetemi hallgatók jóllét-érzésére, és ezt mennyire befolyásolja a járvány miatti aggodás 4-6 héttel a karantén kihirdetése után? A vizsgálat a „COVID-19 International Student Well-being Study” kérdőíves felmérés miskolci egyetemi adatbázisára épült. A kutatás 27 országot érintett, a kérdőív összeállítását a kutatásért felelős munkacsoport végezte az Antwerpeni Egyetemen. Jelen vizsgálat során a széles körű adatbázisnak csak egy részét használtuk, amellyel a miskolci egyetem hallgatóinak a jóllét-érzését vizsgáltuk a 8-tételes Depresszió Szűrő Kérdőívvel (CES-D). A hallgatók egy 4 fokozatú skálán adták meg válaszukat (0 = soha vagy szinte soha, 1 = néha, 2 = többnyire, 3 = mindig vagy majdnem mindig), amelynél a magasabb érték jobb jóllét-érzést jelölt (0-24). Négyzintes hierarchikus regresszió analízist alkalmaztunk, a modellbe a szignifikáns összefüggést mutató változók kerültek be. Először a szocio-demográfiai adatok (életkor, észlelt anyagi helyzet, családi és baráti kapcsolat), utána az egészséggel és fizikai aktivitással kapcsolatos tényezők (nyugtatók szedése, észlelt egészségi állapot, mérsékelt és erőteljes fizikai aktivitás), a 3. szinten az élet különböző területein mért elégedettség (életelegedettség, jövőbeli kilátás, szabadidő mennyisége), a 4. szinten pedig a vírus miatti aggodás került be a modellbe (aggódás saját maga, vagy ismerősei miatt, hogy megfertőződnek a koronavírussal és súlyosan megbetegszenek, aggodás a nem kielégítő egészségügyi ellátórendszer miatt). Az adatok feldolgozása az SPSS 26.0-as statisztikai szoftverrel történt ($p \leq 0,05$).

A modell utolsó szintje nem járult hozzá jelentősen a változásához, azaz a hallgatók jóllét-érzésére nem volt jelentős hatással a vírus miatti aggodás. A hallgatók kedvezőbb jóllét-érzését a fiatalabb életkor ($t = -3,368$, $p = 0,001$), a jobb észlelt egészségi állapot ($t = -3,605$, $p < 0,001$), az életükkel való elégedettség ($t = -6,581$, $p < 0,001$), a pozitív jövőkép ($t = 3,294$, $p = 0,001$), valamint a több szabadidő ($t = -2,738$, $p = 0,006$) magyarázta szignifikánsan. Úgy tűnik, hogy a fiatalabb hallgatók jóllét-érzésére kevésbé van befolyásoló hatással a vírus okozta változás, mint idősebb társaikéra. A szociális elszigeteltség egyik terméke a megnövekedett szabadidő, amelyet a hallgatók pozitívan éltek meg. A felsorolt magyarázó változók a szabadidő kivételével mind szignifikánsan rosszabb értékeket mutattak, mint ahogy egy hónappal korábban vélték a hallgatók. A vizsgálat nem teszi lehetővé, hogy a jóllét-érzésben bekövetkező változást kövesse egy hónap elteltével, de az átlag érték ($9,89 \pm 5,54$) arra enged következtetni, hogy ez az érzés nem kielégítő. Összegezve megállapítható, hogy a Magyarországon megfelelően kezelt pandémiás helyzet ellenére az egyetemi hallgatók lakóhelyük, illetve intézményük elhelyezkedésével is összefüggésben negatív hatásként ítélték meg az elmúlt időszakot.

Szabó Andrea

Vizsgázott a távoktatás Felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók digitális oktatással kapcsolatos attitűdjei és tapasztalatai egy kvantitatív felmérés tükrében

Társszerző: Szabó Eszter

A Kormány által 2020. március közepétől elrendelt intézménylátogatási tilalom következtében több tízezer, a felsőoktatásban tanulmányokat folytató hallgató élete változott meg egyik napról a másikra. Kutatócsoportunk (Társadalomtudományi Adatelemző Műhely – TAM) április vége óta egy panelkutatás keretén belül több hullámban is vizsgálja a koronavírus-járvány társadalmi hatásait. E panelvizsgálat második hullámának középpontjában a távoktatásra történő átállással kapcsolatos hallgatói attitűdök és tapasztalatok állnak. A kutatás legfontosabb célja a következő kérdések megválaszolása: A mintába került hallgatók hogyan vélekedtek intézményük online oktatásra/vizsgáztatásra való felkészültségéről? Eredményeik a távoktatási formának köszönhetően romlottak, vagy épp ellenkezőleg, inkább javultak? A hallgatók rendelkeztek-e a digitális félév teljesítéséhez szükséges kommunikációs eszközökkel, valamint internet-hozzáféréssel? Egyszóval, hogyan „vizsgázott” a hazai egyetemeken, főiskolákon a távoktatás? Napjainkban a felsőoktatásban részt vevő hallgatók túlnyomó többségét az y és a z generáció tagjai alkotják. Az y generáció tagjaira általánosan jellemző, hogy mindennapi életük szerves részét képezi a számítógép, a mobiltelefon és az internet, sőt szabadidejük nagy részét is az infokommunikációs eszközökkel töltik. A Marc Prensky amerikai pszichológus által digitális bennszülötteknek nevezett z generációhoz tartozókat már születésüktől fogva technológiai eszközök veszik körül (Pankász 2016), valamint gyorsabban és szélesebb körben használják az IKT-alapú szolgáltatásokat mindennapi életükben, így a tanulás területén is, mint az idősebb generáció tagjai (Molnár 2017). Mindezek ellenére a mobil eszközök még nincsenek kellő mértékben bevonva az oktatásba, és a fiatal generáció hatalmas kihívások elé állítja az oktatókat (Illés et al.). Jelen kutatássorozat során – a fent említett megállapításokat is figyelembe véve – a kutatás hipotézisei a következők: A hallgatók véleménye szerint intézményük nem volt kellőképpen felkészülve az online oktatásra/vizsgáztatásra. A hallgatók rendelkeztek a digitális félév teljesítéséhez szükséges kommunikációs eszközökkel, valamint internet-hozzáféréssel. A hallgatók tanulmányi eredményei a távoktatásnak köszönhetően inkább javultak. A digitális technológia előnyeinek alkalmazása a felsőoktatási intézmények mindennapjaiban fontos tényező lehet az intézmények társadalmi, valamint gazdasági versenyképességének megőrzése szempontjából. Éppen ezért szükséges feltárni a hallgatók attitűdjét a különböző technológiákhoz, továbbá meg kell ismerni, hogy ezek alkalmazása javítja-e a hallgatók tanulási folyamatát (Zuti 2017). Mindezek alapján a kutatás akár minőségbiztosítási szempontból is hasznos lehet a különböző felsőoktatási intézmények számára, és segítséget nyújthat abban, hogy a jövőben a távoktatási forma, a digitalizáció esetleges előnyeit figyelembe véve alakítsák át képzéseiket. Emellett az eredmények alkalmazhatóak lennének abban az esetben is, ha ismét adódna egy olyan helyzet, mely során távoktatásra kényszerülnének a felsőoktatási intézmények. A TAM 2020. június közepétől kezdődően a Fényes Elek Társadalomstatistikai Egyesülettel (FETE) együttműködésben készített kutatásának célcsoportját a hazai felsőoktatási intézményekben (különböző képzési területen, képzési formában és munkarendben) tanulmányokat folytató hallgatók alkotják. A felmérés során a TAM online kérdőíves (CAWI) lekérdezést, nem valószínűségi mintavételt alkalmazott, melyből kifolyólag a minta nem tekinthető reprezentatívnak. Mivel az adatfelvétel az absztrakt benyújtásakor is tart, egyelőre csupán néhány előzetes eredmény áll rendelkezésre. Az eddigi adatok alapján megállapítható, hogy a válaszadók úgy gondolták, a digitális átállás legnagyobb előnye az időspórolás, a kényelem, illetve a költséghatékonyság volt. A hátrányok közül legtöbben a hagyományos oktatási forma hiányát, az oktatók felkészületlenségét, illetve a megnövekedett követelményeket említették.

Szvetelszky Zsuzsanna

Online fókuszcsoporthoz tapasztalatai az érettségizők 2020 tavaszi percepcióiról

Társszerző: Sztárayné Kézdy Éva

2020 tavaszán speciális módszertani helyzetbe kerültünk: az egyetemi oktatás hagyományos keretein belül (projektóra) a COVID-19 járványhelyzet miatt a hallgatókkal együtt valós, egyidejű kutatás mellett döntöttek az oktatók. Kérdőív alkalmazása mellett online fókuszcsoporthoz tartásáról is határoztunk, így a lakosság digitális transzformációjának monitorozása mellett alkalom nyílt egy kiemelten érintett csoport, az érettségiző diákok élményeinek és percepcióinak kutatására is. Az érettségizők különleges csoportnak számítanak, hiszen élethelyzetüknél fogva várományosai voltak a nagy fordulópontok megélésének, megünneplésének – mindezek elmaradtak, ill. más formában valósultak meg. Mi több, a vizsgált időszak a vizsgált csoportok életében markáns korszakzárást is jelentett, ami egybeesett a COVID-19 globális egyediségében ugyancsak korszakfordulóként karakterizálható időszakával. Ezen felül figyelemre méltó az a tény is, hogy a vizsgált korcsoportnak az átlagnál nagyobb az igénye a fizikai interperszonális kontaktusokra (spontán együttlétek, bulik, fesztiválok, koncertek). A fókuszcsoporthoz beszélgetések nem csupán online kivitelezésűek voltak, hanem audiovizuális (szemben a korábban elterjedt, real-time, de írásbeli online fókuszcsoporthoz) módon zajlottak. A módszertant a globális környezet kényszere szülte: újdonsága és tapasztalata a helyzetnek, hogy a csoportot online (Zoom) oktatásban részesülő, az érintett csoporthoz korban közel álló egyetemisták moderálták az online oktatásról, a Zoom platformon megjelenő érettségiző csoportjában. Előadásunkban beszámolunk ezekről a jövőben, más által is jól használható módszertani tapasztalatokról. Előadásunk továbbá az online fókuszcsoporthoz beszélgetések tapasztalatait foglalja össze, melyben meghatározó súllyal jelent meg az érettségizők percepciója a helyzet pedagógiai potenciáljával kapcsolatban. A heterogén vélemények (pl. volt, akinek bevált a felkészülésnek ez a módja, és volt, akinek hiányzott a mindennapos offline oktatás, kontroll, stb.) változatos insight-okat eredményeztek („Mit kíván a magyar érettségiző?"). Mivel a fókuszcsoporthoz beszélgetések során elértük a teoretikus szaturációt a továbbtanulni vágyó, jó hátterű, viszonylag neves gimnáziumba járókat tekintve, így a jelen fázis lezárása után a kutatás további lehetséges iránya eltérő hátterű diákokkal zajló fókuszcsoporthoz beszélgetések, valamint az e csoportba tartozók (nem feltétlenül személy szerint ugyanazok) megkérdezése szeptember végén, október közepén arról, hogyan látják a helyzetet visszatekintve.

Berényi Eszter

Oktatási privilégiumok COVID idején, avagy cseberből vederbe? A „kisgimnáziumi” felvételizők tapasztalatai

Az előadás témája egy sok szempontból különleges csoport: a 6 és 8 osztályos gimnáziumokba felvételizők családjainak tapasztalatai a kényszerű digitális tanrend idején. Az előadás alapjául szolgáló adatfelvétel egy nagyobb vizsgálat részeként zajlott le tavasszal, amely a szelektív gimnáziumokba való jelentkezés lépcsőfokait vizsgálta. A középiskolázás európai modellje eredendően jobbra elitista koncepciókból fakadt és a felsőbb státuszú családok gyermekeinek a felsőfokra való felkészítését célozta. Ugyanakkor a 21. századra a középfokú oktatás a legtöbb oktatási rendszeren belül már az általános oktatás (general education) része, s expanziója azért is válhatott majdhogynem teljessé a fejlett társadalmakban, mert a társadalmi és gazdasági fejlődés sikerességének egyik kulcsaként tekintenek rá (Triventi, Kulic, Skopek, Blossfeld, 2016). A 21. század elejére a középfokú oktatással kapcsolatos oktatáskutatói diskurzus heves vitákkal jellemezhető a korai szelekció és az éles tagozatosodás (tracking) illetve a komprehenzív iskolarendszer hívei között. A korai szelekció ellenzői hangsúlyozzák, hogy az iskola társadalmi meghatározottsága miatt a képességeket soha nem lehet teljesen függetlenül értelmezni a családi háttértől. Mindez egybecseng a tőkekonverzióknak az iskolai egyenlőtlenségek újratermelődésében játszott szerepére vonatkozó elméletekkel (Bourdieu, 1997). Minél korábbi az iskolai szelekció, annál erősebbek a fenti, újratermelődést elősegítő mechanizmusok (Horn, 2009). Mindezt a magyarországi 6-8 évfolyamos gimnáziumválasztási szelekcióra vonatkozó eddigi tapasztalatok is alátámasztják. Saját eddigi kutatásaim egyik fontos tanulsága, hogy a szelekció legnagyobb része még a felvételi folyamat előtt, önszelekció formájában történik: eleve csak a relatíve előnyös társadalmi helyzetű családokra jellemző, hogy a tanév elején fontolgatják, hogy részt vesznek a télen-tavasszal zajló felvételi folyamatban (Berényi, 2019), a felvételizési szándék önmagában tehát indikátora lehet az előnyös társadalmi helyzetnek. Az előadásban a felvételizni szándékozók körében zajló panelkutatás második hullámának eredményeit elemzem a digitális tanrend szempontjából. Ez a második adatfelvétel 2020. májusában zajlott, az első kérdőívet kitöltő 650 szülő közül 306-an töltötték ki a második kérdőívet (a második

megkeresés a GDPR-szabályok teljes körű figyelembevételével történt), amelynek része volt egy, a digitális tanrendre vonatkozó részletes kérdésblokk. Az előadásba ugyancsak beemelem azoknak a követéses félig strukturált interjúknak az eredményeit, amelyek az idei tanévben zajlottak, s amelyeknek második ülési emiatt szintén a digitális tanrend idejére estek. A digitális tanrend időszakának kezdete szinte megegyezik a felvételi folyamat lezárulásával, ezért a két időszak több szempontból is összehasonlítható; mint ahogy összehasonlíthatók a vizsgált családokban a felvételiző és a nem felvételiző gyerekek tanulásának segítői módjai is; s ugyancsak összehasonlíthatók ezek a családok s tapasztalataik a hátrányos helyzetű tanulók családjainak tapasztalataival. Az előzetes eredmények azt mutatják, hogy, hogy bár mind a felvételi, mind a digitális tanrend időszakait különleges és megterhelő időszakként élték meg a családok, jóval több nyugtalanságról, stresszről, zaklatottságról számoltak be a felvételire való felkészülés során, mint tavasszal. Az is látszik, hogy éppen ellentétesen alakul a háztartásokban a felvételiző és a nem felvételiző (kisebb) gyerekek tanulásának támogatására fordított idő és energia a két időszakban; s összességében jóval megterhelőbbnek tűnik a felvételire való felkészülés időszaka, mint a digitális tanrendé. Az előadásban ismertetem a családok digitális tanrenddel kapcsolatos vélekedéseit, valamint az általuk leghangsúlyosabbnak érzékelt problémákat is. Az előzetes eredmények alapján jól látszik, hogy ezek igen számosak, ugyanakkor – éles ellentétben azzal, amit a leghátrányosabb körülmények között élő tanulókról tudunk – legtöbbször nem materiális jellegűek. Ez is azt támasztja alá, hogy a jelen magyar oktatási rendszerbe ágyazódva a digitális tanrend tovább fokozhatja az iskola egyenlőtlenítő hatásait.

Kende Ágnes

Oktatási és civil szereplők tapasztalatai és véleményük a hátrányos helyzetű és/vagy roma tanulók digitális tanrendre való átállásával kapcsolatban

Társszerző: Messing Vera

A Rosa Parks Alapítvány, a Motiváció Egyesület és a Partners Hungary Alapítvány közös kutatást készített arról, hogy a hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyerekeket miként érintette a 2020. március 16-tól kezdődő digitális munkarendre való átállás. A kutatás négy szempontból igyekezett körbejárni a kérdést, a kutatás során megkérdeztük a pedagógusokat, a tanodák és roma szervezetek munkatársait és nem utolsósorban magukat az érintett családokat is. Az első három célcsoport elérése online kérdőív formájában történt, a családokat pedig munkatársunk telefonon vagy egyéb chat platformon keresztül kereste fel. A kutatás egyik eleme sem épül reprezentatív mintára, az online kérdőíveket – bár szakmai körökben terjesztettük – nem reprezentatív módon töltötték ki a résztvevőkkel, és a családi interjúk sem reprezentálják a hátrányos helyzetben lévő roma családokat. Ennek ellenére azt gondoljuk, hogy a többféle szereplő megkérdezése és a kitöltött kérdőívek mennyisége alapján érvényes válaszok adhatók a kutatási kérdéseinkre, és jól illusztrálják a kialakult helyzetet. Kutatásunkban egyrészt kíváncsiak voltunk, hogy mennyien tudtak bekapcsolódni a digitális vagy online oktatásba, másrészt, hogy mennyire adottak a pedagógusok és a tanulók számára a digitális oktatásra való átállás infrastrukturális feltételei, harmadrészt meg szerettük volna ismerni a digitális oktatás mindennapjainak első tapasztalatait, végül pedig rákérdeztünk a különböző szereplők attitűdjére és véleményére a kialakult helyzettel kapcsolatban. A HHH/roma családokban a digitális eszközök és a korlátlan internet-hozzáférés hiánya az egyik legalapvetőbb probléma a digitális tanrendre való átállás kapcsán. A másik legalapvetőbb akadály az otthoni tanulási tér hiánya, ami a súlyos lakhatási szegénységről ad pontos látteleletet. A tanodák láthatóan az iskoláknál hatékonyabban érik el a mélyszegénységben élő családokat, illetve a családok is igénylik segítségüket. (Adataink szerint a HHH/roma tanulók kb. kétharmada tudott bekapcsolódni a digitális oktatásba.) Az önálló tanuláshoz szükséges kompetenciák (pl. szövegértés, tanulásmódszertan, digitális írástudás) hiánya alapvető akadály a digitális oktatás sikerének, amely a hátrányos helyzetű tanulók körében fokozottan érvényesül, hiszen jóval kisebb a valószínűsége, hogy a közvetlen társas környezetben segítséget találnak. A hátrányos helyzetű tanulók otthoni bezártsága nemcsak az oktatásban való részvételüket veszélyezteti, de a családok egzisztenciális helyzete, a zsúfolt lakóter és a bizonytalanság miatt e gyermekeknek és fiataloknak vélhetően az átlagosnál is nehezebb pszichés terheléssel kellett megküzdeniük, ami az oktatás hatékonyságára is visszahat.

Vallásszociológia Magyarországon – múlt, jelen, jövő szekció

Szervező: Révay Edit (*Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet és Sapiientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola*)

A szekció leírása

Ha egy diszciplína, jelen esetben a vallásszociológia jövőjére vonatkozó kérdést teszünk fel, akkor ez egyben magában hordozza annak kérdését is, hol tartunk most, és hogyan jutottunk ide. A 70-es években megindult hazai vallásszociológiai kutatások számos elméleti és empirikus eredménnyel szolgáltak az elmúlt fél évszázad során a vallás, vallásosság mint társadalmi jelenség témakörében. Feltárták egyebek közt a vallási változás szinuszgörbe-szerű mivoltát, amely már 1990 előtt a vallás emelkedését mutatta, a rendszerváltás utáni évtizedekben azonban több szempontból lassú csökkenést mutatott (Tomka 1999). Ráműtettek arra, hogy a vallás többdimenziós jelenség, vizsgálták a dimenziók egymás közötti kapcsolatát, és kimutatták a dimenzióként eltérő tendenciákat (Szántó 1990, Földvári/Rosta 1998, Rosta 2012). Vizsgálták a hagyományos egyházakon belüli vallási közösségek és mozgalmak, a papok és volt papok, a szerzetesrendek és az új vallási mozgalmak körében (Kamarás 1989, 1992a, 1992b; Horváth 1995, Révay/Tomka 1998, Bögre 2004, Révay 2013, Máté-Tóth/Nagy 2008, Török 2004). A modernizációban, a vallásüldözésben, az identitások sebzettségében vagy épp az anómiában és ennek változásában keresték az elméleti magyarázatokat a vallási folyamatokra (Tomka/Zulehner 2000, Máté-Tóth 2019, Tomka 1991). Górcső alá vették a vallásosság típusait, valamint azokat a generációközi mechanizmusokat, amelyek a vallási változás alapjául szolgáltak (Földvári 2003, Hegedűs 2008, Rosta 2008). A vizsgálódások során a vallás gyakran magyarázó változóként jelent meg az iskolázottság, iskolai előmenetel, az olvasási szokások, vagy éppen az öngyilkosságok terén mutatkozó különbségek magyarázatára (Nagy 2005, Pusztai 2004, Gereben 2009, Moksony/Hegedűs 2019).

A témák és a szerzők listáját hosszasan lehetne folytatni. Ma mégis úgy tűnik, alapvető kérdések várnak újra vagy továbbra is válaszokat. Mit értünk valláson a mai Magyarországon? Milyen olyan új vallási jelenségekkel találkozni, melyek szétfeszítik a hagyományos vallásértelmezés kereteit? Hogyan változik a vallás szerepe a magyar társadalom különböző szintjein és csoportjaiban? Milyen társadalmi-politikai tényezők hatnak ezekre a folyamatokra? Mennyire van jelen az ateista-szocialista múlt a mai vallási helyzetképben, három évtizeddel a rendszerváltás után? A korábban uralkodó, mára viszont erősen befolyását veszített szekularizációs elmélet mennyiben nyújt magyarázatot a vallási változás folyamataira? Milyen alternatív magyarázatok léteznek a vallási individualizációtól a sebzett identitásokig, és ezek mennyiben állják ki az empiria próbáját? Mi jellemzi a rendszerváltás óta felnövő generációk vallásosságát, miben különbözik az idősebb korosztályokétól? Milyen hatással van a vallás és a vallásosság a társadalmi élet egyéb területein? Milyen módon ragadhatjuk meg empirikusan a változásokat, és milyen szerep jut ebben a kvantitatív és a kvalitatív kutatási módszerek változó tárházának? Végül, de nem utolsósorban: milyen a vallásszociológiai kutatás és oktatás intézményesültsége, jelenléte és jövője Magyarországon? Ezekre és hasonló kérdésekre szeretnénk keresni a társadalomtudományos megalapozottságú válaszokat a szekcióban elhangzó előadásokkal.

Máté-Tóth András

Inspirációs források a vallásszociológiában

Robert Wuthnow az amerikai Princeton nagy tekintélyű vallásszociológusa 2014-ben Los Angelesben tartott egy előadást az ASR éves konferenciáján, amelyben a vallásszociológia szociológiai részterület elméletei és a szociológia nagy elméletei közötti viszonyt elemezte. Arra a megállapításra jutott, hogy a részterületi elméleti innováció a nagy elméletek korrekciójának, sőt új nagy elméletek kiindulópontja is lehet. Előadásomban részben Wuthnow nyomvonalán haladva (a) bemutatom azokat a feltételeket és lépéseket, melyek a kortárs magyar (és kelet-közép-európai) társadalom újszerű leírásának és értelmezésének lehetőségét rejtik. (b) Végül javaslatokat próbálom megfogalmazni a vallásszociológiai képzés és kutatás innovációjára, hogy a következő, ha nem is évszázad, de évtized valóban e részterület sikeres szakasza legyen.

(a) Wuthnow előadásában – amely cikk formájában is megjelent – reflektál arra a szakmai közvélekedésre, hogy a vallásszociológia a szociológia nagy elméleteiben illetve más szakterületek részéről nem kap(ott) kellő figyelmet, valamint arra is, hogy a szakterületi publikációk idézettsége nem érheti el az általános elméletek idézettségét, s ennek következtében a szakterület strukturálisan alacsony súlyú marad. Wuthnow árnyaltan elemzi ezt az összbenyomást, kitérve a klasszikus elméletekre és a kortársakra egyaránt. Elemzése alkalmas vezérfonal lehet saját tapasztalataink és kérdéseink árnyalt megfogalmazására.

(b) Előadásomban azonban egy lépéssel korábbról indítom a reflexiót, s arra hozok példákat, hogyan generálódnak a részterület eredeti, innovatív fölvetései. Milyen tipikus és atipikus forrásokra építhetünk. Tartalmi és strukturális szempontokat veszek figyelembe és saját példákat is bemutatok.

(c) Végül a hazai vallásszociológia művelésének elméleti és intézményi feltételeiről próbálok átfogóbb megállapításokat tenni. Keresem azokat a kitörési pontokat, melyek a szakmai hazai képviselőin múlnak és jelen vannak azok között a tudományos körülmények között, amelyben tanítunk és kutatunk.

Abban a korban, amikor a humán- és társadalomtudományok értelmét és társadalmi hasznát szokás kétségbe vonni, nem csupán a vallásszociológiai részterületre, hanem az egész szociológiára vonatkozóan is eufémisztikusnak hat a "sikeres évszázad" predikátum. Ha azonban visszatekintünk Durkheim és Weber korszakára, a mélyre ható társadalmi változás a mi korunkra is jellemző, a szociológia ma sem kegyeltje a hatalomnak, tehát éppen alkalmas feltételek között tehetünk azért, hogy sikeres szakmai jövő munkálói lehessünk.

László Tamás

Vallási képlékenység a magyar társadalomban

Társszerzők: Györgyovitch Miklós, Kollár Dávid

A vallásszociológiai vizsgálatoknak magától értetődően tárgya a vallásos közösségek és az egyházak élete, a „szekularizálódó” társadalomban pedig az elvallástalanodás jelensége. Az előadásban figyelmünket kivételesen nem a fenti témákra, hanem azokra a tömegekre fordítjuk, akik se nem vallásosak, se nem vallástalanok – akiket „közteslétükben” képlékeny vallásosságoknak is nevezhetünk. A Századvég Alapítvány 2017 őszén végzett nagymintás (53 061 fő megkérdezésén alapuló) adatfelvétele lehetőséget biztosít rá, hogy további rétegekre bontsuk ezt az igen heterogén sokaságot, bemutatva egyes szegmenseik sajátosságainak különféle árnyalatait úgy a szociodemográfiai profilt, mint a vizsgálathoz felhasznált tíz vallásosságindikátort (vallásos önjellemzés, istenközpontúság, egyházas vallásgyakorlás, egyéni vallásgyakorlás, vallási élmény, vallási vigasz, normakövetési szándék, egyházi bizalom, anyagi támogatás, egyházas önkéntesség) tekintve.

Az elemzés során az „üres jelölő” fogalma felől értelmezzük a vallási képlékenység társadalmi jelentőségét. Ez a fogalom azért tekinthető aktuálisnak és használatra érdemesnek, mert ráirányítja a figyelmet a mindenkori diskurzusban használt kifejezések képlékenységre, illetve arra, hogy a jelentés a posztmodern társadalmi kommunikációban jelentős mértékben eloldódni látszik a szignifikátumra (vagyis a jelölt dologra) utaló szignifikánstól (jelölőtől, nyelvi formától). A jelölő megváltozott szerepére utaló „üres” vagy „lebegő” jelző plasztikusan fejezi ki a tartalomnélküliséget, illetőleg a tartalom bizonytalanságát. A vallásosságra vonatkozó (kérdőív)kérdések a fentiek fényében úgy is értelmezhetők, mint identitásépítéshez felkínált impulzusok, amelyek árnyalatokban és asszociációs lehetőségekben a valóság komplexitásának egymástól némiképp különböző – egyes esetekben dichotóm – leegyszerűsítéseit kínálják fel a kérdezett számára, aki saját „fordítói” tevékenysége során valójában önmagát értelmezi és helyezi el a diskurzus kettéosztott mezőjén. Kísérletet teszünk arra, hogy az egyszerű sokasági adatokon túlmutatóan, klaszteranalízissel mutassuk be a hazai felnőtt népesség vallásosságát, teret engedve a nem kizárólag egyházas, intézményesült vallásosság kimutathatóságának is. Az előadás fókuszában azonban egy második klaszterelemzés eredményei állnak, amely kifejezetten a társadalom azon tagjainak vallásosságába enged mélyebb betekintést, akik vallási szempontból képlékenynek mondhatók. Az ilyen, tág értelemben „maguk módján vallásosak” kiemelt vizsgálata, jelentős számarányuk mellett, az egyház és a vallás által is segített társadalmi integráció megalapozásának szempontjából is indokoltnak tekinthető.

A mintegy 20 százaléknyi vallástalanok és a társadalom tagjainak 16,8 százalékát kitevő vallásosak mellett 63,2 százalék azok aránya, akik a képlékeny vallásosságuk tömegét alkotják. Ez a fajta attitűd valamelyest jellemzőbb a nőkre, a 30–59 évesekre, a nyugat- és dél-dunántúliakra, a háromfős háztartások tagjaira, a kistelepüléseken élőkre, a saját megítélésük szerint alacsony életszínvonalon élőkre, a munkásosztály tagjaira, az egy főre eső havi bevételt tekintve alacsony jövedelműekre, valamint az érettségivel nem rendelkező középfokú iskolai végzettségűekre. A képlékeny vallásosságuk mind a tíz klaszterébe (vágyvallásosak, élménykeresők, rutinkeresők, támaszkeresők, egyháztámogatók, egyházkerülők, vallásfogyasztók, magánykeresők, istenkeresők, jótékonykodók) tartozók bizonyos mértékig nyitottak a vallásosság iránt, még a viszonylag elutasító csoportok számára is van egy-egy olyan csatorna, amin keresztül kapcsolódnak a vallásos életmódhoz.

A magyar lakosság vallásosságára vonatkozó adatok elemzése során az egyik legfontosabb célkitűzésünk volt, hogy differenciált képet kapjunk a társadalom azon szegmenseiről, akik számára a vallás nem tölti be az „üres jelölő” szerepét, azaz nem bír egységes jelenségegyüttesként identitásformáló jelentőséggel. Kulcsfontosságú kérdés, hogy a heterogén embertömeg részleteit tekintve igen sokrétű attitűdrendszere feltérképezhető-e, tekintettel az egyes szeg-

mensekre jellemző sajátos távolságtartásokra, érzéketlenségekre és fogékonyságokra, valamint szociodemográfiai tulajdonságaikra.

Révy Edit

Cigánypasztorációs törekvések

A „Cigánypasztoráció a Kárpát-medencében egyházi és civil szakemberek szociális érzékenységének növelése” című, EFOP-5.2.2-17-2017-00046 azonosítószámú támogatási szerződés keretében megvalósult projekt végén lezajlott egy felmérés a projektben résztvevő cigánypasztorációs szakemberek körében. A felmérést tervezők egy feltáró adatgyűjtés során hipotézisek, előzetes feltételezések nélkül kívántak tájékozódni az egyházi szolgálatban cigánypasztorációval foglalkozók cigánysággal, cigánypasztorációval kapcsolatos ismereteiről, motivációjáról. Céljuk volt, hogy a felmérjék és összehasonlítsák a Kárpát-medencében a római katolikus és görög katolikus egyházakban tevékenykedők körében a cigánysággal való kapcsolatot, jó gyakorlatokat gyűjtsenek az evangelizációjukra, illetve a felekezetekben történő megtartásukra. A projekt végén a záró felmérés a projekt sikerességét lett volna hivatott mérni. A lezajlott felmérés komoly módszertani kérdéseket vet fel, mégis bemutatásra méltó, főként a kérdőíves felmérés mellett felvett interjúk gazdag anyaga miatt.

A kérdőívet kitöltő 394 főnek háromnegyede Magyarországon, közel egynegyede Romániában végez cigánypasztorációs munkát, többsége kisebb lélekszámú településeken, ahol a munkalehetőségek, az infrastruktúra, az egészségügyi, szociális ellátás, az oktatási és kulturálódási lehetőségek is jóval korlátozottabbak mindkét országban. Ezek a megfosztottságok a már korábban kialakult hátrányos helyzetet csak tovább mélyítik, hozzájárulva ahhoz, hogy a szegénység mélyszegénységgé váljon és a kitörési lehetőségek erősen korlátozottá legyenek, ám a nem cigány lakosok közül is sokan mélyszegénységben élnek ezeken a településeken, a nem cigányok talán egyetlen előnye a cigányokkal szemben, hogy „csak” a szegénység stigmáját viselik, míg cigányok a cigányságát is. Sorstársak előítéletekkel.

A cigánypasztorációt végzők hivatásként tekintenek munkájukra, majd mind olyan településről jöttek, ahol vannak cigányok, tizből kilenc válaszó tapasztalt előítéletet a környezetében, négy az egyházmegyében, plébániáján is találkozik előítéletes gondolkodással. Leggyakoribb előítéletes magatartásnak a bizalmatlanság, az általánosítások, és a cigányok kerülése, kirekesztése tűnik. A magyarországi és a romániai válaszó között néhány attitűdkérdés esetében volt szignifikáns az eltérés. Ez alapján a romániai válaszó borúsabban látják a cigányokat és sokkal inkább gondolják, hogy a cigányoknak jobb, ha a saját közösségükben élnek és tanulnak, mint a magyarországi válaszó. Az evangelizáció szerepét a válaszó nemcsak hitéleti szempontból emelték ki, hanem a felzárkóztatás szempontjából is.

A cigánypasztorációt végzők elhivatottsága mellett legalább annyira fontos a személyi, tárgyi, anyagi eszközök biztosítása, de nem a tárgyak fontosak, hanem az, hogy legyen egy hely, amit magukénak éreznek, legyenek elkötelezett, megbízható, elhivatott munkatársak, legyenek megtért, hiteles cigány emberek munkatársnak, de itt problémaként megjelenik a felfelé mobilitás magányossága.

Szemléletbeli különbségek: az adományosztás a zsákutca, vagy a segélyezés a zsákutca, vagy inkább a cigánypasztoráció a zsákutca, vagy ezek helyett szegénypasztorációra lenne inkább szükség ezeken a településeken, vagy ezek lényegtelen kérdések? A cigánypasztorációs módszertani kérdései: Behívni vagy megtartani könnyebb? Milyen módszerek segítenek, lehet-e valamilyen módon gondolkodni? Nincsenek válaszó, csak útkeresések...

Heidl Sára

Fesztiválvallás. Kvantitatív felmérések egy ezoterikus fesztiválon

A fesztiválvallás egy alternatív vallási jelenség, amely a vallási jellegű életmód, spirituális, de nem vallásos felfogás és a transzcendensben való hit sajátos megközelítése. Manapság egyre többen keresik a modern spiritualitást, függetlenül az intézményi vallástól és a hagyományos vallási gyakorlattól.

Kutatásom a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszékének felmérésén alapszik. 2016 óta minden évben kérdőíves kutatást végzünk egy ezoterikus eseményen, az Everness Fesztiválon. A rendezvény témái a tudatos életmód, fizikai és mentális egészség, környezetvédelem, ezoterikus gyakorlatok. A programok a tánchoz, masszázshoz, meditációhoz, jógához és gyógyításhoz kapcsolódnak. A résztvevők előadásokat hallgathatnak vallásról, ezotériáról, szexualitásról, pszichológiáról, környezetvédelemről és egészséges életmódról. Az emberek itt felfedezhetik és megélethetik sajátos hitüket, szellemi egyensúlyukat vagy egyszerűen önmagukat. A fesztivál szervezői arra törekednek, hogy létrehozzanak egy integratív teret, ahol a résztvevők közösséget alkotnak, de mindenkinek lehetősége van a személyes belső élmények átélésére.

Minden évben arra tettünk kísérletet, hogy a kérdőívbe emeljünk modern vallástudományi elméleteket a hagyományos vallási kérdések mellett, hogy ezáltal megtaláljuk a legjobb megközelítést a közösség megértéséhez. Az első évben a „civil vallási dimenziókat” vizsgáltuk, 2017-ben az okkult-ezoterikus vallási gyakorlatokról kérdeztünk. 2018-ban és 2019-ben az ezoterikus, gyógyító és önfejlesztő tevékenységek három dimenzióját vizsgáltuk.

Ezek a megközelítések olyan eredményeket hoztak, amelyek megmutatják, hogy a hagyományos vallási megközelítés mellett jelen van egy alternatív vallási dimenzió. A résztvevők vallásossága az ezoterikus jellegű, önfejlesztő és gyógyító gyakorlatokban mutatkozik meg, amely a spirituális, de nem vallásos kategóriáján belül helyezhető el és segít megérteni a modernkori spiritualitás és hit elemeit.

Előadásomban összegyűjtöttem a használt elméleteket és a kapott adatokat, azzal a céllal, hogy bemutassam ezt az alternatív vallási dimenziót, amelyet megpróbálok feltérképezni és értelmezni, hogy közelebb kerüljek a fesztiválvallás jelenségéhez.

Bíró Emese

Lelkésznők a magyarországi protestáns egyházakban

Társszerző: Török Emőke

A protestáns egyházakban az utóbbi évtizedek változásainak egyik fontos jelensége a nők egyre nagyobb arányú részvétele a lelkesi munkában. Magyarországon is egyre nagyobb létszámban jelennek meg a női lelkesek a gyülekezeti lelkeszségben és az alkalmazott lelkesi pozíciókban. Ez nemcsak a női emancipációs törekvésekre vezethető vissza, amelyek az egyházakat is befolyásolták, hanem a lelkeszhiányra is, amely szükségessé tette a női lelkesek bevonását is az addig csak férfiak által dominált lelkesi szerepkörökbe. Bár a nők jelenléte a lelkesi pályán ma már magától értetődő, sőt egyes országokban a lelkesi pálya „feminizálódásáról” beszélnek (Wagner-Rau 2010, Niemelä 2013), továbbra is jelentős akadályok állnak a nők egyházi karrierjének útjában. Minél feljebb lépünk az egyházi hierarchiában, annál kevesebb nőt találunk, a döntéshozatali folyamatokban a nők aránytalanul kis szerepet játszanak (Nesbitt 2013, Sullins 2000). Emellett több országban időről-időre megerősödnek olyan konzervatív irányzatok, amelyek megkérdőjelezzik a nők lelkeszé szentelését (a közelmúltban volt erre példa a Kárpátaljai Református Egyházban és Lett Evangélikus Egyházban).

A női lelkesek iránti igény és a nők lelkesi aspirációi természetesen Magyarországon sem jártak feltétlenül együtt a nők automatikus és azonnali elfogadásával az egyházban és a gyülekezetekben. Kutatásunk vizsgálja, hogy a jelenleg is gyülekezetekben szolgáló lelkesnők milyen célokat tűztek ki a lelkesi pályájuk során, és hogyan tudták ezeket megvalósítani a gyülekezetben és az egyházi szervezetben. Vizsgáljuk továbbá, hogy milyen külső és belső tényezők befolyásolták a lelkesi karrieraspirációikat és előrejutásukat, milyen segítő és akadályozó tényezőkkel szembesültek, és voltak-e olyan érvényesülési stratégiáik, amelyekkel az elfogadottságukat és előrejutásukat is növelni tudták.

Eredményeink alapján úgy tűnik, hogy a lelkesnő interjúalanyok egy része, az első generációs lelkesnőkhöz hasonlóan a pályája elején a többség számára kevésbé vágyott állásokat célozta meg, például a kisebb falvakban való elhelyezkedés stratégiáját alkalmazta, ahol nagyobb esélyük volt önálló lelkesi pozíciót elfoglalni. Az interjúalanyok tapasztalata megoszlik abban, hogy a felmerülő nehézségekkel együtt (pl. elszigeteltség, párválasztási nehézségek) ezek a lelkesi pozíciók hosszútávon mennyire voltak vállalhatóak. Az interjúalanyaink egy másik csoportja számára a beosztott lelkesi pozíció lett a kezdeti és egyben a hosszú távú megoldás is. Ez különösen jellemző azokra az interjúalanyokra, akiknek a férje is lelkes. A lelkesi munkát nehezítő tényezőkre is kitérünk az eredmények ismertetése során, ezek közül kiemelkedő a munka-magánélet egyensúly elérésének nehézsége, a magánélet és a lelkesi munka közötti határ gyakori elmosódottsága, amelynek helyreállítása érdekében a lelkesnők és családtagjaik különböző stratégiákat alkalmaznak.

Az eredményeket az NKFI-128313. számú, „Nők a lelkesi pályán” című kutatás első szakaszában készült húsz félig strukturált mélyinterjú alapján mutatjuk be.

Munkaerőpiac és társadalmi mobilitás: romák munkavállalási esélyei hazánkban és Közép-Európában szekció

Szervező: Árendás Zsuzsanna (TK SZI és CEU)

A szekció leírása

Míg a hazai és más közép-kelet európai országok munkaerő-piaci mutatói jelentős munkaerőhiányról tanúskodnak az elmúlt években, nem egyértelmű, hogy a romák esélyei az elsődleges munkaerőpiacon az újonnan keletkezett „hiánytöltő” javultak-e. Ugyan az állam által kezdeményezett programokról, azok hatásairól örvendetesen sok tanulmány született az elmúlt évtizedben, viszonylag kevés az elsődleges, piaci szektor szerepéről szóló kutatás. Pedig az elmúlt egy-két évtizedben megjelent a fiatalabb romák generációjának egy képzett, érettségivel vagy diplomával rendelkező rétege, akik az elsődleges munkaerőpiacon is versenyképesek. Bár a statisztikai adatok a romák foglalkoztatottságának javulását mutatják (a 2014-es 33%-ról 2017-re 45%-ra növekedett), a javulás egy jelentős része a közfoglalkoztatási programoknak „köszönhető” (2014-ben a munkával rendelkező romák 37%-a volt közfoglalkoztatásban, ez az arány 2017-re 42%-ra nőtt) (KSH: Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-18). Egyértelmű, hogy hosszú távon a fenntartható modelt az elsődleges munkaerőpiacon való foglalkoztatás jelentené.

A szekció olyan előadásokat helyez fókuszba – tematikus és interdiszciplináris értelemben vett – dialógusba, melyek a különböző társadalmi helyzetű és végzettségű romák munkavállalási esélyeinek alakulását, lehetőségeit járják körül, illetve a különböző munkaerőpiaci szektorokban tapasztalható akadályokat és integrációs erőfeszítéseket (pl. sokszínűségi politikákat) veszik számba. A szekció elsősorban olyan elmélyült, etnografikus jellegű kutatásokon alapuló előadásoknak szeretne teret adni, melyek fókuszában az egyén áll, a kutatás kérdései pedig az egyéni ágencia, egyéni társadalmi mobilitás, munkaerőpiaci stratégiák és életutak körül körvonalazódnak, valamint számot vetnek a társadalmi mobilitás egyéni „árával” (individual costs) az olyan történetek kapcsán, amikor az egyén gyors és nagyívű mobilitási pályán „robog végig” egy külső szemlélő által sikeresnek vélt munkaerőpiaci mobilitás során. Másodsorban, hangsúlyt szeretnénk fektetni az intézmények (iskolák, tanodák, szakkollégiumok) és (állami és magánfinanszírozású) szervezetek támogató illetve akadályozó szerepére is a roma fiatalok iskolából/képzésből a munkába kerülése kapcsán. A szekció célja továbbá teret biztosítani azoknak a kutatásoknak is, melyek a munkaadói oldalról vizsgálják meg a romák munkaerőpiaci integrációjának kérdését, például azt, hogy a napjainkban egyre népszerűbbé váló esélyegyenlőségi vagy sokszínűségi vállalati gondolkodásban (illetve intézményesült politikákban) mennyire fér el a romák munkahelyi integrációjának kérdése.

Durst Judit

Ethnic differences in the trajectories and the hidden costs of social mobility for academically high-achieving (non)Roma college graduates in Hungary

In Hungary, scholars observed a non-linear process of social mobility during the past decades. While communism increased mobility, there was a gradual reclosure of the social structure in late socialist period, followed by an even bigger shrinking in the mobility chances since the post-socialist transformation (Robert- Bukodi 2005). Social and public policies present upward social mobility as an unambiguously progressive process. Yet, apart from a few but inspiring exceptions (e.g. Bourdieu's (1998, 2004) 'habitus clivé' concept; Sennett and Cobb's (1979) thesis on 'hidden injuries of class'; or the so called 'hidden cost' or 'prices of mobility' thesis (Cole – Omari, 2003, Friedman (2016), there is a lack of systematic empirical studies in Europe, not to mention Hungary, to explore the experiences of the individuals and the impact ('prices') of changing class through upward mobility. We aim to fill this empirical research gap in Hungary by systematically analysing the different types of costs accompanied by this process among our Roma and non-Roma academically high-achieving, college educated respondents of low-educated parents.

By identifying their different mobility trajectories, through paying special attention on the relations between mobility path, and ethnicity, gender, generation, and their intersectional influence, this paper explores whether there is a distinct practise of upward mobility for stigmatised minorities such as our Roma respondents. We will interrogate Nckermann's et al. (1999) concept on "minority culture of mobility", used for discriminated minorities, to see whether it is applicable for the Hungarian Roma social climbers and if it is, whether it serves as a buffer to mitigate their 'hidden injuries of class' (Skeggs, 1998). One of our main questions is whether individuals coming from stigmatised minority

backgrounds have to navigate their way through the process of changing class with higher costs than their majority counterparts and whether they can attend to or mobilise their “ethnic capital” to alleviate the pain? We base our arguments in this article on the analysis of 60 in-depth narrative interviews with Roma and non-Roma college educated people, collected during our 3-year research project.

Bereményi Ábel

Választások és sodrások között A szakmai orientáció szerepe a fiatal romák életútjában

Előadásom témája a roma fiatalok átlépése az iskolából a munkába, s ezen belül az orientáció szerepe. A 21. század életútjai atipikussá (Super, 1980) váltak az ipari társadalom életút mintázataihoz (Heinz, 2009) képest. A globalizált gazdaság, és konkrétan a flexibilizált foglalkoztatás hozzájárult az oktatás/képzés és a munka fokozatos eltávolodásához, ami az iskola-munka átmenetet hosszabbá, diverzifikáltabbá, esetlegesebbé és bizonytalaná tette (Borbély-Pecze, 2017; Pohl & Walther, 2007). Ebben a komplex, fragmentált és erősen individualizált átmenetek sorozatában egy tágan értelmezett pályorientáció segíthet a fiatalokat felkészíteni a „megjósolhatatlan élethelyzetek és az életpályán előálló számtalan döntési helyzet kezelésére” (Borbély-Pecze, 2017). Az orientációt az EU Tanácsa egy tartós folyamatként definiálja (Council of the EU, 2008) és ilyen értelemben az erről kialakuló konszenzus az életpálya-építési kompetenciák (career management skills) kialakítása (Sultana, 2012) felé mutat, mint fő feladat. Másrészt a pályaválasztás híd szerepet tölt be az oktatás, képzés és a munka között és nagy szerepet játszik a társadalmi esélyegyenlőség és integráció szempontjából, hisz tagadhatatlan az egyenlőtlenségeket kompenzáló képessége (Sipeki, 2017).

Az előadásomban azt vizsgálom, hogy az orientáció milyen formában, intenzitással és folyamatossággal van jelen hátrányos helyzetbe született roma fiatalok életútjában az iskolától a munka világáig, az általános iskola alsó tagozatos osztályfőnökétől a foglalkoztatási osztály ügyintézőjéig, különös tekintettel az életút sarkalatos pillanataiban.

Az elemzés alapjául fiatal (20-33) nővel és férfival készített életpálya-interjúk szolgálnak (18 nő, 15 férfi) egy erősen szubjektív értelmezést helyezve előtérbe, az adatközlő saját értelmezését. Kontrasztként általános iskolában, szakképzésben és gimnáziumban dolgozó pedagógusokat, valamint civil szervezetekben tevékenykedő segítő szakembereket (összesen 23) kérdeztem a roma fiatalok iskolából munkába történő átlépéséről és az ehhez fűződő támogató struktúrákról, projektekről, személyekről. Az adatközlők kiválasztásánál a korcsoporton túl a lehetséges életutak minél szélesebb skálájának a megjelenítése jelentett fő szempontot. A kényszerből felfüggesztett terepmunkát 2020. január és március között végeztem egy dél-dunántúli nagyvárosban és a környékén található kistelepüléseken.

Folyamatban lévő elemzésem előzetes eredményei arra mutatnak, hogy az életúttámogató pályorientáció csak esetlegesen, véletlenszerűen és semmiképp nem folyamatában vagy rendszerszerűen van jelen a fiatalok iskolai éveiben és azon túl. Az orientáció oktatási, szakképzési és foglalkoztatási intézményeken átívelő rendszerét egy esetben sem tudtuk beazonosítani. A hátrányos helyzet gyakori velejárója, hogy a más szempontból erős kapcsolati háló pályorientáció tekintetében gyenge, rendkívül behatárolt és esetleges, mely csak nehezen mozdítja elő a tanuláson keresztüli mobilitást. Azonban sok helyen ilyen környezetben is találtunk referencia-személyeket – rokonokat, szaktanárokat, egyházi személyt –, akik motiválással, tehetséggondozással részben képesek voltak pótolni a szakszerű orientációt. A vártnál kevesebb orientációs tevékenységet (órát, foglalkozást, tantárgyi kiegészítést, osztályfőnöki foglalkozást, iskolalátogatást, stb.) tudunk beazonosítani az általános iskola utolsó éveiben, vagy ezeknek kevés jelentőséget tulajdonítottak az adatközlőink. A továbbtanulás irányát gyakran egy támogató személyes varázsa, semmint a szakszerű és széleskörű tanácsadása segítette. A gimnáziumban és szakiskolákban – ha nem kötődött közvetlenül támogató programokhoz – az orientáló szakember, program, tevékenység jelenléte elenyésző. A szakképzésben egy gyakran hallatott nézet, hogy a szakmai gyakorlat biztosítja a munkapiacra lépést, illetve a piac megismerését. Itt is találtunk támogató személyeket, akik segítettek benmaradni a képzésben, de az orientációs tevékenységük nem tűnik széleskörűnek. A foglalkoztatási osztályok által kínált aktív munkapiaci politikák, továbbképzések vagy támogatott állások gyakran nem személyre szabottak, vagy nem alkalmazkodnak az álláskereső profiljához.

Nyíró Zsanna

Felfelé mobilitás és a közösségnek való visszaadás iránti igény

Az előadás egyrészt arra keresi a választ, hogy az első generációs diplomás romák saját narratívájuk szerint hogyan kerülnek a munkájuk során olyan területre, amely a szűkebb vagy tágabb értelemben vett roma közösség közvetett vagy közvetlen támogatását célozza meg. Másként megfogalmazva, hogyan következik az egyéni életutakból a közösségnek való visszaadás iránti igény fokozott jelenléte a felfelé mobilitást megtapasztaló romák élettörténetében. Az előadásban amellet érvelünk, hogy a hazai munkaerőpiac diszkriminatív gyakorlata, illetve a külső környezet felől érkező elvárások mellett a felfelé mobilitással együtt járó személyes küzdelmek megoldásában (pl. talajtalanság érzése, családtól való eltávolodás) is jelentős szerepe van annak, hogy az elsőgenerációs diplomás romák gyakran valamilyen segítő szakmában helyezkednek el vagy egyéb módon (pl. önkéntes munka) tevékenykednek a roma közösség támogatása érdekében.

Az előadás másrészt arra keresi a választ, hogy milyen következményekkel jár mind egyéni, mind társadalmi szinten a diplomás romák munkaerőpiaci szegmentálódása a széles értelemben vett segítségnyújtással foglalkozó területeken. E kérdés kapcsán lényeges megállapítás, hogy a tipikusan segítő foglalkozások jellemzően nagy egyéni erőfeszítések kívánnak és ráadásul sérülékeny munkaerőpiaci pozíciót (pl. alacsony fizetés, határozott idejű szerződés) jelentenek. Másrészt kérdés az is, hogy azzal, hogy a diplomás romák a hátrányos helyzetű roma közösség támogatását célzó területeken tömörülnek, vagyis a munkaerőpiac egy szegmentált részén, a származási közösségükhöz, az érkezői közösségükhöz csatlakoznak, vagy egy harmadik mezőt foglalnak el?

Árendás Zsuzsanna

Magasan képzett roma fiatalok munkavállalása a hazai munkaerőpiacon. Egy, a romák üzleti szférában való elhelyezkedését elősegítő munkaerőpiaci program tapasztalatai

Társszerző: Messing Vera

A közelmúltig a hazai és a kelet-európai munkaerőpiac erős munkaerőhiány jeleit mutatta számtalan szektorban, ugyanakkor az korántsem volt egyértelmű, hogy e körülmények növelték-e a romák esélyeit az elsődleges munkaerőpiacon, illetve munkaerőpiaci integrációjuk felgyorsult-e az előbbieket követőekben. Míg számos tanulmány elemzi az állam által kezdeményezett munkaerőpiaci programok hatásait (vagy azok hiányát), jóval kevesebb kutatás fókuszál az elsődleges munkaerőpiacra és azon belül is a romák munkaerőpiaci integrációjára. Annak ellenére hiányoznak ezek a kutatások, hogy az utóbbi évtizedekben a romák egy olyan új generációja jelent meg a munkavállalói oldalon, akik érettségivel illetve egyetemi diplomával rendelkeznek, tehát magasan képzettek, és megfelelő szaktudással és versenyképességgel bírnak. Bár a statisztikák szerint a romák munkavállalási mutatói javuló tendenciát mutatnak (a 2014-ben mért 33%-ról 45%-ra javult 2017-ben ez a mutató), az ugrás leginkább a közmunka-programnak tudható be (KSH: Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-18). Több, mint egyértelmű, hogy csak az elsődleges munkaerőpiacon megvalósuló munkavállalás tekinthető sikeres és fenntartható munkaerőpiaci integrációnak a romák körében (is). A tervezett konferencia-előadás a romák egy speciális alcsoportja, a magasan képzett romák munkavállalási lehetőségeit és dilemmáit járja körül. Bár egy kisszámú csoportról van szó, munkavállalási tapasztalatainknak komoly jelentősége van a munkaerőpiaci integrációs kérdéseken túl a romák hosszútávú társadalmi integrációja szempontjából is. Kutatásunk egy sajátos munkaerőpiaci kontextusba ágyazott, amint azt a bevezető részben jeleztük. Az előadásban számos kérdésre igyekszünk választ adni: (1) mik a magasan képzett romák főbb szociológiai-gazdasági jellemzői, azaz szociológiai értelemben honnan jönnek, (2) mik azok az egyéni és intézményes jellemzők és segítő mechanizmusok, melyek különösen fontosak a munkaerőpiaci érvényesülés során, (3) mik a fő akadályai a hazai munkaerőpiacon a minőségi munkahelyekhez, pozíciókhoz jutásnak a romák esetében. Elemzésünk egy Magyarországon és Bulgáriában megvalósított munkaerőpiaci program hazai tapasztalataira épít (a program angol elnevezése 'Bridge to Business' volt, és Magyarországon az Autónomia Alapítvány volt a program felelőse). Azokra az aktív intervenciókra fókuszál, melyek a magasan kvalifikált romák minőségi munkahelyekhez jutását támogatták. Továbbá igyekszik rámutatni azon akadályokra is, melyek kezelése a konkrét programon túlmutató tágabb szakpolitikai beavatkozásokat igényelne. Az előadás multimethod módszerekre épít: a program hatásmérése során gyűjtött survey adatokra (N=375), valamint kvalitatív adatokra, melyek a program-résztvevőkkel készített interjúkból származnak.

Brown Bag Session

Sik Endre

**A kíváncsiság, a düh és a „jobban tudom” szerepe
a szociológiai tudástermelésben**

Előadásom nem több mint önéletrajzi ihletésű morfondírozás arról, hogy miképpen keletkeznek azok a szociológiai alkotások, amelyek nem hatalmi (vagyis főnöki utasítás, állami megrendelés), de nem is megélhetési kényszer hatására születnek, hanem a társadalomtudósnak eszébe jut valami, észrevesz valamit, összefüggést sejt valamik között vagy/és felháborodik... Ezt a jelenséget nevezhetjük isteni szikrának, ihletnek, megvilágosodásnak, aha-élménynek, s azt állítom, hogy ezek a ritka művek nagyon fontosak a szociológus és a szociológia számára.

Ezek a gondolatok akkor fogalmazódtak (fogalmazódtak?) meg bennem, amikor arra készültem, hogy két kiváló kollégával egy felesleges műről (Adams, 1990) beszélgessek. Ugyanis ennek a tanulmánynak a szerzője azt állította, hogy két évtizednyi tapasztalat alapján kezdte kutatni (?) ezt a jelenséget. Nekem meg erről az jutott eszembe, hogy én sokféle okból kezdtem sok mindenben gondolkodni életemben, de ilyen okból soha. Ez a felismerés vezetett el a következő kérdéshez: tulajdonképpen honnan is származnak azok az ötletek, amelyekből kutatásaim erednek? Az eredmény egy kvázi-tipológia lett, melynek segítségével elemeztem eddigi tudástermelési gyakorlatomat (hosszú távú résztevő megfigyelés).

Az előadás során – megfelelő kontextusba helyezve (ez nem más, mint közel fél évszázados tudástermelési gyakorlatom teljessége, amit enyhe scientometriai kritikával fűszerezve tálalok) – ezt a kvázi-tipológiát ismertetem, s meg fogom kérdezni a hallgatóságot (ha lesz), hogy hoztak-e létre valaha a fenti módokon műveket, s hogy honnan jött az ötlet? Mit szólnak ehhez a kvázi-tipológiához, esetleg hogyan fejlesztenék azt tovább?

E mini kvalitatív kutatás után teszem fel majd a két zárókérdést: (1) Jó-e a szociológusnak és/vagy a szociológiának, ha ilyen típusú művek születnek, vagy tök mindegy? (2) Ha jó, akkor vajon tehet-e az egyén vagy/és a szakma vagy/és a tudomány intézményrendszere (v.ö. Asimov (2012) tréfamesterét) azért, hogy az ilyen művek megszülethessenek?

Kísérletezz a kísérletezéssel! Kísérletek alkalmazási lehetőségei és kutatási példái a társadalomtudományokban szekció

Szervezők: Sik Endre (TK SZI) és Simonovits Bori (ELTE PPK)

A szekció leírása

„A kísérletek az oksági folyamatok kontrollált vizsgálatának nagyszerű eszközei.” Babbie (1995)

A mottó abból a tankönyvből származik, amelyből sok hazai egyetemen tanítják a módszertant, de kísérletekről szóló fejezete általában csak ajánlott olvasnivalóként szerepel a kurzustematikákban. Pedig az elmúlt évtizedekben a társadalomtudományok területén is egyre népszerűbbé váltak a különböző kísérleti módszerek. Gondolhatunk például a közgazdaságtani kutatásokban alkalmazott játékelméleti (kvázi-) laboratóriumi kísérletekre, vagy a diszkriminációt mérő terepkísérletekre (egy átfogó összefoglalást az elmúlt évtizedek nemzetközi kutatásairól lásd Duflo és Bertrand, 2016). Továbbá a politikatudomány területén is egyre népszerűbbé váltak a kísérleti módszerek; ennek egyik példája, amikor surveybe ágyazott kísérletekkel tesztelik a különböző szakpolitikai döntések lakossági megítélését (menekültügyi témában lásd pl. Hainmueller és Hopkins 2012-es tanulmányát), ötvözve a reprezentatív lakossági mintából származó előnyöket a kísérleti módszer nyújtotta előnyökkel. Végül, a természetes kísérletek már megvalósult, szakpolitikai döntések hatásvizsgálatának kiváló eszközei. (A Goldin és Rouse szerzőpáros 2000-ben megjelent tanulmányában, egy számos zenekar felvételi adatait tartalmazó adatbázison vizsgálta, hogyan változtatta meg a paravános, azaz „vak” felvételi eljárási módszer bevezetése a női zenészek bekerülési esélyeit az Egyesült Államok legjobb zenekaraiba.)

A szekcióba olyan előadásokat várunk, mely a különböző kísérleti típusok valamelyikét alkalmazzák társadalomtudományos céllal, avagy a kísérletek alkalmazásának módszertani aspektusát (pl. dizájn, mintavétel, érvényesség stb.) vagy valamely etikai dimenzióját (kettős vak kísérletek, az alanyok előzetes/utólagos tájékoztatásának kérdése) tárgyalják (JEPS, 2014).

Lénárd Tünde

Hogyan befolyásolják a társadalmi csoportok közti nem-kognitív képesség különbségek az oktatási egyenlőtlenségeket?

Társszerzők: Horn Dániel, Kiss Hubert János

Between March 2018 and March 2020, we visited 71 school groups (classes) in 10 Hungarian schools to measure time, risk, social and competitive preferences (the so-called non-cognitive skills) of 1276 secondary school students using incentivized laboratory experimental tasks. Our research aims to look at how the different preferences associate with school performance on the individual as well as on the group level, and also to see whether there is any heterogeneity (gender and social status) in these associations.

Following Falk et al. (2018), we applied the staircase (or unfolding brackets) method to measure time preferences and deduct the individual and of students (Laibson, 1997). To test risk preferences, we used the bob-risk elicitation task of Crosetto and Filippin (2013). For testing competitive preferences, we utilized a simple, gender-neutral, real effort task (counting zeros) and used the three-round measure of competition suggested by Niederle and Vesterlund (2007). We applied three different games to test social preferences: the dictator game, the trust game and a simple public good game. We gave out vouchers for the school buffet to incentivize the experiments.

We then took these anonymously measured preferences and connected them to the administrative panel of the National Assessment of Basic Competencies (NABC) using the hash codes provided by the Education Authority. We gain all additional information on gender, parental background and school performance from the NABC data.

Our preliminary results show that our findings are in line with the most robust observations of the literature in that girls are less likely to be competitive (Niederle, 2016) and that patience (delta) associates well with school performance. We also observe that girls are less risk-loving (more risk averse), less patient and offer more money in the dictator but less in the trust game, even if we control for age, parental education and school performance.

We also observe that social preferences associate well with previous school performance, however not on the individual, but on the class level. That is, we see that the class averages of money allocated to the peers within one's class in the public goods game and the trust game are strongly associated with the averages of 6th grade GPA and test-score of the students in the surveyed class. While the reasons for this are not obvious, we speculate that this might be due

to peer effects. If higher performing/higher status students are grouped, they might exert higher trust in the class. All in all, this research aims to establish a set of non-cognitive skills (measured in an incentivized survey) that associate strongly with school performance and could explain the general question on the determinants of school success.

Kovarek Dániel

A csoportközi kontaktus biztonságérzetre gyakorolt hatása: egy közép-magyarországi kísérlet eredményei a menekültválság árnyékában

Társszerző: Farkas Attila

A tanulmány a csoportközi érintkezés és a biztonságérzet közötti oksági összefüggést teszteli egy közép-magyarországi település példáján. A 2015-től kezdődő menekültválság és az erre épülő kormányzati kampány döntően tematizálta a közhangulatot és átalakította nem csak a menekültekhez, de az Európán kívüli területekről származó emberekhez társított heurisztikákat és asszociációkat. Számos magyar számára a menekültek „betelepítésének” lehetősége, eltérő bőrszínű vagy vallású emberek településükön való megjelenése félelemérzet forrásává válhatott. Az írás a kísérleti társadalomtudomány módszertanát segítségül hívva azt vizsgálja, hogy milyen reakciókat vált ki egy minimális beavatkozás: mindösszesen kettő afrikai férfival történő napi kontaktus az ingázás kontextusában. Ugyanazon vasúti viszonylatot használó ingázók két csoportja alkotta a kísérleti- és kontrollcsoportot, amelyeket egymástól csak a vonatok negyedórás követési ideje különböztetett meg. Előbbi vonat utazóközönsége ugyanakkor két tanzániai férfi kíséretében utazott, akik a kutatás asszisztenseiként hét napon át ingáztak Budapestre. Az utasok mindeközben egy, névleg vasútfejlesztéssel kapcsolatos kérdőív kitöltésére lettek felkérve, amely ugyanakkor biztonságérzetre vonatkozó kérdéseket is tartalmazott. A kísérleti (N=32) és a kontrollcsoportba (N=31) besorolt válaszadók között statisztikailag szignifikáns különbség volt megfigyelhető a beavatkozást követően. Azon válaszadók, akik olyan viszonylattal utaztak, amelyen az asszisztensek tartózkodtak, jelentősen alacsonyabb biztonságérzetről számoltak be a vasútállomást, illetve annak környezetét illetően az elvégzett t-próbák és az illesztett regressziós modell eredményei alapján. A kutatás eredményei alátámasztják a kontaktushipotézis módosított változatát – mely szerint a „minőségi” és a futólagos, felszínes kapcsolat ellentétes előjellel kapcsolódik a migrációval kapcsolatos félelemekhez – és első közvetlen, mikroszintű tesztjét adja az elmúlt évek biztonságiasító diskurzusának.

Szabolcsi Zsolt

A félelmeink aktiválása a villámhíreken keresztül Hogyan változtatják meg a félelmeink a médiatartalmakon keresztül kapott információ feldolgozását

A kutatás célja, hogy a 2010-es években, Magyarországon lefolytatott politikai kommunikáció működési mechanizmusának egy aspektusát elemezze a villámhíreken keresztül. A villámhírek olyan rövid, egy perces hírblokkok, melyek nem politikai tartalomba ágyazva jelennek meg és az aktuális híreket közlik koncentrált formában, általában négy témát egy blokkban. Mivel ezek hirtelen felbukkanó és gyorsan véget érő hírtartalmak, a néző szempontjából vizsgálva a média hatás irodalma által helyezhető tudományos keretbe. A hatását tekintve, a csoportokkal kapcsolatos, tudatosság előtti (pre-conscious) reakciók vizsgálatai által és explicit módon kerül mérhetővé. Feltételezésem szerint az elmúlt évek médiakampányai inkább a befogadó érzelmi folyamataira hatást gyakorolva célozták meg a politikai viselkedés befolyásolását. Ezért a korábban ismeretlen, a migrációval kapcsolatos tudáskonstrukumokat és asszociációkat a széleskörű kampányok segítségével létrehozva érik el, hogy később az előhangolások során ezek aktiválhatóak legyenek a villámhírek segítségével.

A kutatás kísérleti körülmények között vizsgálja, hogy a villámhírek vetítése milyen mértékben aktiválja a meglévő, migrációval kapcsolatos asszociációkat. A kutatás hipotézise szerint, a hajlamosság a személyes biztonság, a szociogazdasági és a szociokulturális helyzet elvesztésétől való félelemre meghatározza azt, hogy mennyire változik a politikai viselkedés az aktiválást követően. Mindez úgy történik, hogy az említett biztonság és status quo elvesztésétől való félelem zavarásként funkcionál az információfeldolgozás tudatos működésében. Az ún. central route processing folyamatok során a befogadó felülvizsgálja az információ hitelességét, érveket és ellenérveket, és az információ által sugallt viselkedés helyességét. Ezzel ellentétben a peripheral route processing folyamata benyomásokra hagyatkozva, felülvizsgálat nélkül eredményez viselkedésváltozást. A kísérlet célja, hogy kiderítse, a villámhírek tartalmi és formai elemei milyen mértékű zavarásként funkcionálnak az információfeldolgozás tudatos folyamataiban. A kísérlet során a

moderáló változó hatását az említett biztonság és status quo elvesztésétől való félelmek mérési eredményei adják, míg a függő változót a stimuláció hatása. Ezt a stimuláció előtt és után mért változás mutatja, egyrészt egy-egy migrációval kapcsolatos kérdőív által, ami a humanitárius és a biztonság migrációval kapcsolatos vitában pozicionálja a válaszadót, másrészt, egy-egy Implicit Asszociációs Teszttel. Míg az előbbi a politikai viselkedés változását méri a válaszadó tudatosan átgondolt véleménye alapján, addig az utóbbi, az automatikus, tudatosság előtti (pre-conscious) folyamatok változásának mérését célozza meg. A stimuláció a villámhírekből összeállított videó blokkból áll, ami vegyesen tartalmaz különböző hírtémákat.

Hajdu Gábor

Felülbecsültek-e az élmény- és tárgyvásárlások jólléti hatása közti különbségek?

Társzerző: Hajdu Tamás

Kutatásunk az élmény- és tárgyvásárlások és a szubjektív jóllét kapcsolatára fókuszál. Korábbi kutatások szerint az élményekre költött pénz boldogabbá teszi az embereket, mint a tárgyak vásárlása. Ezek a kutatások olyan kísérletekre épültek, amelyekben a véletlenszerűen két csoportba sorolt résztvevőktől egy korábbi tárgy- vagy élményvásárlás felidézését kérték, majd ezeknek a vásárlásoknak a boldogságukra való hatását értékeltették. Mivel a kísérletekben direkt módon kérdezték az alanyokat a vásárlások jólléti hatásairól, a materialista egyének negatív társadalmi megítélése miatt a társas kívánatosság hatásán keresztül a tárgyakra költött pénz bevallott jólléti hatása lefelé torzított lehet.

Előadásunkban azt vizsgáljuk, hogy az a tény, hogy a társadalom tagjai a materializmust negatív jellemvonásnak tartják és a materialista egyéneket gyakran stigmatizálják, befolyásolhatja-e az élmény- és tárgyvásárlások közti, a korábbi kísérletekben megfigyelt boldogságkülönbséget.

Két online kérdőíves kísérletben a korábbi kutatások kísérleti módszereit használjuk (pl. Van Boven and Gilovich 2003). Az első kísérletben (n=600) bemutatjuk, hogy amikor a résztvevőket előzetesen arról kérdeztük, hogy szerintük másoknak mi a véleménye bizonyos kérdésekről (akár a materialistának tartott emberekről, akár a homeopátiát használó emberekről), az élmény-tárgy jólléti különbség nagyobb lett, mint a korábbi kutatások kísérleti elrendezését reprodukáló kontrollcsoportban.

A második kísérletben (n=600) azt vizsgáljuk, hogy a materializmus pozitív és negatív keretezése hogyan befolyásolja a megfigyelt jólléti különbséget. A pozitív keretezésnél a résztvevők egy újságcikket olvastak, amely olyan (kitalált) kutatásokról szólt, amelyek nem támasztották alá, hogy a materialista embereknek negatív személyiségvonásai vannak. A negatív keretezés esetében ezt alátámasztó kutatásokról szóló újságcikket olvastak. Az eredmények szerint a pozitív keretezés esetében kisebb az élmény- és tárgyvásárlások közti jólléti különbség, míg a negatív keretezésnek nem volt hatása a kontrollcsoporthoz képest.

Az eredmények arra utalnak, hogy a társas kívánatosság miatti torzítás magyarázhatja a korábbi kutatásokban élmény- és tárgyvásárlások között megfigyelt jólléti különbség egy részét.

Simonovits Bori

Discrimination in Shared Mobility Platforms. Results of a Pilot Study

Online diszkrimináció egy utazásmegosztó oldalon Egy pilot kutatás első eredményei

Társszerző: Simonovits Gábor

Sharing economy platforms are rapidly growing worldwide, especially peer-to-peer (P2P) online marketplaces operating in the travel and tourism industry. We focus our attention on a Hungarian ridesharing platform in order to understand the working mechanisms of discriminative selection by service providers against service users of various minorities, as the literature in this area, especially in Hungary is limited. In our ongoing experimental research, we are collaborating with the most widely-used ridesharing platform in Hungary. As a result of our joint work we carry out an intervention-based research in 2020 to test whether multiple experimental stimuli have any effect on drivers' behaviour towards various minorities. In this paper, as a basis of the conference presentation we are going to show (i) the

research design (ii) the collaboration of the platform and our research team as well as (iii) the empirical results of our pilot study. As in Hungary, the Roma is the largest ethnic minority (making up approx. 6-8 % of the total population), and discrimination against them is widespread. Our primary goal is to test drivers' reactions to requests coming from passengers of Roma origin. Beyond Roma ethnicity, we also intend to test the effect of potential riders' physical (dis)ability on drivers' behaviour.

Based on previous research evidence (Gneezy et al. 2012), we assume that different types of stereotypes and selection mechanisms work with regard to ethnicity on the one hand, and physical disability on the other. Gneezy and his colleagues suggest that physical disabilities which are perceived to be outside of the control of the individual, —such as blindness or having to use a wheelchair— are more likely to elicit pity and help from others. Our question is how these types of experimental stimuli work and interact with each other.

Furthermore, we also aim to explore which type of discriminatory models (statistical vs. taste-based) can be better applied to the working mechanisms of shared mobility platforms), partly based on the research design worked out by Cui and her colleagues in 2017 in the US context. The 2*2 experimental design offered by Cui et al. (2017) will serve as a basis for establishing causality between the type of information available for the potential rider (highly positive review vs. average review) and the potentially discriminatory behaviour of the potential driver (who is a private service provider). In other words, with the randomized experimental setup we will be able to answer our core research question: Is there a direct link between gathered information and discrimination by the users (supporting the idea of statistical discrimination)? Or the other way around: Does discrimination still persist, even if there is positive reviews provided on the riders (supporting the idea of taste-based discrimination)?

(The language of the presentation is optional, we can present either in Hungarian or in English)

Stefkovics Ádám

Kísérletezz a módszereddel! A survey-kísérletek felhasználási lehetőségei a módszertan-fejlesztés területén

Társszerzők: Kmetty Zoltán, Koltai Júlia

A hagyományos kísérletek legnagyobb erőssége a magas belső érvényességük, a leggyakoribb kritika ugyanakkor a kísérletekkel szemben azok alacsony külső érvényessége és az alacsony mintaméret. A hagyományos kérdőíves vizsgálatok éppen ellenkezőleg – alacsony belső érvényességgel, viszont magas külső érvényességgel bírnak. Az ún. population based survey-kísérletek a két módszer hibridjei. A survey-kísérletekben rejlik legnagyobb lehetőség, hogy úgy nyújtanak lehetőséget tiszta ok-okozati összefüggések feltárására, hogy az eredmények megbízhatóan általánosíthatók a célpopulációra. A módszer kulcsa a randomizáció, a válaszadókat gyakran véletlenszerűen rendelik almintákba a kutatók (split-ballot experiment), ahol különböző treatment-eket kapnak. A survey-kísérleteknek számos felhasználási lehetősége van, gyakran használják attitűdök-, média keretezési hatások vizsgálatára (vinyettás-módszer) vagy módszertan-fejlesztési célokra. A módszer valójában távolról sem új, évtizedekkel ezelőtt is készültek ilyen kutatások, ám a technológiai fejlődés, az online kérdőívek elterjedése óta lett különösen népszerű az elmúlt évtizedben külföldön és Magyarországon is. Jelen előadás esetek bemutatásán keresztül ad áttekintést a survey-kísérletekben rejlik lehetőségekről, különös tekintettel a módszertani érdeklődésű vizsgálatokra. Három módszertani survey-kísérletet végeztünk az elmúlt két évben, melyek kérdőív- és módhatásokat, illetve ezek interakcióit térképezték fel. Az első bemutatásra kerülő kísérletben a különböző alminták eltérő (online) kérdőívverziókat kaptak. Ezekben a verziókban egyedül azt manipuláltuk, hogy a válaszadók előtt megjelenik-e a 'nem tudja', 'nem válaszol' válaszlehetőség, illetve, hogy kötelező-e a válaszadás vagy sem. A kísérlettel azt vizsgáltuk, hogy milyen hatása van ezeknek a döntéseknek a teljes- és a részleges nemválaszolási arányokra. A második példában a kontextushatás és a kérdőív design (több kérdés több-, illetve egy oldalon való megjelenítése) interakcióját vizsgáltuk hasonló split-ballot desing-ban. Végül a harmadik kísérletben a válaszlehetőség-sorrend és az adatfelvételi mód között kerestünk összefüggést, a válaszlehetőségek sorrendjét három különböző módon (személyesen, telefonon és online) felvett kérdőíven manipuláltuk. Mindhárom kísérlet célja az volt, hogy pontosabban megértsük, hogy a kérdőíveken végzett apró változtatások milyen hatással vannak a válaszokra. Az eredmények felhasználhatók arra, hogy a jövőben még pontosabb és precízebb mérőeszközöket tudjunk kidolgozni.

A demokrácia válsága, a civil társadalom eszménye és a politikai részvétel szekció

Szervezők: Kerényi Szabina (TK SZI), Gerő Márton (TKSZI és ELTE TáTK)

A szekció leírása

Az elmúlt évek fejleményei világosan mutatják, hogy az eddig stabilnak hitt demokráciák is válságba kerülhetnek. Az Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból és az ennek nyomán kialakult kormányzati válság, a populista és szélsőjobboldali pártok megerősödése és hatalomra kerülése és a pártrendszerek felborulása jelzi, hogy legalábbis turbulens időszakba lépett Európa. Ennek a turbulenciának az egyik következménye, hogy a korábban a demokratizálódás irányába mutató folyamatok is megtorpanak, és a korábban várt lineáris, általános demokratizálódási folyamatok helyett mára inkább a demokratikus rendszerek válságáról beszélhetünk. Ennek egyértelmű jele a politikai polarizáció erősödése, a kihívásokra adott populista válaszok elterjedése, a társadalmi párbeszéd háttérbe szorulása és a civil társadalom működését korlátozó, egyre restriktívebb szabályozások.

Ennek nyomán az elmúlt években a politikai szociológiában is előtérbe kerültek a korábban stabilnak hitt pártrendszerek és szavazótáborok átalakulásának problémái, valamint a tiltakozásokban és a civil szervezetekben való részvétel kérdései. A korábban elsősorban intézményi keretek között zajló politika dinamikusabbá vált, a mozgósítást már a parlamenti pártok sem csupán a választásokkal kapcsolatban tartják elsődlegesnek, hanem azt a szavazótáborral való kapcsolattartás, a választói identitás megerősítése egyik kulcselemének tekintik. A korábban elsősorban tárgyalásos technikákat választó szakszervezetek és civil szervezetek szintén a közvetlen mozgósítás és a grass-root mozgalmak felé fordulnak. A demokratikus intézmények gyengülése nyomán ráadásul felerősödnek a normatív elvárások a civil társadalommal kapcsolatban: autoriter környezetben, vagy az autoriter tendenciák felerősödése esetén a civil társadalom a demokrácia megmentőjeként, esetleg valamilyen csodaszerként, de legalábbis a demokratizálódás fontos szereplőjeként jelenik meg. Ugyanakkor a civil társadalom szereplői és szervezetei sok esetben hozzájárulhatnak populista és nem demokratikus értékek elterjedéséhez, vagy autoriter kormányok legitimitációjának megerősítéséhez. Azaz, a civil szervezetek és társadalmi mozgalmak nem csupán a demokrácia erősödésének, hanem a demokrácia hanyatlásának folyamataiban is jelentős szerepet játszhatnak. Összességében úgy tűnik, hogy a korábban alkalmazott kategóriáink egyre kevésbé alkalmasak a jelenkori politikai folyamatok megragadására.

A demokratizálódás folyamatainak nem csak a fennálló rezsimek, hanem a társadalom szerkezetének szempontjából is fontos tétje van. Az autoriter berendezkedés felé való elmozdulással együtt a politikai társadalom, a pártok és az állam egyre erősebben lép fel a társadalmi szerkezet és a társadalmi integráció alakításának igényével. A civil társadalom és a társadalmi mozgalmak, amelyeket az állam és társadalom közötti közvetítő szféraként határozunk meg, ugyanakkor szintén fontos és sokszor autonóm szerepet játszanak az integráció folyamataiban. Éppen ezért különösen fontos, hogy a civil társadalom milyen erőforrásokkal rendelkezik, hogyan ágyazódik be az informális hálózatok szférájába és hogy a politika és állam hogyan viszonyul ezekhez a szervezetekhez. Szekciónkban a politikai és civil társadalom, valamint a társadalmi mozgalmak és a demokrácia helyzete közötti viszonyt vitatjuk meg.

Takács Erzsébet

A tiltakozás formáinak átalakulása egy autoriter politikai térben

Társszerző: Takács Flóra

A kollektív cselekvések, különösen a tüntetés mint tiltakozási forma körülményeinek több szempont miatt is aktuális. Egyfelől a későmodernitás társadalmi-politikai-mentálisbeli változásai önmagukban izgalmassá teszik a tiltakozási formák vizsgálatát, másfelől pedig az autoriterré váló hazai politikai rendszer demokráciát lebontó lépései is meghatározzák a tiltakozás lehetőségterét. Előzetes kutatásaink a szolidaritás késő modernitásbeli átalakulásáról (Takács 2018, Takács 2019, Sik et al. 2019) azt a hipotézist eredményezték, hogy a tüntetés a későmodernitás kontextusában folyamatosan átalakul. Most folyó kutatásunkban (FIKP - Problémamegoldó rendszerek, kutatásvezető: Fokasz Nikosz) figyelmünk először a tiltakozás későmodernitásban átalakuló formájára irányult: a lefolyásában, a szervezés módjában, a résztvevők toborzásában, a tüntetés utóéletére stb. vonatkozóan számos változásra figyelhetünk fel – mind a globális, mind a hazai szcénában. Ugyanakkor, az elmúlt 10-15 év politikai változásai felvetik a tüntetésnek, mint a politikaformálás potenciálisan hatékony eszközének problémáját is. Ezt nemcsak a szűken vett társadalmi-politikai követelések kivívásának, illetve a tüntetésnek mint a politikai döntéshozókra nyomást gyakorolni igyekvő közvetítő közegnek a vizsgálatát

jelenti. Kutatásunk célja a tüntetés mezőjének komplex vizsgálata, egyfelől a kortárs szakirodalom felhasználásával, másfelől „mikroszociológiai” szempontú megalapozással, melyet korábbi kvalitatív kutatásainkra támaszkodva vázolunk fel. Ezáltal olyan megközelítési módokat, elméleti alapvetéseket mutatunk be – elsősorban a résztvevők és szervezők tapasztalatai alapján –, melyek segítségével a hazai átalakulások kapcsán specifikusan felmerülő kérdésekre is választ kaphatunk. Hogyan változik a tüntetések funkciója, hogyan befolyásolja a tüntetéses tiltakozásokat a sztrájk ellehetlenítése, hogyan kapcsolódnak össze más érdekérvényesítési formákkal a tüntetések, milyen eszköztárat használnak a különféle szervezetek, mozgalmak, magánszemélyek, ezek időben hogyan változnak; milyen esetekben folyamodnak polgári engedetlenséghez, spontán demonstrációhoz, vagy más atipikus tüntetési formákhoz; illetve mikor vetnek be nem kizárólag békés tüntetési eszközöket. Kutatásunk fontos célkitűzése továbbá, hogy megértsük, a nyilvánosságban megjelenő diskurzusok és más intézmények reakciói hogyan hatnak a tüntetési eszköztár és stratégiák megválasztására, időbeli formálódására. Az előadás empirikus bázisát részben már elkészített, valamint reményeink szerint az elkövetkező időszakban még elkészülő interjúk jelentik, többek között a hazai tiltakozási megnyilvánulások, mozgalmak szervezőivel, illetve nyilvánosság szereplőinek és alakítóinak megkérdezésével.

Mikecz Dániel

Tüntetés korona idején Az online és offline mozgósítás összehasonlító elemzése

A koronavírus járvány elleni fellépés egyik eszköze a társas érintkezés kerülése. Miközben sorra szerveződnek az otthonmaradásra felszólító kampányok, valamint a segítségnyújtást koordináló kezdeményezések, a társas távolságtartás értelemszerűen korlátozza a társadalmi mozgalmak hagyományos, köztéri mozgósítási lehetőségeit. A koronavírus járvány alatt, 2020. március 29-én került sor az első nagyszabású, kizárólag az online térben folyó tüntetésre Magyarországon. A tüntetést az aHang nevű aktivista csoport szervezte, célja a veszélyhelyzet során a kormány által hozott rendeletek időkorlát nélküli parlamenti megerősítése elleni tiltakozás volt. Az esemény iránt 6500-an érdeklődtek és 8800-an jelezték részvételüket, a tüntetéshez kapcsolódó petíciót 100 000-en írták alá és a szervezők szerint 3000 hozzászólás érkezett a tüntetés Facebook eseményéhez.

A digitális kommunikáció nem csupán kibővítette a társadalmi mozgalmak eszköztárát, hanem meg is változtatta a kollektív cselekvés jellemzőit. Kollektív helyett konnektívként írható le az a cselekvés, amelynek során a szervezetek és a kollektív sérelmek helyett nagyobb hangsúlyt kapnak az egyéni sérelmek, az individuális részvételi formák és gyengébb az adott ügyekhez való kötődés (Bennett és Segerberg 2012). Az online politikai részvétel kapcsán ugyanakkor mind a közéleti, mind a tudományos diskurzusban felmerül a mély elköteleződés hiánya, a felszínes kapcsolódás (slacktivism). Empirikus kutatások azonban azt mutatták, hogy az online részvétel és mozgósítás pozitívan hathat az offline részvételre is (Harlow és Harp 2012; Milošević-Đorđević és Žeželj 2017), valamint eltérő lehet a részvételi motiváció a két forma esetében (Brunsting és Postmes 2002). Mivel a tüntetéseken való részvételt befolyásoló tényezők közé tartozik az elégedetlenség mértéke, a rendelkezésre álló erőforrások és a kontextus (Norris, Walgrave és Van Aelst), feltételezhető, hogy különböző csoportokat képes mozgósítani egy hasonló témában szervezett offline és egy online tüntetés.

Előadásomban az online tüntetők körében (N=283) és a 2018. március 15-i ellenzéki rendezvény résztvevői körében (N=125) végzett kérdőíves felmérés eredményeit hasonlítom össze a résztvevők szociológiai háttere, részvételi tapasztalatai, az akció eredményességébe vetett bizalom és motivációik alapján. A részvételt befolyásoló tényezők vizsgálatánál segítségével a kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy miben különbözik az online és az offline tüntetés mozgósítási rádiusza a magyar társadalomban.

Susánszky Pál

Demobilizációs mechanizmusok A tüntetési részvétel észlelt kockázatai és költségei

Társszerző: Janky Béla

Az uralkodó cselekvéseméleteknek ellentmond az az empirikus tapasztalat, hogy a politikai részvétel negatív következményeitől való félelem nem csökkenti, hanem növeli a tüntetésen való részvételi hajlandóságot. Kutatási projektemben ezt a paradoxont kívánom vizsgálni és feloldani. A cselekvésemélet alapján feltételezhető, hogy a politikai részvétel negatív következményei a részvétel gátját jelenthetik. Ha egy tüntetésen nagy az esélye a rendőri túlkapásoknak, akkor várhatóan a részvételi hajlandóság csökken. A szociológiai és pszichológiai kutatások azonban azt mutatják, hogy a részvétel észlelt kockázatai és a demonstráción való részvétel pozitívan korrelálnak egymással (pl: Opp és Roehl 1990; Opp és Gern 1993; Opp 1994, Ayanian és Tausch 2016), vagyis minél kockázatosabb egy tiltakozó akció, annál magasabb a részvételi hajlandóság.

A kockázat-tüntetés paradoxon vizsgálatát a témával foglalkozó kutatók szinte teljesen elhanyagolták. Legtöbben az állami repressziót makro társadalmi jelenségként vizsgálják, és a tényleges elnyomó akciókra koncentrálnak. Csak kevesen foglalkoznak a kockázatok egyéni, szubjektív értékelésével, holott elképzelhető, hogy bár a politikai részvétel objektív kockázatai elhanyagolhatóak, az állampolgárok (vagy az állampolgárok egy csoportja) mégis úgy vélik, hogy a részvételnek komoly veszélyei, kockázatai lehetnek. A kockázatészlelés és a részvételi hajlandóság kapcsolatának vizsgálata szorosan kapcsolódik a demokrácia elméletekhez, és a demokratikus rendszerek empirikus kutatásaihoz. A demokratikus politikai berendezkedés egyik alapfeltétele, hogy az állampolgárok a retorziótól való félelem nélkül fejezhessék ki ellenérzéseiket a politikusokkal, politikai döntésekkel szemben. Az elmúlt évtizedekben a politikai szociológiai kutatások elsősorban a politikai mobilizáció mechanizmusaival foglalkoztak, míg a demobilizációs folyamatok vizsgálatát elhanyagolták. Előadásomban röviden összefoglalom az állami represszió, fenyegetés és a tiltakozási aktivitások közötti kapcsolatáról szóló korábbi kutatási irányokat. Az összefoglalóban kitérek 1) a társadalmi mozgalmakkal foglalkozó vizsgálatokra, valamint 2) a politikai szociológia és politikai pszichológia eredményeire. Ez alapján világossá fog válni, miért kaphattak a kutatók egymásnak ellentmondó eredményeket. Előadásom második részében a Janky Bélával közösen végzett survey-kísérleteken alapuló kutatásainkat mutatom be. A Magyarországon végzett kísérletek eredményei szerint 1) az észlelt kockázatok nem egyértelműen vezetnek a részvételi hajlandóság csökkenésének, aminek egyik magyarázata, hogy a kockázatokat hangsúlyozó szituáció dühöt vált ki, ami pedig fokozza a részvételi szándékot. Úgy tűnik tehát, hogy a két vizsgált tényező (észlelt kockázat és düh) kioltja egymás hatását. 2) az észlelt kockázatok kétféle fajtáját érdemes megkülönböztetni a jövőbeli kutatásokban: fizikai kockázatok, illetve nem-fizikai vagy társas kapcsolatokról származó kockázatok.

Vajda Róza

Civil stratégiák és identitások A nő- és családügyi szervezeti szféra átalakulása

Társszerzők: Szikra Dorottya, Neményi Mária, Fejős Anna

A civil szféra államtól való függetlensége kezdettől fogva kényes kérdés volt a rendszerváltás utáni Magyarországon. Az utóbbi évtized fejleményei (civil szféra államosítása, megrendszabályozása, források megvonása, szervezetek és aktivisták hatósági vegzálása) kiélezte az autonómia kérdését, ugyanakkor vesztesen leszűkítette az önálló szerveződés lehetőségeit. A "genderellenes" ideológia kormányzati propagálása és érvényesítése és általában az emberi jogokért kiállókkal szembeni nyílt háború különösen megnehezítette a nők és a hátrányos helyzetű (szexuális és etnikai) kisebbségek jogaiért küzdők dolgát. A családtámogató intézkedések prioritásként kezelése ugyanakkor helyzetbe/létrehozott egy sor olyan szervezetet, amelyiktől a kormány saját céljai támogatását várja.

Hogyan boldogulnak a mai politikai erőterben a különféle nő- és családügyi szervezetek? Milyen formai, működésbeli sajátosságok, változások jellemzik őket? Mi minden határozza meg a stratégiai döntéseiket? Az előadás két kutatáshoz kapcsolódóan (A nőkhöz köthető civil társadalom változó formái Magyarországon 2010 óta, FES 2019-2020; Demokratizálódás, a demokrácia hanyatlása és a civil társadalom pályái, inkubátor projekt, TK 2019-2021) vizsgálja a terület civil szervezeteinek alkalmazkodóképességét, újító elképzeléseit és ezen keresztül az államhoz, egymáshoz és önmagukhoz, a civil eszméhez és létformához való viszonyulásukat.

Az alapvetően interjú kutatás során kb. 20 családok és nők helyzetével foglalkozó szervezet munkatársaival készült félig strukturált beszélgetés a szervezet céljairól, tevékenységeiről, működési feltételeiről és az ezekben beállt változásokról. A személyes interjúkat - az elhangzottak értékeléséhez és a jobb összehasonlíthatóság végett - a támogatottságot is rögzítő szervezeti adattal egészítettük ki. Az elemzés során formai és tartalmi szempontok alapján tipologizáltuk a szervezeteket, a kétféle kategorizáció szempontjainak együttes figyelembe vételével lehetővé téve különböző összefüggések kimutatását. Előzetes eredményeink szerint a kelet-közép-európai civileket hagyományosan jellemző "tranzakcionális aktivizmus" a civil szféra átalakulása során többfelé ágazik. Egyrészt a kormánypolitika pusztá legitimitációjának szolgálatában a "gongósodás" irányában halad, ugyanakkor akad a kormánynak ideológiai támaszt nyújtó, közvetlenül mégsem támogatott, mozgalmi jellegű formáció is. A támogatásuktól eleső szervezeteknél az autonóm cselekvés különféle lehetőségeinek keresése vagy éppen feladása mutatható ki. A "civil" jelentése mind a hatalommal való szorosabb kapcsolat, mind pedig a túlélés jegyében teremtett újfajta tevékenységek, kapcsolatok, szervezeti formák esetében bővül illetve árnyalódik, eltávolodva a fogalom klasszikus, normatív értelmezésétől.

Arapovics Mária

Civil és politikai részvétel a kulturális intézmények és szervezetek működésében

Az elmúlt évek társadalmi és gazdasági változásai jelentős hatással voltak a kulturális intézmények tevékenységére is, egyre szélesebbé vált az az intézményi kör, ahol a társadalmi szerepvállalás erősödött. A kulturális intézmények alapításuktól fogva közösségi célokkal jöttek létre, de a működésük során a szakmai, tudományos vagy politikai szempontok sokszor feledtették a közművelődési alapelveket. Hazánkban több európai uniós projekt segítette a múzeumok, könyvtárak, közművelődési intézmények és civil szervezetek együttműködését, az intézmények közösségi részvételi működését. A kulturális intézmények társadalmi kapcsolatait, közösségi tevékenységét több kutatás és fejlesztés is kísérte, melyek a három ágazati módszertani és kutatóközpont, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár és az NMI Művelődési Intézet együttműködésével valósultak meg. A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” uniós támogatású projekt keretében 2016-2019 között több kutatás is megvalósult. A delfi módszeren alapuló, hazai és európai kulturális intézmények vezető munkatársaival – 95 szakértő bevonásával – a kulturális ágazatok jelenlegi és jövőbeli trendjeit vizsgáltuk. A kérdőíves megkérdezésen alapuló, 1316 hazai kulturális intézmény részvételével megvalósuló reprezentatív felmérés alkalmával, a könyvtárak, a közművelődési és muzeális intézmények közösségi tevékenységének országos feltérképezése valósult meg, ekkor a civil együttműködések, az önkéntesség, az iskolai közösségi szolgálat és esélyegyenlőségi tevékenységekre kérdeztünk rá. Az eredmények megerősítették, hogy a közművelődési intézmények, a könyvtárak és a múzeumok partneri köre széles, erős társadalmi beágyazottság jellemző rájuk. A közművelődési intézmények civil szervezetekkel, a múzeumok iskolákkal, a könyvtárak a helyi önkormányzatokkal állnak a legszorosabb kapcsolatban. Az intézmények társadalmiasítását fejlesztések, stratégiai modellek, a közösségi működés lépéseit módszerek és eszközök segítették. A kutatások rámutattak, hogy a közösségi részvételen alapuló működés egyes lépései jelen vannak a szektor intézményeiben, de a civilek bevonásával megvalósuló működtetés nem vált még általános gyakorlattá. Az önkéntesek, iskolai közösségi szolgálatos diákok a múzeumok és közművelődési intézmények kétharmadában segítik az intézmény munkáját, a könyvtári területen sem ritka a segítők jelenléte, de önkéntes stratégiával az intézmények túlnyomó többsége nem rendelkezik, sőt, könyvtári területen a fogalmi bizonytalanság is megfigyelhető. A kulturális intézmények fizikai akadálymentessége a vártnál sokkal kedvezőtlenebb eredményt hozott, ugyanis a sokszor műemléki védettség alatt álló épületekben működő intézmények 90%-a fizikailag nem akadálymentes. Ugyanakkor tevékenységeikben jelen vannak az esélyegyenlőségi programok és szolgáltatások, kifejezetten erőteljes az infokommunikációs akadálymentesítés. Az előadás a kulturális intézmények közösségi részvételi modellje és a közösségi kutatások eredményei mellett azt mutatja be, hogy Európában és Magyarországon milyen trendek, milyen részvételi gyakorlatok váltak mintaadóvá a kulturális területen, milyen új kezdeményezések, kulturális közösségfejlesztési mozgalmak indultak el az elmúlt években, valamint, hogy hogyan kapcsolódtak be múzeumok, könyvtárak, közművelődési intézmények közösségfejlesztő folyamatokba, lokális mozgalmakba. Mindezek mellett az előadás arra is keresi a választ, hogy milyen civil összefogások jelentek meg hazánk alulfinanszírozott kulturális szektorában a kormányzati intézkedések és a jogszabályi változások hatására, s hogy milyen szerep jut a kulturális terület szakmai szervezeteinek és az állampolgároknak a társadalmi egyeztetésekben.

Szabó Andrea

Kormányzati és ellenzéki „civil” diskurzusok a Népszava és a Magyar Nemzet címlapjai alapján

Az előadás célja, hogy kvantitatív és kvalitatív tartalomelemzés módszerét felhasználva bemutassa, milyen „civil társadalom” diskurzusok bontakoznak ki a kormánypártinak tartott Magyar Nemzet és az inkább ellenzékieknek tartott Népszava címlapjai alapján. Hipotézisem szerint a civil társadalom univerzialisztikus, inkább ideáltipikus-tudományos fogalmához képest (részletelesen lásd Arató–Cohen 1992; Arató 1999.) a magyar írott sajtó két meghatározó termékében olyan civil társadalom fogalmak jelenhetnek meg, amelyek lefordítják, kézzel foghatóvá teszik, azaz értelmezik a társadalom széles rétegei számára az absztrakciót. Hipotézisem szerint az egyes lapok értelmezési kerete politikailag vezérelt, azaz nem ugyanazt jelenti a civil társadalom, valamint a civil szervezetek a hatalmon lévők, mint a hatalomra törekvők számára. Több szempontból is vizsgálható ez a probléma.

1. A vizsgált periódus – 2018. július 1. és 2019. december 31. között – a civil társadalom átpolitizálódása szempontjából kitüntetett időszak. Hatályban volt a 2017. évi LXXVI. törvény a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról, és bevezették a 25 százalékos ún. bevándorlási különadót azon szervezetekre, amelyek „Magyarországon zajló bevándorlást segítő tevékenységet” folytatnak. A hatalmon lévők számára tehát bizonyos civil szervezetek megbélyegzett és pellengérré állított szereplők lehetnek, ami minden bizonnyal megjelenik a Magyar Nemzet címlapsztorijaiban (pl. fogalomhasználat, jelzős szerkezetek, sugalmazó kifejezések) is.

2. Fontos azonban tisztázni, hogy az ellenzéki Népszava hogyan viszonyul a civil szervezetekhez. Az átpolitizáltság ugyanis az ellenzéki oldalon is hathat, ebben az esetben is kiemelődhet a civil szervezeti szféra a leíró jellegű kontextusból. Kérdés az is, hogy a civil társadalomhoz kötődő demokratizálódási diskurzus megjelenik-e a baloldali orientációjú Népszava hasábjain.

Az előadás a kvantitatív és kvalitatív tartalomelemzés módszertanára épül. Minden, a vizsgált periódusba tartozó címlapról elkészül először egy kvantitatív kérdőív, majd azokról a cikkekről, amelyekben szó van a civil társadalomról, illetve annak bármely szereplőjéről, külön kvalitatív kérdőív készül. A kvantitatív és a kvalitatív kérdőíveket statisztikai és textuális elemzés alá vonom. A kvantitatív elemzés elsősorban a sokaságot és a „hard” információkat mutatja meg, tehát azt, hogy a Magyar Nemzet és a Népszava az elemzett 1,5 év alatt mennyit foglalkozik a civil társadalommal és annak egyes szervezeteivel. A kvalitatív elemzés során a civil társadalomhoz tapadó kontextusokat és a diskurzusokat („soft” információk) vizsgálom.

Az előadás fő kutatási kérdése, hogy kimutatható-e prekonceptió, valamilyen irányba mutató politikai elfogultság a magyar civil társadalommal kapcsolatban a kormányközelinek tekintett Magyar Nemzet és az inkább ellenzékieknek tekintett Népszava címlapjain.

Patakfalvi-Czirják Ágnes

„A nagy szavak bár szépek, de senkiért még semmit nem tettek” Populista diskurzusok a populáris zenében

Társszerző: Barna Emília

Kutatásunk a populáris kultúra és a populista diskurzusok közötti kapcsolat feltérképezését célozza, azt, ahogy a populáris zene a populista diskurzusoknak megágyaz, vagy azok médiumává válik. A kutatás alapvetése, hogy a populáris zene által közvetített érzések, a politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok zenei és (dal)szövegi megragadása, a koncertek élménye hozzájárulhat a politikai diskurzusok, jelen esetben a populista diskurzusok hétköznapivá válásához, terjedéséhez, normalizálásához.

A populista diskurzusok elterjedése mögött többféle okot azonosítottak be a kutatók, például a demokráciák válságát, a választási rendszerek struktúráját, a demokratikus intézményektől való elfordulást és az azokba vetett bizalom meggyengülését, illetve a politikai aktorok szerepének átalakulását. A legtöbb elemzés egyetért azonban abban, hogy a populizmus terjedésének a társadalmi és gazdasági válságok ágyaznak meg (Laclau 2005, Mudde 2007, Müller 2016); mások pedig tovább menve azt hangsúlyozzák, hogy a populizmus terjedése nemcsak válasz a gazdasági és társadalmi bizonytalanságra, illetve a demokratikus rendszerek válságára, hanem azzal szorosabb kapcsolatban van, a válság gerjesztőjeként is működik (ld. Moffitt 2014 és Müller 2016: 42–43). A válság artikulálása, közvetítése vagy „performálása” (ld. Moffitt 2014) a politikai aktorok számára lehetőséget ad az erős vezető képének felépítésére, illetve a hatalmuk kiterjesztésére is.

A populáris zene és a társadalmi vagy gazdasági válságok közötti kapcsolatok kutatása nem újkeletű kérdés, hanem a kritikai kultúrakutatás történetének alapvető pillére. Figyelembe véve a proteszt-dalok, propagandisztikus céllal írt zenék, himnuszok, a társadalmi egyenlőtlenségek és elnyomás kimondásaként létrejött műfajok hagyományát, elmondható, hogy a populáris zene lehetőséget nyújt a közösségiség megélésére, különböző értékek felmutatására, mozgósításra, illetve, ahogyan Adorno fogalmazott, az érzelmi finomhangolásra. Kutatásunk alapját azonban nem a zenében rejlő manipulációs erő leleplezése, hanem az a kérdés adja, hogy a populáris zene hogyan teszi lehetővé és átélhetővé politikai a beszédmódokat, hogyan segíti elő azok hétköznapivá válását.

A terepmunkára és muzikológiai elemzésre alapuló kutatásunkban annak járunk utána, hogy a populista diskurzusok legfontosabb elemei hogyan jelennek meg és milyen funkciót töltenek be a népszerű együttesek dalaiban és fellépéseiken. Előadásunkban azt mutatjuk be, hogy miféle válságképek és milyen mozgósítási technikák jelennek meg ezekben a slágerekben, illetve hogy ezek miképp jutnak érvényre muzikológiai szempontból.

Zsigmond Csilla

Demokráciából elégtelen Kisebbségi magyar fiatalok demokrácia megítélése és politikai attitűd-mintázatai

Az elmúlt időszakban a politikai részvétellel, politikai érdeklődéssel foglalkozó ifjúságkutatások két fő megközelítésben próbálják megragadni a fiatalok és a politika viszonyát. A két irányvonal közt éles törésvonal jelentkezik, azáltal, hogy az egyik a fiatalok apolitikusságát tartja meghatározónak, míg a másik a fiatalok politikai aktivizmusát. A társadalmi szerepvállalás és politikai aktivizmus új formáira, értékeire fókuszálnak ezek a kutatások, kiemelt figyelmet szentelve a digitális világnak és az ezen keresztüli politikai aktivizmusnak, hogy megpróbálják megérteni, hogyan gyakorolják és értelmezik a politikát ezek az „új” fiatalok.

Kiéleződött a paradigmaváltás vitája arról, hogy mi számít politikai participációnak. Egyre elterjedtebb az a megközelítés, hogy két típusú politikai részvétel különböztethető meg: az állampolgár-központú aktivizmus, mely elsősorban a választásokhoz és pártokhoz kötött, illetve a célorientált aktivizmus-repertoár, mely issue-központú, illetve amelyben mindig kifejezetten az adott téma céljához igazított a részvétel. Ebben a megközelítésben a politikai részvétel az életmód részévé válik, a mindennapi döntési helyzetekben jelentkezik. Ezt az irányvonalat képviselő kutatók óvatosabban nyúlnak a politika fogalmához, hiszen a korábbi szigorú értelmezés ebben a megközelítésben fellazul, befogadóbbá válik.

Jelen előadás a kisebbségi magyar fiatalok politikai érdeklődését és attitűdjeit vizsgálja a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adatai alapján. A felmérés fókuszában azok a közel 400 ezer főt kitevő 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalok álltak, akik Erdélyben (Romániában), Felvidéken (Szlovákiában), Vajdaságban (Szerbiában) és Kárpátalján (Ukrajnában) élnek. A 2700 fő megkeresésével zajlott kérdőíves kutatás korra, nemre, településtípusra és régiókon belül területi megoszlás szerint reprezentatívnak tekinthető. A mintanagyság Erdélyben 1000, Felvidéken 700, Vajdaságban 500, Kárpátalján 500 fő volt.

A kérdőíves felmérés adottságaiból és lehetőségeiből kiindulva a demokrácia működésével való elégedettséget, a politikai érdeklődést, valamint a politikai issuekhoz való viszonyulást vizsgáljuk. Az előadás újszerűségét ez az összehasonlító jelleg adja, a kisebbségi magyar fiatalok politikai attitűdjeinek ilyen szempontú vizsgálatára korábban nem került sor. Ugyanakkor ez szolgáltatja a legerősebb limitációt is: kevésbé tudjuk összekapcsolni korábbi felmérések eredményeivel, elemzésünk elsősorban feltáró jellegű, mely ezáltal nélkülözi a longitudinális következtetések lehetőségét, valamint az eredmények értelmezésének mélyebb beágyazását, viszont gazdag adalékkal szolgál ezeknek a politikai attitűdöknek a szocio-demográfiai háttérrel, a társadalmi értékpreferenciákkal, elfogadással-elutasítással, szabadidős tevékenységekkel, valamint a nemzeti identitás dimenzióival való összefüggéseiről.

Eredményeink alapján elmondható, hogy ha egy síkon próbálnánk ábrázolni a régió kisebbségi magyar fiataljainak politikai attitűdjeit, akkor a két legtávolabbi ponton a vajdaságiak és a kárpátaljaiak állnak, a kárpátaljaiak egy hagyományosabb, a vajdaságiak egy nyitottabb szemléletet tükrözve, a szlovákiai magyarok a vajdaságiakhoz közelebb helyezkednek el, az erdélyiek pedig bizonyos kérdésekben inkább szintén ehhez a „klaszterhez” tartoznak, más kérdésekben azonban a „hagyományosabb” értékrendet tükrözik.

Sumit Kumar

Alternate Democratic Institutions: Panchayats of India Away from the western ideas of democracy

It is a fallacy to believe that democracy originated in Ancient Greece, it was not truly democratic by today's standards, and however it was something that philosophers and thinkers of the enlightenment could hark back upon to deliver us the modern concept of western democracy. Indeed, it is a western democracy only and not a true world democracy that it should be, it failed to consider the democratic traditions that have existed all across human civilizations past and present, Institutions that have existed through millennia and continue to do so. The thinkers of western Europe used the romantic ideas of Greek democracy and tried to create an alternative to the despotic monarchies that existed at that time in Europe, but all they managed to do was substitute heredity with elections, the power institutions of the government as they were during the reign of monarchs continue to remain bureaucratic and powerful.

This paper tries to examine the alternative institutional structure of Panchayats by looking at the cases of two Panchayats, one Van Panchayat, one Kashtkari Panchayat and the Khap Panchayats of North West India; how they have evolved historically, and how and why are they socially embedded creating a natural basis for establishing direct democracy at the grassroots level. Upon the investigation of the above cases, it is found that not only do Panchayats divide and decentralise the exercise of power, but it also provides indigenous institutional legitimacy to such exercise. It enhances the participation of not just all, but more specifically the participation of the marginalised sections of the society (women and untouchables) in their local decision-making processes. The examination of the Khap Panchayats and their historical evolution also points to the fact that social institution of Panchayats is not perfect, and they require rationalised restructuring in order to achieve its goal of establishing truly democratic institution at the grassroots level. Finally concluding that a socially embedded democratic institution like the Panchayat in India that has evolved with the society itself is a more suitable democratic institution, which can form the basis of a truly responsible democratic government.

A szociológia lehetőségei a marginalizált csoportok integrálásában szekció

Szervezők: Husz Ildikó (TK és BCE) és Rácz Andrea (ELTE TáTK)

A szekció leírása

Amennyiben a társadalmi integráció és szolidaritás elősegítését tekintjük a szociológia egyik legfontosabb feladatának, akkor aligha kérdéses, hogy a marginalizált csoportok helyzete és a marginalizálódás folyamata a diszciplína kiemelt kutatási területe mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban. A két világháború közötti magyar szociográfiának, az 1960-as évek végétől meginduló, betiltott, majd később újrainduló szegénységkutatásoknak, a marginalizált helyzetben lévő cigányság szociológiai vizsgálatainak nemcsak a szűk szakma számára volt jelentőségük, de egyes eredményei az értelmiség szélesebb rétegeihez is eljutottak. A rendszerváltás utáni növekvő társadalmi egyenlőtlenségek, majd a legszegényebbek kirekesztettségének tartóssá válása még inkább ösztönözte a szociológusokat arra, hogy elemezzék a folyamatokat és azok összefüggéseit. Mára igen jelentős információhalmaz áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy a marginalizálódás folyamatát és következményeit megértsük. Ezt segíti az internet is, amely könnyűvé teszi mind az eredmények kommunikálását, mind az azokhoz való hozzáférést.

De vajon mennyiben segít ez a tudáshalmaz a marginalizált csoportokon? Van-e konszenzus a szociológusok között abban, hogy mit és hogyan kellene tenni ahhoz, hogy e csoportok társadalmi integrációja megvalósuljon? Megelégelhet-e a szociológus azzal, ha (Weber szavaival élve) a társadalmi cselekvésnek pusztán az értelmező megértésére törekszik, nem pedig az alakítására?

Némedi Dénes (2000) húsz éve még úgy látta, hogy a szociológia – többek között – azért van válságban, mert az értelmiség „letűnése” és a „középosztályba” való szétszóródása miatt elvesztette a szakmán kívüli hallgatóságát, többé nem képes azt megszólítani. De nemcsak erről van szó, hanem arról is, hogy a szociológia hitelessége veszett el a társadalom közügyek iránt érzékeny része számára azáltal, hogy nem tudott érdemben hozzájárulni az olyan társadalmi problémák megoldásához (sem), mint a marginalizálódás, a tartós leszakadás, a mobilitási esélyek végletes csökkenése. Nagy tétje van tehát, hogy a szociológia le tudja-e fordítani az eredményeit az alkalmazás nyelvére, tud-e „gyakorlati hasznót” felmutatni a társadalom számára.

Az elmúlt két-három évtizedben történtek olyan új fejlemények, amelyek ez irányban hathatnak. Egyfelől mind a nemzetközi, mind a hazai tudománypolitika felől erősödő nyomás tapasztalható arra, hogy a kutatók a hasznosíthatóság oldaláról is érveljenek munkájuk szükségessége mellett. Másfelől, a külső környezet változása mellett a diszciplína belső folyamataiban is vannak olyan irányok, amelyek elősegíthetik az eredmények jobb hasznosulását.

Többek között termékenyítő lehet a cultural studies megközelítés, amely lehetővé teszi annak újragondolását, hogy mi a struktúra vs. kultúra jelentősége a marginalizációban. (Janky 2016) Nagy szükség lenne ilyen irányú kutatási eredmények becsatornázására a társadalompolitikába. Segíthetik a gyakorlati alkalmazás felé való elmozdulást az új, aktívabb kutatói bevonódást jelentő részvételi módszerek (elsősorban az akciókutatás), de akár a „jó gyakorlatokként” gyűjtött esettanulmányok komparatív elemzése is.

A marginalizálódással foglalkozó szociológusok számára eddig nem kellően kiaknázott lehetőség, hogy a felsőoktatásban megjelent a szociális munka professzionális képzése. Ez nem csak azért fontos fejlemény, mert elősegítheti a szociológiai tudás gyakorlatba való átültetését. Azért is, mert a szociális munka oldaláról történő visszacsatolás segítheti kijelölni a sokszor általános érvényűnek tartott szociológiai összefüggések érvényességi határait.

A fentiekkel összefüggésben a szekció a következőkre keresi a választ:

- Vajon a mai szociológia mennyiben és hogyan tud hozzájárulni a marginalizált csoportok, személyek, családok jólétének növeléséhez, társadalmi integrációjának és mobilitási esélyeinek javításához?
- Vannak-e olyan új elméletek, megközelítések, módszerek, amelyek a korábbinál jobban szolgálják ezeknek a céloknak az elérését?
- Vannak-e a felsőoktatásban előremutató fejlemények ezen a téren?
- A szekció nyitott olyan témák felé is, amelyek a marginalizáció kérdéskörének a politikai diskurzusba való beágyazottságát és ennek hatását vizsgálják arra nézve, hogy a szociológiai eredmények beépülhessenek a közpolitikai döntésekbe.

A szekció a marginalizált társadalmi csoportok fogalmát szélesen értelmezi, beleértve nem csak a szegénységük, de a fogyatékoságuk, etnikai, nemi, vallási stb. hovatartozásuk alapján kirekesztettek is.

Kovai Cecília

Szocioanalízis, avagy az „osztálytudattalan” tudatosítása

Társszerzők: Kovai Melinda, Mészáros György, Neumann Eszter

Az előadás a Szocioanalízis nevű tréninget mutatja be egyrészt mint a résztvevők saját társadalmi helyzetére irányuló szolidaritási és pedagógiai projektet, másrészt mint a társadalmi helyzet szubjektív lecsapódásaira irányuló kutatási koncepciót.

2016 óta számos egyetemen, szakkollégiumban, civil szervezetnél tartottuk Bourdieu nyomán Szocioanalízisnek elnevezett tréningünket (Kovai Melindával, Mészáros Györggyel, Neumann Eszterrel közösen). Itt résztvevők saját társadalomban betöltött szerepeikkel, réteg- és osztályhelyzetükkel foglalkoznak. Azt feltételezzük, hogy ennek tudatosítása, megértése teszi lehetővé egyrészt más társadalmi csoportok viselkedésének megértését, másrészt a kollektív cselekvést és a szolidaritást. Ez a fajta önismeret segít abban is, hogy a résztvevők képesek legyenek kilépni bizonyos helyzetek rasszista értelmezéseiből.

A társadalmi diverzitás és kisebbségek témakörére fókuszáló interkulturális, kommunikációs kompetencia-fejlesztő és érzékenyítő tréningek a klasszikus szociálpszichológiai előítélet-kutatásokra alapulnak. Az előítélet innen nézve egy téves általánosításon alapuló megismerési torzítás, amely nem a valósággal, hanem az emberi csoportok és a szociális megismerés univerzális sajátosságaival áll összhangban. Az ilyen tréningek kiindulópontja az, hogy a többségi pozícióban lévő résztvevők látásmódját, előítéleteit, sztereotípiáit egyrészt a kisebbség kultúrájáról és a kulturális különbségekről szerzett mélyebb ismeretekkel, az egyéni empátia érzésének felkeltésével, másrészt a sztereotípiaképzés szociálpszichológiai sajátosságainak „leleplezésével”, tudatosításával lehet csökkenteni. Minél több egyénnek sikerül elsajátítani az elfogadás, tolerancia, empátia és társadalmi érzékenység képességeit, annál szélesebb körben válik elfogadottá a kulturális sokszínűség.

A szocioanalízis tréning – nem tagadva a klasszikus szociálpszichológia meglátásait – egy másfajta megközelítésre épít. A társadalmi csoportok közötti feszültség mozgatórugójaként inkább strukturális, rendszerbeli okokat feltételez, amelyek nem orvosolhatóak egyszerűen az egyének nyitottabbá válása által. A hagyományos érzékenyítő tréningek toleranciára felhívó, empátiát előmozdító módszerei ugyanis nem foglalkoznak a sztereotípiák és előítéletek strukturális okaival, a saját társadalmi helyzetből fakadó egzisztenciális feszültségekkel és kényszerekkel. Ez a vakfolt könnyen vezet ahhoz, hogy a tréning maga megkérdőjelezi, esetleg érvényteleníti, tabusítja a résztvevők konfliktushelyzetekről alkotott valós tapasztalatait és érzelmeit (mint például félelem, fenyegetettség, undor, agresszió, harag stb.) Az előítéletként leleplezett, másként el nem ismert személyes tapasztalatok a résztvevőkben büntudatot („miért nem tudom megváltoztatni magam?”), vagy éppen dühöt kelthetnek („ne tekintsenek rasszistának”), a társadalmi pozíciók közötti valós különbségek ignorálása éppen a személyes tapasztalatok, indulatok megértését, értelmezését teszi lehetetlenné. Az ilyen típusú érzékenyítő tréningek ráadásul a feladataikat, tréningterveiket sokszor nyugati mintákból veszik át, azonban az ottani multikulturális társadalmak sajátosságai jelentősen eltérnek a magyarországi társadalmi viszonyoktól.

A szocioanalízis tréning a társadalmi hierarchia legitimitációjáról alkotott szociológiai elméletek belátásain alapul – elsősorban Bourdieu koncepcióján. Innen nézve, ahogyan az észlelés, úgy a társadalmi konfliktusok is – legyenek azok hétköznapiak vagy általánosak – az osztálypozíciók közötti érdekkülönbségekből fakadnak. A hierarchikus társadalmi struktúrában természetesen léteznek uralkodó és alávetett pozíciók, ez utóbbiak betöltői mégis képesek igazságosként elfogadni helyzetüket és magát a társadalmi rendet is. Bourdieu szerint ezt az ún. szimbolikus erőszak teszi lehetővé, amely nem fizikai kényszer segítségével fogadtatja el az egyénnel a társadalmi struktúrát, hanem olyan ideológiákon keresztül, amelyek azt „természetesként”, „igazságosként” reprezentálják. Ezek a mechanizmusok akkor működnek hatékonyan, ha tudattalanok, azaz elleplezik az érdeket, amit szolgálnak.

Tréningünk ezekre a habitualizálódott osztálypozíciókra irányul; rasszizmus, „előítéletesség” innen nézve nem más, mint az érdekkonfliktusok leleplezett, szimbolikus kifejeződései.

Kiss Márta

Hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatását célzó program félidős vizsgálata Tanulságok és jövőbeli kilátások a hosszú távú fenntartható működés tekintetében

Előadásomban azt vizsgálom, hogy egy Európai Unió által támogatott felzárkóztató program második szakaszában – egy hosszú átmeneti időszak tapasztalataival a hátuk mögött - mennyire tudatosan állnak a helyi programok megvalósítói a hosszútávú fenntarthatóság kérdéséhez, azaz: a tudatos, stratégiai, adaptív és rezponzív (azaz a célcsoport igényeire válaszoló) működésmód mennyire jellemző jelenleg rájuk.

A központi forrásokból származó hazai és nemzetközi támogatások kapcsán egyre többször felmerül a társadalmi programok és eredményeik fenntartásának szükségessége, ami megerősíti a fenntarthatósági vizsgálatok fontosságát. Vannak, akik egyenesen morális kérdésként közelítenek a témához, hiszen a nem fenntartott, idő előtt lezáruló programokra fordított támogatás – érvelésük szerint – elvesztegetett pénz (lásd pl. Savaya és Spiro 2012). Ugyanakkor a helyzet nem könnyű, hiszen a fenntarthatóság tényezői nem átláthatók, de még a definícióval kapcsolatban sincs konszenzus. A témával foglalkozó főbb szakirodalmak alapján (Shediac-Rizkallah és Bone 1998; Marek-Mancini-Brock 1999; Pluye et al., 2004; Johnson et al., 2004; Mancini - Marek 2004; Scheirer 2005; Stirman et al. 2012, stb.) kutatásaink során a fenntarthatóság-definíció legfőbb elemeinek a következőket tekintettük: alapvetően a programok/beavatkozások időben való tartós fennmaradását jelenti; feltétele bizonyos szintű intézményesülés, ami egy kapacitás-építési (felkészülési) időszak során valósul meg; rezponzív, dinamikusan változó (ciklikus) folyamat, amelynek többféle fokozata/mélysége létezik, ugyanakkor a beavatkozás alapvető missziója, fő célkitűzése megmarad.

Az előadás során a programok féléves értékelésének összegző eredményeit ismertetjük. A vizsgálat során hat járásban vizsgáltuk a projektek pályázati és működési környezetét, feltérképeztük a programok megtervezését, a menedzsmentek felállását, valamint a szakmai munka kezdetét, az intézményesülés és kapacitásépítés eddigi folyamatát. Az adatfelvétel interjú módszerrel és helyszíni megfigyeléssel történt. Minden terepen 12–15 interjú készült a menedzsment tagjaival, koordinátorokkal, a főbb programelemek szakmai vezetőivel és célcsoport tagokkal. Az interjúk elkészítésekor és az esettanulmányok megírásakor azonos szempontokat követtek a kutatók, melyek alapján levonjuk az általános következtetéseket a jelenlegi programok intézményesülésével és közösségi beágyazódásával kapcsolatosan, valamint áttekintjük a prediktorok (előrejelző indikátorok) alapján a projektek fenntarthatósági kilátásait. Az előadás végén kitérünk arra, hogy milyen általánosítható tanulságok vannak egyéb programokra vonatkoztathatóan, továbbá, hogy milyen lehetőségei és felelőssége van a kutatóknak a fejlesztési programok értékelésekor, valamint az eredmények visszacsatolásában.

Sik Dorottya

Társadalmi mobilitás támogatása vagy szociális helyzetek konzerválása? A gyermekes családok, szenvedélybetegséggel és pszichoszociális akadályozottsággal élők támogatásának rendszerszintű kihívásai a szociális munka praxisában

Társszerzők: Bulyáki Tünde – Rácz Andrea – Szécsi Judit

A szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer működési mechanizmusai c. kutatásunk kvantitatív és kvalitatív módszertanra épül és a szociális, gyermekjóléti- és gyermekvédelmi rendszer feladatellátását vizsgálja az Észak-Magyarországi régió egyik fejletlen kistérségében és a budapesti agglomerációhoz tartozó városokban. A kutatás célcsoportja kettős: 1) a különböző szociális problémákkal küzdő kliensek és kliensrendszerek köre, 2) a velük dolgozó szakemberek, illetve a helyi döntéshozatalban érintett szereplők. Előadásunkban a szakértői (30 db) és kliensekkel készült interjúk (104 db) alapján három tématerületen, mint 1) gyermekes családok segítése, 2) szenvedélybetegséggel küzdők, 3) pszichoszociális akadályozottsággal élők támogatása vizsgáljuk a rendszer főbb működési jellegzetességeit és esetleges hiátusait, diszfunkcionalitásait. A kvantitatív szakaszban készült 320 fős lakossági felvétel eredményei mentén pedig azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy az elérhető szolgáltatásokról milyen kép alakul ki az igénybe vevőkben, egyáltalán milyen szolgáltatásokat tudnak azonosítani, mennyire elégedettek azokkal. Előadásunkban arra is kitérünk, hogy a szociális munka mikor, milyen feltételek megléte mellett képes elérni a célját a kliensek jól-létének támogatása terén, valamint

mikor tud a családok és egyének társadalmi mobilitási esélyeihez hozzájárulni. Kutatási eredményeink jelzik, hogy a szociális munka fragmentálódása, valamint a bürokratikus eljárásrend, a szakma alacsony presztízse és a működési környezet elégtelensége nem tudja segíteni a társadalmi felzárkózást és a mobilitási esélyek növeléséhez való hozzájárulás is nagyon szűkös keretek között tud mozogni, különösen a hátrányos helyzetű, komplex problémákkal küzdő kliensek esetében. A realitás a jövőt illetően inkább az, hogy a segítői célok kis lépésekben az életminőség növelése felé hatnak, a szolgáltatások pedig elérhetőek lesznek a területi különbségek ellenére is, esetleg hosszabb távon színesedik a szolgáltatási paletta. A szakemberek abban is bíznak, hogy a munka segítői fókuszba döntéshozói elköteleződés mellett erősödhet, szemben az évek óta tartó adminisztratív és kontroll szerep erősödésével. Az ellátórendszer tehát inkább konzervál helyzeteket, mint mobilizálja a klienseket. A hátrányos helyzetű, kirekesztett célcsoportba tartozókkal szembeni előítéletek lebontása, egy támogató társadalmi attitűd is elengedhetetlen ahhoz, hogy a szociális szolgáltatások valóban a jól-lét támogatását tudják biztosítani.

Rácz Andrea

Arctalan segítői helyzetek az állami gyermekvédelemben

Számos nemzetközi tanulmány (Meysen – Kelly 2008; Wilkins – Whittaker 2017) felhívja a figyelmet arra, hogy azon túl, hogy a szakemberek megélése szerint a gyermekjóléti és gyermekvédelmi munka társadalmi presztízse igen alacsony, ez egyúttal veszélyes is, hiszen félelem övezi a munkát a szakember és a kliens oldaláról egyaránt. A szakemberek félnek a hibázástól és annak következményeitől, illetve az érintett családok tagjaitól, a fenyegetésektől és a panaszjelzésektől. Mindez oda is vezethet, hogy inkább nem tesznek lépéseket a gyermekek védelmében. A kliensek pedig félnek a gyermekvédelmi beavatkozásoktól, melyeknek végső kimenetele a gyermek elvesztése.

A hazai gyermekvédelemben a szakemberek és a kliensek perspektívájából a szakmai munka értékéről, céléléréséről kevés információval rendelkezünk, ezért is fontos annak a vizsgálata, hogy ma milyen a gyermekvédelem szakmaképe és ez milyen kliens- és családképre épül. A 'Gyermekvédelmi orientációk a gyermekek jól-létének támogatásában' című Bolyai Kutatási ösztöndíj (2017-2020) keretében megvalósuló kutatás² célja annak vizsgálata, hogy a gyermekvédelemben dolgozók hogyan vélekednek a gyermekvédelem célcsoportjáról. Továbbá annak megismerése, hogy maguk a gyermekek, fiatalok és az ő szülei hogyan látják a gyermekek jól-létére és védelmére irányuló gyermekvédelmi beavatkozásokat.

A kutatás kvantitatív és kvalitatív szakaszból áll. Elsőként egy online kérdőíves felmérés készült 2017 november-decemberében a gyermekjóléti szolgálat és központ vezetői és a szakellátás intézményeinek, hálózatainak vezetői körében (382 vezető) arról, hogy milyen szakmai értékeket és elveket tartanak fontosnak a területi munkában. A kutatás kvalitatív részében egyéni interjúk készültek a gyermekjólét és gyermekvédelem különböző szegmenseiben dolgozó szakértőkkel, döntéshozókkal (6 fő), valamint fókuszcsoportos interjúk témaspecifikusan szakemberekkel, szülőkkel és gyermekekkel, fiatalokkal (8 csoport).

Az előadás keretében a megszólított szereplők perspektívájából mutatom be, hogy van-e kauzalitás a szociális munka hatékonysága és a segítség motivációi között, és hogy mit jelent a hazai praxis vonatkozásában a családok és segítők „arcnélkülisége”. A kutatás eredményei mentén a mellett érvelek, hogy a sikeres működés, a hatékony gyermekvédelem kulcsa az egyéni és egyedi szükségletfeltárás felől közelíthető meg. A továbblépés egy szolgáltatásfókusszal működő, komplex problémákra válaszolni tudó gyermekvédelmi megközelítést sürget, melynek a legfontosabb értékei a kliens erősségeihez igazítottan a kohézió, a rugalmasság és a gyermekvédelem sokszereplős folyamatában részt vevő összes aktor közötti nyílt kommunikáció. A szolgáltatásfókuszú, integratív szemléletű gyermekvédelem épít a közösségi erőforrásokra, beágyazott a lokális térbe, ahol a társadalmi értékek és normák a gyermeki jogok védelme és széles körű érvényesítése köré rendezettek.

² Az alap kutatáshoz kapcsolódik a 'Jóléti pluralizmus, szubszidiaritás, komplementaritás: a gyermekvédelem szolgáltatási funkcióinak és az önkéntes munka lehetőségeinek vizsgálata' c. kutatás, mely az Innovációs és Technológiai Minisztériuma ÚNKP-19-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával valósul meg. A tematikusan szervesen kapcsolódó 'Mobilitás és immobilitás a magyar társadalomban' keretében a szerző a szociális munka társadalmi mobilitásra gyakorolt hatását vizsgálja. A kutatás az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum elnevezésű projektjének keretében valósul meg, melynek középpontjában a gyermekvédelmi rendszerről alkotott klienskép és a kliens és szakember közötti együttműködés minősége áll. A *Szolidaritás a késő modernitásban* c. OTKA kutatásban pedig az állami gyermekvédelem rendszerében a különböző szolidaritási formák megjelenését vizsgálja (Sik Domonkos OTKA Fiatal Kutatói pályázata, FK 129138, 2018–2020).

Lengyel Lea

Menekülés a hajléktalanságba? Hajléktalanná vált nők bántalmazástörténetei

Előadásom alapját az a kvalitatív kutatás képezi, melyet budapesti és szegedi hajléktalan nők körében végeztem. Mintám részét csak az a speciális csoport képezte, akiknek tagjai éjjeli menedékhelyen, közterületen vagy maguk által épített kunyhóban töltik éjszakáikat. A válaszadók közül a legfiatalabb 22 éves volt, míg a legidősebb 72. Hajléktalanként eltöltött ideje, egykori társadalmi státusza, iskolai végzettség, családi háttér, jelenlegi megélhetési forrása, jövőkép és egyéb releváns tényező alapján is sokszínű a harminchárom megkérdezett.

Felmérésemben olyan csak nőket érintő kérdésekkel foglalkozom, mint például a gyermekvállalás, társadalom által elvárt női szerepekhez (mosás, főzés, takarítás) való viszony, a megjelenés (frizura, öltözködés) kérdése és menstruációs szegénység. Vizsgálatom egyik fő fókuszja a hajléktalanná válás körülményeinek feltárása, a közvetett és közvetlen okok meghatározása az érintett által.

Kutatásom és szociális munkásként végzett munkám is megerősített abban, hogy a hajléktalan nők döntő többsége élete valamely szakaszában átélt bántalmazást, melynek leginkább fizikai formái, illetve az az előli menekülés közvetlen okai az érintettek hajléktalanná válásának.

Előadásomban bemutatom azt is, hogy a családon belüli bántalmazások mögött kik az elkövetők, ugyanis a közvélekedéssel ellentétben nem csak párkapcsolati erőszakban van részük a családi bántalmazásokon belül. Emellett a bántalmazás gyakoriságáról is beszélek, mint fontos elemről.

Mindezek fényében arról is beszámolok, milyen kapcsolat mutatkozik a fenti tényezők között, azaz például a bántalmazás típusa (fizikai, szexuális, érzelmi, elhanyagolás) összefügg-e azzal, hogy a bántalmazást milyen hosszú időn keresztül szenvedte el a végül hajléktalanná vált nő. Továbbá arra is kitérek, hogy van-e választás a két véglet közt, mely szerint él továbbra is a bántalmazó családban vagy tudatosan választja inkább a hajléktalanságot. És hogy erre a döntésre hatással van-e az, hogy ki a bántalmazó, vele milyen vérségi vagy egyéb rokoni kapcsolata van.

Röviden kitérek arra is, hogy a hajléktalanná válás előtt és után elszenvedett bántalmazások közt van-e kapcsolat, azaz a korábbi áldozatok inkább kerülnek-e olyan helyzetekbe, főként párkapcsolatokba, ahol ismét bántalmazás elszenvedőivé válnak.

A Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat előzetes eredményei szekció

A szekció leírása

A szekció a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által 2018 elején indított Kohorsz'18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat elnevezésű longitudinális panelvizsgálat első eredményeit mutatja be.

Leitheiser Fruzsina – Veroszta Zsuzsanna:

Várandósok szülés utáni munkavállalási terveit meghatározó tényezők

A 20. században lezajlott történelmi folyamatok egyik következményeként az iparosodott társadalmakban, a családok anyagi biztonságának megőrzése érdekében egyre elterjedtebbé vált a kétkeresős modell. Ennek eredményeként – figyelembe véve a hagyományos társadalmi szerepekről alkotott nézetek fellazulását, valamint a nőkben kibontakozó függetlenedési vágyat – a nők, beleértve az anyákat is, egyre szélesebb körben jelentek meg a munkaerőpiacon (Bácsné Bába, 2014). Különösen igaz ez a 25-45 éves női korosztályra, amely a fő gyermekvállalási időszakokkal is egybeesik (Saurel-Cubizolles et al., 1999). A munkavállalás és a család összeegyeztethetősége azonban igen komplex és megterhelő feladat, éppen ezért az ebből fakadó szerepkonfliktus okozza a nők életében az egyik legnagyobb nehézséget. Magyarországon az utóbbi években több családpolitikai intézkedés bevezetésével igyekeztek könnyíteni a kisgyermekes anyák munkavállalásán. A téma előtérbe kerülésével párhuzamosan számos kutatás vizsgálja, hogy egyes tényezők milyen módon befolyásolják az anyák szülés utáni munkaerőpiaci visszatérését, valamint az ezzel kapcsolatos döntéseket, illetve a szülés utáni otthon, a gyermekkel töltött idő hosszát (Makay, 2017; Hofferth–Curtin, 2006; Saurel-Cubizolles et al., 1999).

Előadásunkban a kisgyermekes anyák munkavállalási terveit meghatározó tényezőket vizsgáljuk a téma szakirodalmi előzményei, valamint a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által 2018 elején indított Kohorsz'18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat elnevezésű longitudinális panelvizsgálat első hullámának adatai alapján. Az elemzés során a munkavállalás tervezett idejére ható tényezőket öt hipotézis alapján tárjuk fel ('szerepfelfogás' hipotézis, 'foglalkoztatás' hipotézis, 'kiszámíthatóság' hipotézis, 'társadalmi státusz' hipotézis, 'gyermekszám' hipotézis), melyeket multinomiális regressziós modell segítségével tesztelünk. Célunk, hogy meghatározzuk, mely tényezők milyen módon befolyásolják a várandósok munkavállalásra vonatkozó terveit s e hatásokat elhelyezzük a tényleges visszatérés kapcsán korábban már feltárt kutatási eredmények viszonyrendszerében is.

Eredményeink szerint a várandósok munkavállalási terve erősen kapcsolódnak a hazai anyasági ellátási rendszer elemeihez: a mintában szereplő várandósok többsége gyermekük 2-3 éves kora között tervezi a munkaerőpiaci visszatérést, vagyis, még a GYES időszaka alatt. Őket követik azok, akik a visszatérést a gyermek kétéves korára szeretnék időzíteni, majd azok, akik relatíve korán, a gyermek 2 éves kora előtt szeretnének ismét munkát vállalni. Az anyák mintegy egytizede a gyermek hároméves korán túl sem tervez munkaerőpiaci visszatérést. Regressziós eredményeink azt mutatják, hogy a modernebb férfi-női szerepfelfogás, az aktív foglalkozási státusz, a férfi-domináns foglalkozás, a bölcsőde elérhetősége, a magasabb iskolai végzettség, az alacsonyabb háztartási jövedelem, és főként az az alacsonyabb (tervezett) gyermekszám csökkentik a munkaerőpiaci visszatérés tervezett idejét.

Kopcsó Krisztina

A várandósság alatti depresszió és szorongás szocio-demográfiai rizikótényezői

A várandósság idején fennálló depresszió és általános szorongás a várandósok körülbelül ötödét érintő, az anya és a gyermek egészségére is negatív hatást gyakorló mentális problémák. Ezek előfordulására a korábbi kutatások eredményei szerint befolyást gyakorolnak az anya szocio-demográfiai jellemzői (Biaggi et al. 2016), különösen az egyedülálló partnerkapcsolati státusz, a nem tervezett vagy nem akart terhesség, az alacsony iskolai végzettség és az alacsony jövedelem. Jelen elemzés célja a várandósság alatti depresszió és szorongás szocio-demográfiai kockázati tényezőkkel mutatott összefüggéseinek feltárása a mai magyarországi várandósok populációjára nézve reprezentatív hazai mintán. Az elemzés tárgyát a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által folytatott Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat első, várandós szakaszának vonatkozó adatai adták (n = 7701). A szorongás és depresszió felmérése önkitöltős szűrőeszközökkel történt, amelyek alapján a harmadik trimeszterben járó várandósok 12,5%-a esetén volt

valószínűsíthető depresszió és 15,8%-uk esetén szorongásos zavar, amelyek az esetek 7%-ában együttesen álltak fenn. A várandósság alatti depresszió és szorongás fennállásának valószínűsége az egyváltozós statisztikai elemzésekben mindegyik vizsgált prediktor változóval (legmagasabb befejezett iskolai végzettség, életkor, paritás, valós partnerkapcsolati helyzet, várandósság tervezettsége, háztartás ekvivalens jövedelme, saját és partner munkaviszonya, lakhely) szignifikáns összefüggést mutatott. Többváltozós statisztikai elemzésben a prediktor változók, a várandós és partnerének munkaviszonyának kivételével, szignifikánsan bejósolták, hogy a várandós küzd-e valamely (vagy mindkettő) mentális problémával ($R^2 = 0,08$ [Cox & Snell], $0,13$ [Nagelkerke]). Az elemzés eredményei igazolták, hogy az alacsonyabb iskolai végzettség, a fiatalabb életkor, a többgyermekesség, a nem házas családi állapot, a nem tervezett várandósság, a háztartás alacsony jövedelme és az észak-magyarországi, észak-alföldi, valamint pesti lakhely összefüggést mutatnak a várandósság alatti szorongás és depresszió fennállásának magasabb kockázatával, ugyanakkor az egyének közötti különbségek csupán csekély részéért felelnek. A vizsgált rizikótényezők közül a patológiás arány kockázatához a többváltozós modellben legnagyobb mértékben az járult hozzá, ha a várandós nem élt együtt partnerrel, ha harmadik vagy többedik gyermekét várta, ha háztartásának jövedelme az alsó ötödhöz tartozott, és ha lakhelye Pest régióban volt. Összességében az elemzés eredményei felhívják rá a figyelmet, hogy a várandósok pszichológiai jólléte nem független a társadalmi és demográfiai háttértől, és a sérülékenyebb csoportok esetén a depresszió és szorongás rutinszerű szűrésének fokozott jelentőségét igazolják. A jövőbeni kutatásoknak érdemes volna kiterjesztenie a vizsgálat fókuszát a várandósok etnikai kisebbséghez tartozására.

Boros Julianna – Szabó Laura

Születés kori egészség-egyenlőtlenségek Az alacsony születési súly társadalmi-gazdasági háttére

Az egészségi állapotban jelentkező társadalmi egyenlőtlenségek már az élet legkorábbi szakaszában is kimutathatóak. A szülési kimenetek, mint a születési súly, illetve a koraszülés, képet nyújtanak a várandósság lezajlásáról, ugyanakkor hosszú távú hatásai is vannak a kisgyermekkorai és felnőttkori egészségi állapotra. Az egészségi állapotban mért egyenlőtlenségek erős kapcsolatot mutatnak a társadalmi-gazdasági helyzettel és ez már a szülési kimeneteknél tetten érhető (Kramer et al. 2001). Ez a kapcsolat nem feltétlenül egyenletes, hanem a legrosszabb helyzetben lévőkre koncentrálnak a hátrányok (Kramer et al. 2000). Előadásunk célja annak a bemutatása, hogy a szülési kimenetekben mutatkozó különbségeket hogyan határozzák meg az anyai társadalmi-gazdasági indikátorok Magyarországon. Elemzésünkhöz a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet) longitudinális kutatásának első két adatfelvételének adatait használtuk. Az első adatfelvétel a várandósságuk 28-31. hetében lévő nők országos reprezentatív mintáján készült, 2018. március és 2019. április között személyes interjúkkal, a második hullám pedig a születést követően hat hónappal zajlott. A felmérésben résztvevő, kisméretű (<2500 g) gyermeket szülő nők aránya 5,5%, a kisméretű újszülöttek aránya az ikerterhességek miatt ennél kisméretűben magasabb, 6,8% ($n=7976$). A várandósság 37. hete előtt született csecsemők aránya 7,1%.

A kétváltozós elemzések jelezték, hogy az alacsony születési súly szignifikáns kapcsolatban van az iskolai végzettséggel, többváltozós elemzéseink pedig kimutatták, hogy ezt a hatást mérsékelni tudják egyéb társadalmi-gazdasági tényezők. Modellünkben a paritás, a gyermek neme és az anya testmagassága kontroll változóként, míg a várandós szüléskori életkora, befejezett iskolai végzettsége, háztartási ekvivalens jövedelme és nemzetisége, valamint a várandósság alatti dohányzás magyarázó változóként szerepeltek. Eredményeink szerint az iskolai végzettség szerinti egyenlőtlenség elsősorban a legalsó jövedelmi ötödhöz tartozó várandósoknál van jelen, illetve a várandósság alatt dohányzók körében, de valamennyi figyelembe vett tényező kiszűrése után is megmarad az iskolai végzettség szerinti egyenlőtlenség az alacsony születési súly kockázatában.

Biztonság, fenntarthatóság, klímaváltozás szekció

Huszár András

Az éghajlatváltozás biztonsági következményeinek társadalmi hatásai

Biztonságpolitikai szempontból az éghajlatváltozás egyfajta „veszély-multiplikátorként” viselkedik, vagyis már korábban is meglévő veszélyforrásokat felerősít vagy újakat teremt. A legjellemzőbb példa erre az egyre korlátozottabb mértékben rendelkezésre álló természeti erőforrások feletti kontrollból fakadó konfliktusok, illetve az ezekkel részben összefüggő kényszerű helyváltoztatások számának megszorodása. A UNEP becslése szerint a nemzetek közötti konfliktusok legalább 40%-ban szerepet játszanak a természeti erőforrások. Egy 2019-es jelentés szerint pedig 17,2 millió embernek közvetlenül szélsőséges időjárási jelenségek hirtelen bekövetkezése miatt kellett kényszerűen helyet változtatnia. Ezeknek a jelenségeknek igen súlyos következményei lehetnek. Rövid- és középtávon a világban meglévő kockázatok közül a Világgazdasági Fórum legújabb jelentése a környezeti típusú kockázatokat ítéli a legnagyobb valószínűséggel bekövetkezőeknek és a legnagyobb hatásúaknak is. Az is közismert, hogy az éghajlatváltozás „igazságtalanul” hat a különböző régiókra. A már eddig is rossz helyzetben levő, a probléma kialakulásához szinte egyáltalán hozzá nem járuló embercsoportokat érzékenyebben érinti, mint a jómódban élőket, akik a probléma fő okozói. Nem utolsósorban az országokon belüli társadalmi kohéziót és az országok közötti társadalmi kapcsolatokat is próbára teszik az ilyen események. A lehető legnagyobb mértékű és eredményeket elérő megelőzésre törekvés mellett tehát egyre elkerülhetetlenebbnek látszik az éghajlatváltozás biztonsági következményeinek politikai, gazdasági, jogi stb., valamint társadalmi következményeinek vizsgálata.

A kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy a társadalmakban már most is jelen levő igazságtalanságok, ellentétek, vagyoni különbségek stb. hogyan változhatnak az éghajlatváltozásból fakadó biztonsági kihívások egyre gyakoribbá válása következtében. Összetartóbbak, vagy épp ellenkezőleg, széttartóbbak lesznek-e az országokon belüli és országok közötti emberi közösségek e jelenségek kényszerű megtapasztalásából kifolyólag? A társadalmi kohéziót, szolidaritást erősítik vagy gyengítik ezek az események?

A kérdés megválaszolása érdekében a rendelkezésre álló szakirodalom alapján az első eredmények, illetve egy-egy jó és rossz példa bemutatására kerül sor. Egy további kutatás keretében a kérdéskör kérdőíves adatfelvétel alapján is megvizsgálásra kerül. A kérdőív arra keresi a választ, hogy az emberek mennyire tartják relevánsnak az éghajlatváltozás biztonsági következményeinek hatását a társadalmi kapcsolatokra, milyen hatásokra számítanak, ők hogyan viselkednének ilyen helyzetekben és milyen megoldási lehetőségeket látnak a nem kívánt hatások elkerülése, vagy a hatások enyhítése érdekében a társadalmi béke fenntartásához.

Legfontosabb eredmények: Kellő előre tervezés és a folyamatok világos szabályok szerinti menedzselése nélkül az éghajlatváltozás biztonsági következményei nagy hatással lesznek az emberi társadalmakra. Felerősödhetnek az ősi ösztönök, és akár teljesen eltűnhet a szolidaritás a túlélésre irányuló, vélt vagy valós eredményeket hozó ad hoc cselekvés által.

Ferencz Zoltán

Fordulópont(ok) a klímaváltozás társadalmi megítélésében

A szociológiában marginális helyzetben maradtak azok a munkák, amelyek a természet és a társadalom kapcsolatával foglalkoznak. Más társadalomtudományokhoz hasonlóan sokáig a szociológia domináns irányzatai is azt feltételezték, hogy a természet többé-kevésbé passzív szerepet tölt be a társadalmak életében (Dunlap, 1980). Ma már nyilvánvaló, hogy egy ilyen módon kettészakított világ nem létezik. Ha meg akarjuk érteni a környezeti kérdéseket, mint például az éghajlatváltozás miatt felmerülő kérdések, és válaszokat akarunk kapni ezekre, akkor ez a megosztottság tarthatatlan. Ehhez a változáshoz kötődik az ember és társadalom viszonyának mérhetősége, az ennek mentén kialakuló közel fél évszázados tapasztalat (Schwom et al., 2015). A klímaváltozás, mint a kockázat megjelenésének egy módja egyedi, abban az értelemben, hogy mind a nagysága, mind a komplexitása példátlan, a mértékét (globális) és az átfogott időtartamot tekintve (évszázadokon nyúlik át) (Breakwell, 2010). A klímaváltozás lassú, kumulatív és láthatatlan folyamat, ezért nem lehet közvetlenül észlelni. Az ember által okozott klímaváltozás egy evolúciósan új kockázat. A kockázatfelfogás egy fontos előrejelzője a közösségi cselekvésnek, amivel a klímaváltozás csökkenthető. Az empirikus eredmények alátámasztják a társadalmi és a személyes kockázatfelfogás közötti különbségtételt és fontos különbségeket világítanak meg azok pszichológiai előzményei között (van der Linden, 2015).

A kutatás kérdése, hogy az egyéni klímaváltozás észlelések hogyan fordíthatók a klímaváltozást csökkentő közösségi

cselekvésre? Az előadás célja annak bemutatása, hogy a kvantitatív kutatási módszerek hogyan próbálták megragadni a klímaváltozás problémáját, ezek alapján milyen magyarázatokat tudtak megfogalmazni. Miért volt hosszú időn keresztül tartható és adatokkal is igazolható a klíma-paradoxonnak is nevezett elmélet (Kollmuss and Agyeman 2002; Vermeir and Verbeke 2006; Antal Z. 2015)? Mi változott az elmúlt két évben? És további hipotéziseket vet fel, hogy mi fog változni a Covid járvány után?

A kutatás módszere szakirodalom feldolgozása alapján a klímaváltozás szociológiai kutatásokban való megjelenésének bemutatása. Nemzetközi (ESS, Eurobarometer) és hazai kutatási eredmények alapján a különböző időszakokban a kutatási kérdés megválaszolására tett kísérletek bemutatása. Az utolsó mérések alapján a klímaváltozás megítélésében bekövetkezett radikális változás lehetséges magyarázata; további kutatási hipotézisek megfogalmazása.

A kutatás eredménye a „klímaparadoxon” modell magyarázóereje háttérének megváltozása. A 2017-es Eurobarometer kutatás eredményei minden vizsgált paraméter alapján azt mutatják, hogy a klímaváltozás megítélése és az ebből következő egyéni és társadalmi cselekvések kimosdultak a paradoxont okozó holtpontonról és új irány megjelenését vetítik előre. A klímaváltozás megítélésében bekövetkező jelentős fordulat mögött húzódo véleménycsoportok átalakulásának; a külső hatások befolyásának vizsgálata a klíma-kérdés új szakaszát jelzi. A rendelkezésre álló adatok és eredmények felhasználásával ezt a változást kívánom bemutatni, kiemelve a 18-29 éves korcsoport attitűdjeinek változását.

Antal Z. László

A társadalmi klíma változása

A klímaváltozás évtizedeken keresztül a meteorológusok és a környezet állapotával és védelmével foglalkozó természettudósok kutatási területe volt, mára azonban az egyik legfontosabb társadalmi, gazdasági és politikai kérdéssé vált. Ennek a változásnak az egyik következménye, hogy ma már a társadalomkutatók egy része is komolyan foglalkozik ezzel a kérdéssel. Az éghajlatváltozás és a társadalom változásának kapcsolatáról 2015-ben jelent meg az Amerikai Szociológia Társaság Climate Change and Society, Sociological Perspectives című könyve, amelynek szerkesztői azt a következtetést fogalmazzák meg, hogy a természet változásai miatt a társadalomtudományok és különösen a szociológia társadalmi jelentősége újból felértékelődhet. Több mint 15 éve folytatott klímakutatásaim eredményei alapján én is hasonló következtetésre jutottam: a modern társadalmakban fokozatosan nő az az öko- és klímatudatos társadalmi értékek és normák szerepe a társadalom életében, és ez a változás olyan társadalmi változásokhoz vezethet, amelyekben a szociológia fontos szerepet tölthet be.

A kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy Magyarországon az elmúlt 2-3 évben hogyan és miért erősödtek meg az öko- és klímatudatos társadalmi értékek és normák, és hogy ebben a változásban milyen szerepet töltenek be a természetben és a társadalom életében történt változások.

A kérdés megválaszolás érdekében kidolgoztam a „társadalmi klímaváltozás” fogalmát, amelynek segítségével a klímaváltozással összefüggő társadalmi változások új megközelítésben vizsgálhatók. A „társadalmi klímaváltozás” azt jelenti, hogy ez a változás nem a természetben, hanem a társadalom életében történő változás. Ennek a társadalmi változásnak egyik jellemzője, hogy ez egy – a tudományos kutatások elkezdésétől a társadalmi életben bekövetkező változásokig tartó – hosszú folyamat, amely egymástól megkülönböztethető szakaszokra osztható.

Bede István Soma

Nosztalgikus múlt és jövőkép viszonya a magyar falvakban

A rendszerváltás óta két egymással összefüggő, egyre erősebb tendencia érvényesül a magyarországi falvakban: a falusi társadalom elöregedése, és a fiatal generáció folyamatos elvándorlása. E két folyamat magával hozza a vidéki identitás és a közösségi összetartás korábbi meghatározó, megtartó erejének fokozatos visszaszorulását, mely összhangban van a munkahelyek megszűnésével és a falvak fejlődési lehetőségeinek hiányával. Mindezek a tapasztalatok nagyban hozzájárulnak a korábbi időszakok iránti nosztalgia kialakulásához, és meghatározzák a vidékiek jelen attitűdjét és jövőképét is. A múlt iránti nosztalgikus viszonyulás közvetlenül befolyásolja a vidéken élők attitűdjét abban az értelemben, hogy a vidékiek jelenbeli életlehetőségeiket az elmúlt korszakok idealizált viszonyaihoz képest értelmezik. Ez a kiábrándult, biztos perspektívát nélkülöző nézőpont negatívan befolyásolja a jelen feltételekhez való sikeres igazodást, mely kihat a jövőkép alakítására is. Mindebből adódóan tanulmányom azt a kérdést járja körül, hogy az elmúlt korszakok iránti nosztalgia hogyan befolyásolja a vidékiek jövőképét?

A témával foglalkozó közép-kelet európai elméletek között fontos kiemelni a társadalmat a poszt-szocialista átalakulás folyamatában nyertesekre és vesztesekre felosztó elméleteket, melyek abból indulnak ki, hogy mennyire tudtak az

emberek adaptálódni a megváltozott társadalmi-gazdasági környezethez. Így a különböző elméletek a nosztalgiát a drasztikus társadalmi és gazdasági átalakulások elleni védelmi mechanizmusként értelmezik. A nosztalgiával kapcsolatos tanulmányok emellett rámutatnak a jövőre vonatkozó hosszú távú perspektíva hiányára és a jelenlegi helyzettel kapcsolatos negatív attitűd meglétére is, melyek a jelenlegi államapparátus iránti bizalmatlanság, korrupció és az általános kiszámíthatatlanság tényezőiből erednek. Mindezek a tapasztalatok nosztalgiát ébresztenek a korábbi korszakok idealizált világa iránt, melyek így sajátosan hozzájárulnak az emberek emlékezetének kialakításához és attitűdjük formálásához.

Magyarország vidéki térségeiben, az elmúlt években készített kutatómunkák eredményeit felhasználva, korosztályokra lebontva vizsgálom, hogy a különböző elmúlt korszakok iránti nosztalgia hogyan befolyásolja a vidékiek jövőképét.

A helyi történelem és jövőkép vizsgálata a magyar falvakban fontos adaléka lehet a nosztalgiával foglalkozó diskurzusok és a közép-kelet európai posztoszocialista átalakulásokra adott válaszok teljesebb értelmezésének. A korábbi időszakban tapasztalható létbiztonság, erős közösségi kötelek a rendszerváltással, a gazdasági-társadalmi átalakulások hatására megszűntek, így a mai létbizonytalanság és kiábrándultság jelentős nosztalgiát ébreszt az korábbi korszakok iránt. A vidékfejlesztési és munkahelyteremtési programok elmaradása, az elnéptelenedés, valamint a jelenre vonatkozó élehető perspektíva hiánya is nagyban hozzájárul a korábbi korszakok iránti nosztalgia felerősödéséhez és a jövőkép formálásához a vidékiek gondolkodásában.